

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

81296

el-HÜSEYİN B. MES'ÛD el-BEGAVÎ ve
HADİS İLMİ'NDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Recep ÇAKIR

Enstitü Anabilim Dalı : TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı : HADİS

Bu tez/..../1999 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~Oybirliği~~/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

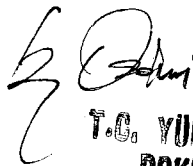
Prof. Dr. Abdullah
AYDINLI

Jüri Başkanı

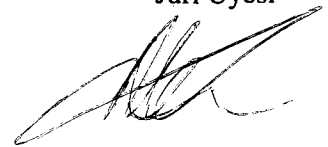
Doç. Dr. Kemalettin
ÖZDEMİR

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Ayhan
TEKİNEŞ

Jüri Üyesi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

İslâm Tarihi, yazmış olduğu eserleri ve yetiştirdiği talebeleriyle Kur'ân ve Sünnet'e hizmet etmiş binlerce alimle doludur. İşte bu alimlerden biri de Sünnet'e yapmış olduğu büyük hizmetlerinden dolayı kendisine "Muhyi's-Sünne" lakabı verilen el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'dir. Muhaddis, müfessir, fakih ve mukri olan Begavî, hadis, tefsir, fıkıh ve kırâat ilimlerinde kıymetli eserler vermiştir. Kendisinden sonraki asırlarda eserleri üzerine bir çok şerh, ihtisar ve tahkik çalışmalarının yapılması da onun ilim camiasındaki mümtaz yerinin bir göstergesidir. Değişik ilmî sahalarda söz sahibi bir alim olan Begavî üzerine, son döneme kadar bir çalışma yapılmış değildir. Şu kadar var ki yakın geçmişte bazı ilmî çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalara Ali b. Ömer'in "el-Medhal ilâ Şerhi's-Sünne" (Cidde, 1994), Muhammed İbrahim Şerif'in "el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm" (Kahire, 1986), Affaf Abdülgafûr Hamîd'in "el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr" (Amman, 1982), Ali Eroğlu'nun "Begavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu" (basılmamış doktora tezi, Erzurum, 1987), Saffet Sancaklı'nın "Begavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu" (basılmamış doktora tezi, Bursa, 1996) ve Salahuddin Abdülganî Ali eş-Şer'a'nın "el-İmamu'l-Begavî ve Eseruhû fi'l-Fıkhî'l-İslâmî" (basılmış doktora tezi, Kahire) gibi çalışmaları misal olarak gösterebiliriz. Bu çalışmalardan Ali b. Ömer ve Saffet Sancaklı'nın Şerhu's-Sünne üzerine yaptıkları çalışmalar dışındakiler hadisle alakalı olmayıp Begavî'nin tefsircilik ve fikhî yönüyle alakalıdır. Fakat, bu ikisi de genel anlamda Begavî'nin hadisçiliği üzerine bir çalışma olmayıp, sadece onun şerh metodu üzerine yapılmış lokal bir çalışma durumundadırlar. Dolayısıyla onun hadisçiliği üzerine genel bir çalışmanın bulunmayışı ilim sahasında bir eksiklik arz etmekteydi. Bu durum bizi Begavî'nin hadisçiliği konusunda bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

"el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî ve Hadis İlmi'ndeki Yeri" konulu bu çalışmamızda, kendi döneminin önde gelen fıkıhçı, hadisçi, tefsirci ve kırâatçılarından olan el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'yi tanıtmayı ve mühim bir fıkıhçı ve tefsirci olmasını büyük ölçüde etkileyen hadisçilik yönünü ortaya koymayı hedefledik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş Bölümü'nde, el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'nin yaşadığı 434/1042-516/1122 zaman diliminde, doğduğu ve neş'et ettiği bölge olan Horasan ve çevresi siyasi, içtimai, iktisâdî, dînî ve ilmî boyutlarıyla incelenmek suretiyle onun hem şahsiyeti, hem de ilmî kişiliğinin anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır.

Hayatı, Şahsiyeti, Hocaları ve Talebeleri başlıklı Birinci Bölüm'de, "Hayatı" ve "Şahsiyeti" alt başlıklarında Begavî'nin biyografisi hakkında elde edilen bütün bilgiler değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde "Hocaları" ve "Talebeleri" alt başlıklarında onun hocaları ve talebeleri kaydedilip haklarında kısa bilgiler vermeye çalışılmıştır.

İlmî Mevkîî ve Eserleri başlıklı İkinci Bölüm'de "İlmî Mevkîî" alt başlığında onun tefsircilik, fıkıhçılık, hadisçilik ve edebî yönleri ele alınmıştır. "Eserleri" alt başlığında, ilmî kişiliğinin en önemli yönünü ortaya koyan yirmiye yakın eseri ilim dallarına göre tasnif edilmiş ve her biri isimleri, konuları, muhtevaları, varsa baskıları veya basılmamışsa yazma nüshalarının bulunduğu kütüphane kayıtları gibi özellikleri ile tanıtılmıştır. "Bazı Eserlerinin Tenkidi" alt başlığında eserlerinden Mesâbîhu's-Sünne, Şerhu's-Sünne, Meâlimü't-Tenzil ile el-Envâr fi Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr'ın hadisçilik yönünden tenkidleri yapılmıştır.

Son bölüm olan Üçüncü Bölüm'de ise "Hadis Usûlü İle İlgili Değerlendirmeleri", "Hadisleri Tahammül Yolları", "Kullandığı Eda Sîgaları", "Hadis Değerlendirmeleri", "Hadis Tenkidçiliği" alt başlıklarında araştırılıp *Begavî'nin Hadis İlmindeki Yeri* ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca teşvik edici ve yol gösterici katkılarından ötürü danışman hocam Doç.Dr. Kemâlettin ÖZDEMİR Bey'e ve ayrıca Prof.Dr. Abdullah AYDINLI ve Yrd.Doç.Dr. Ayhan TEKİNEŞ Bey'lere en derin teşekkürlerimi sunarım.

Recep ÇAKIR
SAKARYA – 1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	viii
TÜRKÇE ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x

GİRİŞ

BEGAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

1. SİYASÎ DURUM.....	11
2. İDARÎ DURUM.....	16
3. İKTİSADÎ ve İÇTİMAÎ DURUM.....	18
4. DİNÎ DURUM.....	19
5. İLMÎ DURUM.....	23
5.1. Nizamiye Medreseleri.....	25
5.2. Hastaneler.....	26
5.3. Kütüphaneler.....	27
5.4. Müellifler ve Eserleri.....	28

BİRİNCİ BÖLÜM

BEGAVÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ,

HOCALARI ve TALEBELERİ

1. HAYATI.....	33
1.1. İsmi, Künyesi ve Lakabı.....	33
1.2. Doğum Yeri ve Tarihi.....	35

1.3. Ailesi	35
1.4. Yetişmesi	36
1.5. Seyahatleri	37
1.6. Vefatı.....	38
2. şAHSİYETİ.....	40
2.1. Ahlâkı	40
2.2. İtikadî Mezhebi.....	41
2.3. Fikhî Mezhebi.....	42
3. HOCALARI	43
4. TALEBELERİ.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

BEGAVÎ'NİN İLMÎ MEVKİİ ve ESERLERİ

1. İLMÎ MEVKİİ	51
1.1. Tefsircilik Yönü.....	51
1.2. Fıkıhçılık Yönü	51
1.3. Hadisçilik Yönü	51
1.4. Edebî Yönü	51
2. ESERLERİ.....	51
2.1. HADİS.....	51
2.1.1 şerhu's-Sünne.....	51
2.1.2 Mesâbîhu's-Sünne	51
2.1.3 el-Envâr fi şemâilî'n-Nebiyyî'l-Muhtâr	51
2.1.4 el-Cem'u beyne's-Sahîhayn	51
2.1.5 şerhu Câmi' li't-Tirmizî	51
2.1.6 el-Erbeûn.....	51
2.1.7 Fedailü's-Sahabe	51
2.1.8 Mu'cemu'ş- şuyûh	51
2.1.9 el-Medhal ilâ Mesâbîhi's-Sünne.....	51

2.2. FIKİH	51
2.2.1 Fetâva'l-Merverrûzî	51
2.2.2 Fetâva'l-Begavî	51
2.2.3 et-Tehzîb fi'l-Fıkh	51
2.2.4 Şerhu Muhtasari'l-Müzenî	51
2.2.5 Tâcul-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmi ve'l-Bûs	51
2.2.6 el-Kifâye fi'l-Fıkh.....	51
2.2.7 Tercemetü'l-Ahkâm.....	51
2.3. TEFSİR ve KİRÂAT	51
2.3.1 Müşkilü'l-Kur'ân.....	51
2.3.2 Mealimu't-Tenzîl.....	51
2.3.3 el-Kifâye fi'l-Kırâe.....	51
3. BAZI ESERLERİ HAKKINDAKİ TENKİTLER.....	51
3.1. MESÂBİHU'S-SÜNNE.....	51
3.2. ŞERHU'S-SÜNNE	51
3.3. MEÂLİMÜ'T-TENZİL.....	51
3.4. el-ENVÂR fi ŞEMÂİLİ'N-NEBİYYİ'L-MUHTÂR.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEGAVÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1. HADİS USÛLÜ DEĞERLENDİRMELERİ.....	51
1.1. Mechul ve Müttehem Ravi Konusundaki Görüşleri	51
1.2. Mürsel Hadisin Hükmü Hakkındaki Görüşleri.....	51
1.3. Tedlis Konusundaki Görüşleri	51
1.4. Eh-i Bid'adan Nakledilen Hadisler Konusundaki Görüşleri.....	51
1.5. Hadislerin Yazılması Konusundaki Görüşleri.....	51
1.6. Sünnet'in Kur'ân'a Arzı Konusunda Görüşleri.....	51
1.7. Ravi'nin Fakih Olması Konusundaki Görüşleri	51
1.8. Mana ile Rivayet Konusundaki Görüşleri.....	51

2. HADİS TAHAMMÜL YOLLARI.....	51
2.1. Semâ ile Aldığı Hadisler	51
2.2. Kırâat ile Aldığı Hadisler	51
2.3. İcâzetle Aldığı Hadisler	51
2.4. Münâvele ile Aldığı Hadisler	51
3. KULLANDIĞI EDA SİĞALARI	51
3.1. Cezm Sîgaları ile Naklettiği Hadisler	51
3.2. Temrîz Sîgaları ile Naklettiği Hadisler	51
4. HADİS DEĞERLENDİRMELERİ	51
4.1. Muttefekun alâ Sıhhatihi	51
4.2. Sahih.....	51
4.3. Sahih-Garib.....	51
4.4. Hasen-Sahih.....	51
4.5. Hasen-Sahih-Garib.....	51
4.6. Hasen.....	51
4.7. Hasen-Garib.....	51
4.8. Garib.....	51
4.9. Zayıf.....	51
4.10. Mürsel.....	51
4.11. Munkatı'	51
4.12. Münker	51
4.13. Mevkûf	51
5. HADİS TENKİTÇİLİĞİ.....	51
5.1. Metin Tenkidleri	51
5.2. Sened Tenkidleri	51
5.3. Müşkil Rivayetleri Tahlili	51

SONUÇ	51
KAYNAKLAR	51
ÖZGEÇMİŞ	51

KISALTMALAR

a.s.	:	Aleyhisselâm
b.	:	İbn, Bin
bkz.	:	Bakınız
d.	:	Doğumu
DİA	:	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	:	Hazreti
Ktp.	:	Kütüphanesi
MEB	:	Millî Eğitim Basımevi
ö.	:	Ölümü
ö.?	:	Ölümü bilinmiyor / bulunamadı
r.a.	:	Radıyallahü anh / anhâ
s.	:	Sayfa
s.a.s.	:	Sallallâhü aleyhi ve sellem
Tahk.Dipn.	:	Tahkik edenin dipnotu
Tahk.Mukad.	:	Tahkik edenin mukaddimesi
trh.	:	Tarihli
trsz.	:	Tarihsiz
Yay.	:	Yayınevi/yayınları

TÜRKÇE ÖZET

“el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî ve Hadis İlmî’ndeki Yeri” isimli bu çalışmamızda, kendi döneminin önde gelen fıkıhçı, hadisçi, tefsirci ve kırâatçılarından olan el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî’yi tanıtmayı ve önemli bir fıkıhçı ve tefsirci olmasını büyük ölçüde etkileyen hadisçilik yönünü ortaya koymayı hedefledik.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır:

Giriş Bölümü’nde, el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî’nin yaşadığı 434/1042-516/1122 zaman diliminde, doğduğu ve neş’et ettiği bölge olan Horasan ve çevresi siyasî, içtimaî, iktisâdî, dînî ve ilmî boyutlarıyla incelenmek suretiyle onun hem şahsiyeti, hem de ilmî kişiliğinin anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır.

Hayatı, Şahsiyeti, Hocaları ve Talebeleri başlıklı Birinci Bölüm’de, “Hayatı” ve “Şahsiyeti” alt başlıklarında Begavî’nin biyografisi hakkında elde edilen bütün bilgiler değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde “Hocaları” ve “Talebeleri” alt başlıklarında onun hocaları ve talebeleri kaydedilip haklarında kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

İlmî Mevkii ve Eserleri başlıklı İkinci Bölüm’de “İlmî Mevkii” alt başlığında tefsircilik, fıkıhçılık, hadisçilik ve edebî yönleri ele alınmıştır. “Eserleri” alt başlığında, ilmî kişiliğinin en önemli yönünü ortaya koyan yirmiye yakın eseri ilim dallarına göre tasnif edilmiş ve her biri isimleri, konuları, muhtevaları, varsa baskıları veya basılmamışsa yazma nüshalannın bulunduğu kütüphane kayıtları gibi özellikleri ile tanıtılmıştır. “Bazı Eserlerinin Tenkidi” alt başlığında, en başta gelen eserlerinden Mesâbîhu’s-Sünne, Şerhu’s-Sünne, Meâlimü’t-Tenzîl ile el-Envâr fi Şemâilî’n-Nebiyî’l-Muhtâr’ın hadisçilik yönünden tenkidleri yapılmıştır.

Hadis İlmîndeki Yeri başlıklı Üçüncü Bölüm’de; “Hadis Usûlü İle İlgili Değerlendirmeleri”, “Hadisleri Tahammül Yolları”, “Kullandığı Eda Sîgaları”, “Hadis Değerlendirmeleri” ve “Hadis Tenkidçiliği” başlıkları altında onun hadisçiliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî’nin, yaşadığı dönemin hem Fıkıh, hem Hadis ve hem de Tefsir otoritelerinden biri olduğu üzerinde durulmuştur. Onun, eserlerinde genelde sağlam rivayetleri kullanmakla birlikte nadiren de olsa zayıf ve uydurma olduğu iddia edilen rivayetlere de yer verdiği görülmüştür.

SUMMARY

This book, "al-Hussein Ibn Massud al-Begavî and His Place in Hadith" is intended to introduce al-Hussein Ibn Massud, who, has been one of the leading figures of Figh (jurisprudence), Hadith, and Interpreter in his time, and his studies on jurisprudence and hadith greatly influenced from his studies on hadith.

This research comprises an introduction, three main part and a conclusion.

al-Hussein Ibn Massud al-Begavî lived in Khorasan, so, in order to recognize the ground where he built his character and was grown up as a jurist, I preferred to make an introduction to this book by describing Khorasan with all its political, social, economic, religious and scientific aspect during the 5th century after Hijra – 11th century AD.

The first chapter, titled "Life, Personality, Teachers and Pupils." This chapter includes four sub-heading, which have dwelt on his life and personality and have also given brief information about his life and his relations with his teachers and his pupils (students). They are mentioned according to chronology based on date of death, and in alphabetic order, with a very brief biographical information.

Second chapter titled as "His (Scientific) Position and Works." I have dwelt on his studies on interpretation, jurisprudence, hadith, and literature under sub-title "His (Scientific) Position." On the other hand, the works of al-Hussein Ibn Massud numbering around 20 are mentioned under sub-title "Works" and classified according to the branches under which they fall. I have also mentioned them briefly with the content of each and the register numbers of their manuscripts in the libraries, where they are kept. In addition, under the section of "the Critics of Works," his famous masterpieces "Mesâbîhu's-Sunne, Şerhu's-Sunne, Meâlimu't-Tenzîl, el-Envâr fi Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr" have been criticized from the perspective of hadith.

The third chapter, "His Place in Hadith" consists of 6 sub-title, namely, 'the Evaluations on Hadith Method,' 'the Ways to Narrate Hadith,' 'the Methods to Narrate Hadith,' 'Hadith Evaluations'.

In conclusion, it is emphasized that al-Hussein Ibn Massud was an authority on both hadith and figh (jurisprudence) in his time.

KEYWORDS: Begavî, Mesâbîhu's-Sunne, Serhu's-Sunne, Meâlimu't-Tenzîl.

GİRİŞ

BEGAVİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Dünyadaki güç dengeleri açısından bakıldığında bir devletin bulunduğu konumun, o devletin fertlerini bir çok cihetten etkilediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında toplumların gelişmesi ve ilerlemesinde mensup oldukları devletlerin önemli bir rolününün olduğu görülmektedir. Daha dar dairede ise, ferdin zekâsının gelişmesinden tutun da içtimaî hayattaki durumuna kadar bir çok hususun, onun içinde bulunduğu ortamla doğrudan irtibatlı olduğu da inkâr edilmez bir gerçektir. Özellikle de araştırma yapan ilim adamları için, imkânların ve ortamın müsait olması daha da büyük bir önem arz etmektedir. Meselâ, bu gün Amerika, Avrupa ve Japonya gibi sosyal ve ekonomik problemlerini büyük ölçüde aşmış ülkeler, nasıl ilmî araştırma ve çalışmalarda ileride ise, öyle de devamlı içtimaî ve iktisadî krizlerin yaşanmasının yanısıra ilim ve düşünce adamlarına çeşitli baskıların yapıldığı gelişme eşiğinde olan ülkeler ilmî araştırma ve çalışmalarda da o kadar geride bulunmaktadır.

Bu düşünceden hareketle, hakkında araştırma yapılan Begavî'nin ilk önce bulunduğu ortam, siyasî, içtimaî, idarî, dînî ve ilmî bütün yönleriyle ele alınıp bir durum değerlendirmesi yapılmıştır. Şöyle ki:

1. SİYASÎ DURUM

Begavî'nin yaşadığı 434/1042-516/1122 tarihleri arasında Asya'da Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Irak Selçukluları, Suriye Selçukluları, Kirman Selçukluları, Abbâsîler, Karahanlılar, Gazneliler, Büveyhîler, Harzemşahlar; Kuzey Afrika'da Fâtımîler; İspanya'da Muvahhidler ve Mürâbitlar İslâm devletleri olarak tarih sahnesinde bulunmuşlardır. Bu dönemde İslâm âleminin merkezi konumundaki

Bağdâd'taki Sünnî Abbâsî hilafetine karşı mücadele eden Kahire'de Şîî Fâtîmî hilafeti vardır.¹

321/933 tarihinde Fars, Huzistân, Kirman ve Cibal bölgelerinde devlet kuran İranlı ve Şîî olan Buveyhîler Abbâsî hilafetini etkileri altına almışlardı. Abbâsî halifesi Müstekfi Billâh (ö.333/944), Buveyhîler'den Muizzüdevle Ahmed'e (ö.324/935) emîrî'ü-ümeralık payesi vermek zorunda kalmıştı. Daha sonra da Buveyhîler, Abbâsî hilafetinin merkezi Bağdâd'ı 334/945 yılında işgal etmişlerdi. Bu olaydan sonra da Abbâsî hilafeti tamamen Şîî bir hanedanın baskısı altına girmiştir. Buveyhîler'in Bağdâd'a hakim oldukları bir asrı geçen zaman zarfında halifeler onların her dediklerini yerine getiren sözde idareciler konumuna düşmüşler ve bütün siyasî ve askerî otoritelerini kaybetmişlerdir. Buna karşılık Buveyhîler, kendilerine karşı müslümanların tepkilerini azaltmak için Abbâsî halifelerini dinî lider olarak başta tutmuşlardır. Onlar istediklerini halife yapmışlar, istemediklerini de hiçbir zorlukla karşılaşmadan bertaraf etmişlerdir. Bundan dolayı İslâm dünyasının merkezi konumundaki Bağdâd, bu dönemde itibarını büyük ölçüde yitirmiştir. V/XI. yüzyılın ortalarında Buveyhîler güçlerini kaybettikten sonra Fâtîmî komutanı Arslan Besasîrî (ö.451/1059) Bağdâd'a hakim olarak hakimiyet alâmeti olan hutbeyi Fâtîmîler adına okutmaya başlamıştır.² Bu olumsuz ve de tehlikeli durum üzerine Abbâsî halifesi Kâim Biemrillah (ö.422/1030), Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e (ö.455/1063) Sünnî Abbâsî hilafetini Arslan Besasîrî ve Şîî sultanından kurtarması çağrısında bulunmuştu. Tuğrul Bey de bu davete icabet ederek ordusuyla Bağdâd'a girmiş ve 451/1059 tarihinde Arslan Besasîrî'yle yapmış olduğu savaşta onu mağlup etmiştir. Tuğrul Bey bu zaferiyle hilafet merkezini Şîî hakimiyetinden kurtararak Abbâsî halifesine dinî itibarını iade etmiştir. Halife, Tuğrul Bey'in bu başarısını da Rüknüddin ünvanıyla payelendirmiştir. Bu hadise, Büyük Selçuklular'ın Abbâsî hilafetinin de dinî itibarını yanlarına alarak büyük bir İslâm gücü haline

¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* IX, 473-483, 267; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 46

² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* VIII, 364-370; IX 449-452, 601; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XI, 225-226; XII, 89

geldiklerini göstermeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır.³ Selçuklular'ın Tuğrul Bey'le başlayan yükselişleri, Alparslan (ö.465/1072) ve Melikşah (ö.485/1092) dönemlerinde de artarak devam etmiştir. Bu büyük sultanlar döneminde, Selçuklular'ın hakimiyet sahaları, Kaşgar'dan Akdeniz'e, Kafkaslar'dan Aral Gölü'ne oradan da Hint Denizi ve Yemen'e kadar yayılmıştır.⁴

Bu dönemin siyasî ve ictimâî olaylarının belirlenmesinde Selçuklu sultanlarının olduğu kadar onlara vezirlik yapan Nizamülmülk'ün (ö.485/1092) de büyük ölçüde tesiri olmuştur. Sultan Alparslan'ın 465/1072 senesinde bir suikast ile öldürülmesinden sonra onun yerine geçen oğlu Melikşah ve veziri Nizamülmülk'ün siyasî dehalari ve gayretleri sayesinde İslâm âleminin birinci derecede huzursuzluk kaynağı olan Fâtımîler'in Bağdâd ve Kuzey İran'da sürekli mezheb kavgalarını körükleme gayretleri etkisiz hale getirilmiştir. Fakat, Nizamülmülk'ün Bâtınî dâîler tarafından 485/1092 yılında katledilmesi ve peşinden de kısa bir süre sonra Sultan Melikşah'ın hastalanarak şaibeli bir şekilde ölmesi, bir yandan bu başarılı mücadelenin aksamasına, diğer yandan da Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasî ve sosyal çalkantılar ağına düşmesine sebep olmuştur. Melikşah'ın vefatından sonra Selçuklular adıyla tanınan dört devlet ortaya çıkmıştır.⁵

a) *Büyük Selçuklular*: Bu devlet, Büyük Selçuklu Devletinin devamıdır. 591/1194 tarihine kadar tarih sahnesinde kalmıştır. Melikşah'ın ölümünden sonra devletin sarsıntı yaşadığı bir dönemde devletin başına geçen Berkyaruk (ö.498/1104), kardeşi Sultan

³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* IX 607-610; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (440-460 Trh.), s.27-37, 271-272; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XI, 225-226; XII, 86

⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* IX, 607-610; X, 204, 210, 260, 276-278, 282, 300, 303-304, 313-315; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (421-440 Trh.), s.42, 319, 320, 327; (441-460 Trh.), s.8, 11, 19, 37, 273, 278, 281, 284-286, 289-291; (461-470 Trh.), s.10-15, 17, 29-30; (471-480 Trh.), s.10-11, 20-23, 28, 31

⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* IX, 607-610; X, 204, 210, 260, 276-278, 282, 300, 303-304, 313-315; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (421-440 Trh.), s.42, 319, 320, 327; (441-460 Trh.), s.8, 11, 19, 37, 273, 278, 281, 284-286, 289-291; (461-470 Trh.), s.10-15, 17, 29-30; (471-480 Trh.), s.10-11, 20-23, 28, 31; (481-490 Trh.), s.22-24

Sancar'ı (ö.552/1157) Horasan valiliğine tayin etmekle kendi siyasî gücünü artırmıştır. Sultan Berkyaruk hem ülkenin içinde yayılan ve iç huzuru bozan Bâtınî ve Şîîlerle mücadele etmiş, hem de sultanlık iddia eden kardeşi Muhammed Tapar (ö.512/1118) ile mücadele etmiştir. Muhammed Tapar, Anadolu beyleri ile anlaşıp Sultan Berkyaruk'u devleti paylaşmaya zorlamış; bu kritik durumdan dolayı Sultan Berkyaruk, Azerbaycan'da Sefid-Rûd denilen yer sınır olmak üzere Kafkaslar ve Suriye'ye kadar bütün toprakları Muhammed Tapar'a vermek zorunda kalmıştır. Berkyaruk bu iç gailelerle uğraşırken ilk haçlı orduları da 490/1096 tarihinde Kocaeli yarımadasına çıkmışlar ve Anadolu Selçukluları tarafından kısa sürede imha edilmişlerdir. Kısa bir süre sonra bunun peşinden gelen düzenli haçlı orduları ise 491/1097 senesinde İznik'i ele geçirdikten sonra sırasıyla Kudûs yolu üzerindeki Urfa, Antakya ve Suriye'nin sahil bölgelerini işgal etmişlerdir. Haçlılar, 493/1098 tarihinde de Fâtımîler'in elinde bulunan Kudûs'ü işgal etmişlerdir. Haçlılar, işgal ettikleri bu bölgelerde dört müstakil devlet kurmuşlardır.⁶

Sultan Berkyaruk 498/1104 senesinde vefat edince yerine oğlu II. Melikşah (ö.?) geçmiş fakat Muhammed Tapar onu alaşağı ederek hükümdar olmuştur. Sultan Muhammed Tapar da hükümdarlığı süresince aynı ağabeyi gibi Bâtınîlerle mücadele etmiş; meşhur İsmâîlî dâîilerinden Ahmed b. Abdilmelik el-Attâş'ı 500/1106 senesinde sığındığı bir kalede mağlup ederek taraftarlarını kılıçtan geçirmiş; bir sene sonra da Bâtınîlerin merkezi olan Alamut kalesini muhasara etmişse de Gürcüler'le girilen savaştan dolayı muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Yine onun döneminde haçlı ordularıyla da mücadele edilmiş fakat onlara karşı kalıcı zaferler elde edilemediğinden işgal ettikleri yerlerden sökülüp atılamamışlardır.⁷

Muhammed Tapar'ın 512/1118'de ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Mahmûd (ö.525/1130) ile kardeşi Sultan Sancar arasında 513/1119 senesinde Sâve'de meydana gelen savaşta Sultan Mahmûd mağlup olmuş; aralarında yaptıkları anlaşmayla da ülkeyi

⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 214-282; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (481-490 Trh.), s.25-47; (491-500 Trh.), s.7-62

⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 380-398, 430-479; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (491-500 Trh.), s.63-81; (501-520 Trh.), s.5-26, 34-39, 269-270

aralarında paylaşmışlardır. Bu anlaşmaya göre ülkenin garb tarafı Sultan Sancar'a bağlı kalmak şartıyla Sultan Mahmûd'a verilerek merkezi Isfahân olan Irak Selçukluları tarih sahnesine çıkmıştır. Sultan Sancar, bu dönemde devlet merkezini Merv'e taşımıştır. O, Semerkand'a 507/1113 yılında sefer yaparak Karahanlıları, Gazne'ye de 508/1114 yılında sefer yaparak Gazneliler ve Gurlular'ı tekrar Selçuklu Devletine bağlı hale getirmiştir. Sultan Sancar devletin başında bulunduğu bu dönemde Irak, Azerbaycan, Taberistan, İran, Sîstan, Kirman, Havarizm ve Gazne bölgelerinde Selçuklu hakimiyetini sağlamıştır. Ancak Sultan Sancar'ın 548/1153 tarihinde Belh yakınlarında Oğuzlar karşısında yenilip esir düşmesi ve üç sene esaret hayatı yaşaması devletin kurulu bütün düzenini altüst etmiştir. Sultan Sancar, sonra her ne kadar esaretten kaçıp kurtulmuşsa da dağılan devleti toparlayamadan 552/1157 senesinde vefat etmiştir. Sultan Sancar'ın vefatıyla da Büyük Selçuklu Devleti fiilen sona ermiştir.⁸

b) Irak Selçukluları: 511/1117 tarihinde kurulan Irak Selçuklu Devleti 591/1194 tarihinde inkıraz bulmuştur. Begavî ile çağdaş tek Irak Selçuklu sultanı Sultan Mahmûd'dur (ö.525/1130).⁹

c) Kirman Selçukluları: Kirman Selçukluları 435/1043 senesinden 583/1187 senesine kadar devam etmiştir. Begavî ile çağdaş olan hükümdarları şunlardır: Alparslan'ın kardeşi Kara Arslan Kavurd (ö.466/1073), Kirmanşah b. Kavurd (ö.467/1074), Turanşah b. Kavurd (ö.491/1097), İraşah b. Kavurd (ö.495/1101), Arslanşah b. Kirmanşah (ö.540/1145).¹⁰

d) Suriye Selçukluları: Suriye Selçukluları, 471/1078 senesinden 511/1117 senesine kadar devam etmiştir. Begavî ile çağdaş olan Suriye Selçuklu sultanlarından Melikşah

⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 548, 651, 676; XI, 28, 67, 81-87, 95, 164, 186, 210, 222; Zehebî, *Târihu'l-İslâm* (501-520 Trh.), s.276-287, 308-312; (521-540 Trh.), s.5-11, 23-25, 53, 200, 210, 216-224; (541-550 Trh.), s.41, 48; (551-560 Trh.), s.6, 12, 15-16

⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 525-669; Zehebî, *Târihu'l-İslâm* (501-520 Trh.), s.270, 276, 282-289, 304; (521-540 Trh.), s.5-7, 20, 28

¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* IX, 645; X, 53, 78; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.255-256

Tacüddeve Tutuş (ö.489/1095), ilk hükümdardır. Onun ölümünden sonra Suriye Selçuklu Devleti iki oğlu Fahrülmülük Rıdvan (ö.507/1113) ve Şemsülmülük Dukâk (ö.497/1103) tarafından ikiye bölünmüştür. Her ikisinin vefatlarından sonra yerlerine oğulları geçmişse de kısa bir süre sonra bu ki devlet yıkılmıştır.¹¹

e) *Anadolu Selçukluları*: Anadolu Selçukluları, 468/1075 yılından 708/1308 yılına kadar tarih sahnesinde kalmıştır. Anadolu Selçuklu sultanlarından Süleymanşah (ö.479/1086), I. Kılıç Arslan (ö.500/1106) ve I. Mes'ûd (ö.551/1156) Begavî ile aynı asırda yaşamışlardır.¹²

Abbâsîler: Begavî ile çağdaş olan Abbâsî halifeleri de şunlardır: Muktedî Biemrillah (ö.467/1074)¹³ Müstazhir Billah (ö.487/1094)¹⁴ ve İmam Müstersîd Billah (ö.512/1118).¹⁵

2. İDARÎ DURUM

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü toprakların çok geniş olması, idarî bakımdan imparatorluğun kendisine tabi hakimiyetlere ayrılmasını zorunlu kılmıştır. Devletin ilk başkenti Neysâbûr'dur. Daha sonra İsfahan ve Merv şehirleri başkent olmuştur. Selçuklular'da devletin başında bulunan sultan, merkezde otururdu. Ülkenin muhtelif bölgelerine vali olarak ya ailesinden birisini ya da itimada layık görülen memlûk asıllı bir komutanı tayin ederdi. Gönderilen melik veya valiye o bölgenin

¹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 111-531; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (481-490 Trh.), s.39-40, 46; (491-500 Trh.), s.60; (501-520 Trh.), s.30; Kafesoğlu, "Selçuklular", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 379

¹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 138, 147, 426-428; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (471-480 Trh.), s.27; (491-500 Trh.), s.80; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.284-292

¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 96, 229; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 118, 156

¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 231, 534; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 156, 195

¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 536; XI, 27; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 195, 222-224

hasılatı ikta' olarak verilirdi. Hanedana mensup eyaletlerin idaresine tayin edilen melikler ve valiler bölge arazisinin resim ve ölçülerini maaş mukabili alırlardı. Bunlar her yıl ikta' harici varidattan merkezdeki hazineye muayyen bir para gönderirlerdi.¹⁶

Eyaletlere tayin edilen melikler bir hükümdar gibi hareket ederler; yanlarında vezir, atabeg, hacibu'l-huccab, tuğraî gibi vazifelileri bulundururlardı. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun zayıf anlarında, merkezî idareye bağlı eyalet idarecileri, zaman zaman kendi başlarına buyruk olmuşlardır. Bunlar arasında, yanında bulunduğu meliki hal edip hakimiyeti kendi soyuna geçiren veya yanında bulunduğu meliki sultan ilan edebilmek için saltanat mücadelelerine girişen atabegler de olmuştur. Bunlara rağmen Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun idari teşkilatı, merkeziyetçi yapısını her zaman koruyabilmiştir. Devletin merkezî yapısı, kendisine bağlı eyaletlere, bu eyaletler de yine kendilerine bağlı dizdar adı verilen kale muhafızlarının idaresi altındaki küçük kazalara ayrılmış bulunuyordu. Bundan başka bu tip küçük kazalara emrinde bir garnizon bulunan şahne adındaki emirler tayin edilmekteydi. Şahne, tayin edildiği kazada vali bulunmadığında, bu vazifeyi de yapardı. Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı bir şahnenin, halifelik merkezi Bağdâd'ta bulunması, hilafet merkezini devamlı bir şekilde denetim altında bulundurmalarını sağlamıştır.¹⁷

Büyük Seçuklular'a bağlı devletler ile eyaletlerdeki atabegler, iç işlerinde serbest bulunmaktaydılar. Ancak bununla birlikte onlar, vergilerin ödenmesi, hutbe ve paralarda Selçuklu hükümdarının adının zikredilmesi, savaş esnasında askerî yardımda bulunulması gibi hususlarda merkeze karşı yükümlü bulunmaktaydılar.¹⁸

¹⁶ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 200-201; Kafesoğlu, "Selçuklular", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 398-399

¹⁷ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 200-201; Kafesoğlu, "Selçuklular", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 398-399; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.309-312

¹⁸ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 200-201; Kafesoğlu, "Selçuklular", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 398-400

3. İKTİSADÎ ve İÇTİMAÎ DURUM

Selçuklular, siyasî birliği ve sükûn ortamını kurmanın yanında, mahallî gümrük ve ticaret vergilerini sık-sık ilga etmekle iktisadî faaliyetlere de büyük bir hız ve genişlik kazandırmışlardır. Selçuklular, Gazneliler'in devlet müesseselerinden bir çok iktibaslarda buldukları gibi ticaret kervanlarını askerî muhafızlar idaresinde emniyet altına alma ve hatta tüccarların zararlarını tazmin etme konularında da Gazneliler'in sistematüğını kendi bünyelerine adapte etmişler; zaman içinde de bunu geliştirmişlerdir. Bu dönemde Selçuklu ticaret kervanları Türkistan, Havarizm, Irak ve Anadolu istikametinde emniyetle sefer yapmışlardır. Sultan Melikşah ve Sultan Sancar'ın hükümdarlık zamanlarında Irak, Horasan ve Havarizm'de açılan veya imar edilen sulama kanalları ve tesisleri sayesinde ziraî verim bir hayli artmış; imparatorluğun her tarafında şehirler büyümüş; ma'mur ve zengin bir hale gelmişlerdir.¹⁹

Bu dönemde Büyük Selçuklular'da yüksek bir cemiyet ve kültür yapısı oluşmuş, her şehrin kendisine mahsus sanayisi ile imalatı çok ilerlemişti. Bu iktisadî gelişme sayesinde büyük sermaye sahibi zenginler sınıfı meydana gelmiş; memleketler arası ticarî alış-verişleri organize eden müesseseler oluşturulmuştur. Melikşah zamanında merkez eyaletlerinin devlete ödediği vergiler, Risâle-i Melikşahî'de nakledildiğine göre 210 milyon altın dinara ulaşmış bulunuyordu. Sadece Melikşah'ın saray bütçesi 20 milyon dinar civarındaydı. Onun, imparatorluğun her tarafına inşa ettirdiği camiler, medreseler, kütüphaneler, türbeler, saraylar, ribatlar, hankâhlar, hanlar, köprüler, kaleler, yeni kasabalar, açtırdığı su kanalları ve kurdurduğu su tesisleri hep bu iktisadî kudret ile birlikte artan hazine gelirlerinin sayesinde meydana gelmiştir.²⁰

Sultan Sancar döneminde, ilim ve kültür alanlarında yakalanan ileri seviye, iktisadî alanda da yakalanmıştır. Bu dönemde Türkistan şehirlerine (Zarafşan ve Havarizm) ait pamuklu, yünlü ve ipekli mamuller; Fergana maden sanayii ve silahları pek meşhur olup Bağdâd'a kadar satışı yapılıyordu. Semerkant'ın gümüş işleri ve kumaşları, Buhara'nın

¹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.344

²⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.342-343; *Büyük İslâm Tarihi* VII, 207

dokumaları ve seccadeleri, Taşkent'in eğer takımları, Horasan'ın satenleri, İslâm dünyasının her yerinde satılmaktaydı. Bu dönemde İslâm dünyası, kâğıt gibi Çin sanatlarını da Türkistan aracılığıyla öğrenmiştir. Fergana, İlak ve Şalcı gibi yerler altın, gümüş ve kıymetli taşlar istihsal eden ekonomik gelişmişliğini sağlamış yerlerdi.²¹

Selçuklular döneminin şehirleri o kadar büyümüşü ki hemen hepsi de surlarını taşmış, büyük ticaret ve sanayi merkezleri halini almışlardı. Yüksek bir cemiyet ve kültür hayatı kurulmuş; her meslek ve sanat erbabı kendilerine mahsus çarşı ve mahallelerde yerleşmişti. Oğuzların istilası sırasında ise kurulu bu sistem büyük sarsıntı geçirmiştir. Moğol katliamları sırasında Merv şehrinin 700.000 veya 1.300.000 nüfusa sahip olduğunu ve bu miktarda insan öldürüldüğünü belirten kayıtlar bulunmaktadır. Bu kadar kalabalık bir başkent olması, Sultan Sancar zamanındaki şehirlerin azameti hakkında yeterli bir fikir vermektedir.²²

4. DİNÎ DURUM

Begavî'nin yaşadığı bu dönemde, Selçuklu İmparatorluğu'nun sınırları içinde Hanefî ve Şafî mezheplerinden olanlar hakim çoğunluk olmakla birlikte Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine mensup olanlar da küçümsenmeyecek bir yekün teşkil etmekteydi. Selçuklu hanedanı ve halkın büyük bir kısmının Sunnî olması, Selçuklu Devleti ile Abbâsî halifeleri arasındaki irtibatın kuvvetli olmasını sağlamıştır.²³

Bu dönemde Şîî, Bâtınî ve Sunnî mezhepler arasındaki çok yönlü mücadeleler meydana geldiği gibi Sunnî mezhepler arasında da küçük çaplı dahi olsa mücadele ve tartışmalar yaşanmıştır. Hanefîler, Şafîler, Hanbelîler ve Eş'arîler arasındaki tartışmalar bunun

²¹ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.344; *Büyük İslâm Tarihi* VII, 207

²² Turan, *Selçuklular Tarihi* s.344

²³ Kafesoğlu, "*Selçuklular*", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 371

açık bir delilidir.²⁴ Meselâ, Tuğrul Bey zamanında vezir Amîdülmülk (ö.?), sultanın mezhepler arasındaki felsefî farklılıklara yabancı bulunmasını fırsat bilerek Eş'arîlere karşı ve daha ziyade siyasî rakiplerini bertaraf etmek gayesiyle giriştiği mücadele onun azli ve Nizamülmülk'ün de onun yerine vezir atanmasıyla nihayet bulmuştur. Bir diğer tartışma, 469/1076 yılında Hanbelîler ile Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî (ö.465/1073) arasında meydana gelmiş. Kuşeyrî, Bağdâd'ta Nizamiye'de yaptığı vaazlarında Hanbelîler ve Eş'arîler aleyhinde konuşmuş. Bunun ardından Hanbelîler galeyana gelerek Nizamiye'ye doğru kalabalıklar halinde yürümüşler ve önlerine çıkan bir topluluğa saldırıp öldürmüşlerdir. Bu kritik durum üzerine Nizamülmülk, Nizamiye müderrisi Ebû İshak eş-Şirâzî'ye (ö.476/1083) bir mektup yazmış. Nizamülmülk, bu mektubunda Selçuklu sultanının ve kendisinin hiç bir mezhebi himaye etmediklerini; mezhepler arası bir tefrik siyaseti gütmediklerini; Nizamiye Medresesi'nin sadece ilmin korunması ve yükselmesi gayesiyle kurulduğunu; Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) de büyük imamlar arasında bulunduğunu, belirtmişti.²⁵ Bir diğer hadise de 475/1082 senesinde Mağrip'ten gelen, mezhep itibarıyla Şafîî ve Eş'arî olan, Ebu'l-Kasım el-Bekrî, Nizamülmülk tarafından kendisine maaş bağlanarak Bağdâd'a gönderilmiş. Bu zat, vaazlarında Ahmed b. Hanbel'i medhetmesine rağmen Hanbelîler'i karalamış. Bunun üzerine Hanbelîler galeyana gelerek kâdî'l-kudât Abdullah ed-Damiğani'nin evini basmışlar ve orada bulunan bütün kitapları yağmalamışlardı. Olayların yatıştırılamaması üzerine halife Kâim Biemrillah, Ebû İshak eş-Şirâzî'yi Melikşah'a göndermiş. Sultan Melikşah ve veziri Nizamülmülk, onu huzurlarına kabul etmişler. Her ikisinin huzurunda İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâli Cüveynî ile Ebû İshak eş-Şirâzî arasında yapılan müzakereler neticesinde Şirâzî'nin bütün fikir ve istekleri kabul edilmiştir. Bundan sonra Nizamiye'de Eş'arî mezhebi lehine vaazların yapılmasına müsaade edilmiş; Nizamiye'nin giriş kapılarına da olaylara mani olmaları için muhafızlar konulması kararlaştırılmıştır. Bu bir iki olaydanda da anlaşılacağı üzere Selçuklu Devleti, içtimâî nizam ile birlikte fikir ve din hürriyetinin temini için de ciddi gayretler sarfetmiştir. Bu

²⁴ Zehebi, *Târîhu'l-İslâm* (441-460 Trh.), s.23

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 104-106

asırda, Mezhepler arasında bu ve benzeri olaylar yaşanmasına rağmen Ehl-i Sünnet arasında ciddi denilebilecek sosyal ve siyasi bir hâdise meydana gelmemiştir.²⁶

Selçuklu sultanları ve beyleri, Şîî imamlarının türbelerinin bakım ve görünümüne özel bir ilgi göstermişler; dönemin Şîî alim ve seyyidlerine de ihsanlarda bulunmuşlardır. Ayrıca kendi adlarına zaviyeler ve medreseler kurup, giderleri için vakıflar tahsis etmişlerdir. Selçuklular'ın hakimiyeti altında bulunan İran'da sadece Kum ve Kaşân şehirleri Şîî idi. Onlar, Şîî olan bu iki şehirde de medreseler inşa ederek normal bir Sunnî şehrine gösterdikleri özeni buralarda da göstermeye gayret etmişlerdir. Ayrıca Selçuklular, bu dönemin mutedil Şîîlerini diğer radikal Şîî gruplarla bir tutmamışlardır. Melikşah'ın da kızı Salkım Hatun'u, Şîî Mazenderân meliki Sipeh-bûd Ali ile evlendirmesi Sunnî müslümanlığının zaferine çalışan Selçukluların mutedil Şîîlere karşı nasıl bir siyaset takip ettiklerini gösteren önemli bir misaldir. Buna mukabil Şîî ulemânın da Sunnî ve Hanefî olan Selçuklu sultanları hakkında Sunnîlerin yazdığı gibi methiyeler yazmışlar, gazi ve cihangir tabirlerini kullanmışlardır. Kuşkusuz ki, onları bu şekilde davranmaya sevkeden en büyük âmil de Selçuklu sultanlarının ılımlı ve yapıcı siyasetleridir. Yıkıcı faaliyetlerde bulunan Bâtınîler ve radikal Şîîler müstesna edilecek olursa Selçukluların her türlü din ve mezhep mensuplarına hür yaşama imkânı sağladıkları hususunda müslüman ve hristiyan tarihçiler ittifak halindedirler.²⁷

Selçuklular, bir taraftan radikal Şîîlerle mücadele ederken diğer taraftan da Bâtınîlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Abbâsî halifelerinden Me'mun (ö.198/813) devrinde başlayıp Mu'tasım Billah (ö.218/833) zamanında yayıldığı ve Selçuklular döneminde de sürdüğü kabul edilen Bâtınî hareketi yaklaşık üç asır boyunca Selçuklu Devleti sınırları içinde huzursuzluk ve anarşi kaynağı olmuştur. Büyük Selçuklular döneminde meydana gelen Şîî terör olaylarını, Mısır Fâtımîleri organize etmiştir. Göndermiş oldukları Şîî daîler ifsad ve kışkırtma faaliyetleriyle Şîîler ile Sunnîler arasında gerginliğin tırmanmasına çalışmışlardır. Melikşah, Artuk Bey'i 471/1078 senesinde Bahreyn'e göndererek orada kökleşmiş bulunan Mazdek'in fikirlerine göre

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* X, 124-126; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.317

²⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.330

kominist bir idare kuran Karmatîler’i tenkil etmiş, fakat burada yine de Bâtînî faaliyetleri gizli bir şekilde devam etmiştir. Nitekim Mısır’dan gelen Şîî bir dâî Basra taraflarında Karmatî zemini üzerinde mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkarak isyan başlatmış. Teşkil ettiği on bin kişilik bir kuvvetle 483/1090 senesinde Basra şehrini yağma etmiş, sonra da bütün şehri yakıp yıkmıştı. Bu yangın sırasında aralarında müslümanların ilk inşâ ettiği vakıf kütüphanesi de dahil iki kütüphane içindeki bütün eserlerle birlikte tamamen yanmış; Melikşah’ın yaptırmış olduğu su tesisleri ve kanalları da tahrip edilmiştir. Bağdâd şahnesi Gevher Ayin, bir süre sonra bu isyanı bastırmış ve asileri cezalandırmıştır.²⁸ Bu dönemde Bâtînî dailer, başta Selçuklu veziri Nizamülmülk ile onun oğlu Fahrulmülk (ö.500/1106) olmak üzere bir çok devlet adamını ve Sünnî alimini öldürmüşlerdir. İsmailiyye’nin gölgesi altında faaliyetlerini sürdüren bu Bâtînî hareketi, Büyük Selçuklu sultanlarının azimli mücadeleleri sonucu gücü kırılıp, sönmeye yüz tutmuş, Moğol istilasıyla da halk içindeki yıkıcı etkilerini büyük ölçüde yitirmiştir.²⁹

Nizamülmülk, Melikşah’a takdim ettiği Siyasetnâme’sinde Selçuklu sınırları içinde Horasan, Kuhistan, Maveraünnehir, Şam, Mağrib, Gur, Herat, Basra ve Huzistan gibi şehirlerdeki Haricîler, Mazdeiztler, Karmatîler ve Bâtînîler’in din ve devlet alayhine yıkıcı faaliyetlerine dikkat çekmiştir.³⁰

Begavî’nin yaşadığı dönemde Horasan bölgesinde de Basra, Kûfe ve Bağdâd bölgelerinin aşına olduğu eski Grek felsefesinin tesiri görülmektedir. Bu yüzden başta İmam Gazzâlî (ö.505/1111) olmak üzere İslâm ulemâsı bu felsefeye karşı mücadele etmişlerdir. Yine, Hindistan’dan gelen fikir cereyanlarının birleşme merkezi olan bu bölgede bazı İslâm düşünürlerinin kendi dünya görüşleri ve bölgenin adetleri doğrultusunda düşüncelerin kaynaştırılması sonucunda doğan tasavvuf, bu müsait

²⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil* X, 172-174; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 146-147

²⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil* X, 392-393, 430-434; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm* (440-460 Trh.), s.5, 8, 11, 291; (471-480 Trh.), 27, 32; (481-490 Trh.), s.12; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 179

³⁰ Nizamülmülk, *Siyâsetnâme* s.257-317

ortamda daha da bir canlılık kazanmıştır. V/XI. yüzyılda bu tür fikirlerin kaynaştığı Horasan'da bir çok tasavvuf ekolü yaygın hale gelmiştir.³¹

İslâm dünyasının ün yapmış alimlerinin bir çoğu Selçuklu İmparatorluğu döneminde yetişmiştir. Bu alimler, halk tarafından sevilen sayılan kişilerdi. Bundan dolayı da içtimâî hayatta önemli bir yer teşkil etmişlerdir.³²

Selçuklu İmparatorluğu'nun idaresi altında müslümanlardan başka gayr-i müslim ahali de rahatça yaşamaktaydı. Sultan Alparslan ve diğer sultanların, hakimiyetleri altına almış oldukları hristiyan ülkelerde adalet ve merhametleri ile tanınmaları bir çok şehirin kendiliğinden Selçuklular'ın idaresine girmesini sağlamıştır.³³

5. İLMÎ DURUM

İslâm tarihinde Selçuklular zamanı, eğitim ve öğretim açısından bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Selçuklular, Tuğrul Bey'den itibaren imparatorluğun sınırları içindeki şehirleri cami, medrese, kütüphane, tıp okulu, hastane, imaret, zaviye ve kervansaraylarla ve onların masraflarını karşılayacak vakıflarla donatmışlardır. İslâm âleminde medreseler yaygınlaşmadan önce eğitim-öğretim faaliyetleri, belirli bir yerde yapılmayıp mescidler, ulema evleri, kitapçı dükkanları ve benzeri yerlerde yürütülüyordu. Selçuklular'dan önce devlet ile münasebeti olmaksızın Türkistan'da ve Horasan'da mevcut bulunan medrese ve zaviyeler, IV/X. asırda İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasında inkâr edilemeyecek çok büyük hizmetler görmüştür. Ancak bu eğitim ve öğretim kurumlarının resmî bir statüsü bulunmamaktaydı. Selçuklular döneminde ise eğitim ve öğretime resmî bir statü kazandırılmıştır. İlim ocağı

³¹ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 211-212

³² *Büyük İslâm Tarihi* VII, 211

³³ Zehabi, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.34; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.323-324

medreselerin devlet eli ile kurulması, tedrisatın vakıf suretiyle meccânî olması Selçuklular döneminin önemli icraatlarından biri olarak sayılmaktadır.³⁴

Büyük Selçuklular dönemi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin belli bir sisteme bağlanması ve devletin himayesine alınması açısından da büyük önem arz etmektedir. İlk Selçuklu medresesi, Tuğrul Bey zamanında Neysâbûr'da kurulmuştur. Şîî ve Rafizî fikir akımlarına karşı etkili ilmî mücadele yapılabilmesi için, devrin Sunnî fakihlerine geniş imkânlar tahsis edilerek devlete bağlı manevî bir cephe oluşturulmuştur. Bu cephenin önemli bir tarafını Nizamiye Medreseleri oluşturmuştur. Bu medreseler İslâm âleminin, müderrislerine maaş bağlanmış, ders programları tesbit edilmiş, kitap yönünden zengin kütüphane ile donatılmış ve parasız eğitim-öğretim veren ilk resmî müesseseleridir.³⁵

Selçuklular döneminde sultanların yanısıra emir ve beyler de ilim, edebiyat ve sanatın hamisi olmuş; onların yaygınlaşması ve gelişmesi için yardımlarını esirgememiş, maddî-manevî destekçi olmuşlardır. Bunlar arasında ilk Büyük Selçuklu sultanları hususiyle onlardan da Sultan Melikşah ve Sultan Sancar ile büyük vezir Nizamülmülk medeniyet tarihinde mümtaz bir mevki kazanmışlardır. Bu asrın alim, filozof, matematikçi, tabip, sanatkâr, edip ve şâirlerinin çoğunun ya Selçuklu saraylarına intisab ettikleri, ya onların himayelerine girdikleri, ya da onların vakfettikleri medreselerde yetiştikleri görülmektedir. Sultan Alparslan kendisine has ödeneğin bir kısmını fakirlere dağıtırken, o ödeneğin onda birini de ilim adamlarına sarf etmiştir. Sultan Melikşah da kurdurduğu medreseler ve kültür müesseselerinden başka, alim ve mutasavvıflara yılda üç yüz bin dinar ihsanda bulunmuştur. Sultan Sancar'ın ise sadece beş gün içinde ilmiye sınıfına yaptığı ihsanlar yedi yüz bin dinar nakit, bin atlas elbise, pek çok at ve sair kıymetli eşyaya ulaşmaktaydı.³⁶

³⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.331

³⁵ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 208

³⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.329-330

Selçuklular döneminde Havarizm bölgesinde fikrî alanda o kadar ileri seviyeye ulaşılmış idi ki burada avam halktan dahi kelâmî konuları tartışıp müzakere eden insanlar bulunmaktaydı³⁷

5.1. Nizamiye Medreseleri

Medreseler, ders okunan veya çalışılan yer manasında, çeşitli derecelerde eğitim veren kuruluşlardır. Selçuklular döneminde medreselerde, dînî ilimler yanında bir çeşit meslekî eğitim de yapıldığından devlet memuru, elçi ve kâdılar da buralarda yetiştirilmekteydi. Medreselerin, imparatorluğun her tarafına yaygınlaştırılması Sultan Alparslan'la başlamıştır. Selçuklu Devleti'nin alimler ve talebeler için vakıf desteğiyle meccânî tahsillerini temin eden teşkilatlı medreseleri, Alparslan zamanında Bağdâd'ta 459/1067'de Nizamiye'nin inşasıyla başlamış ve süratle bütün İslâm alemine yayılmıştır. Sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar medrese açma ve bunları destekleme konusunda birbiri ile yarış etmişlerdir. Sultan Alparslan tarafından kurulan Nizamiye Medresesi, cephesine Nizamülmülk yazıldığı için Nizamiye adıyla şöhret bulmuştur. Bağdâd'ta Dicle kenarına kurulan bu medreseye, çarşı, han ve hamamlar vakfedilmiştir.³⁸ Bağdâd'tan sonra Isfahan, Merv, Rey, Neysâbûr, Belh, Herat, Basra, Tûs ve Âmül gibi merkezlerde Nizamiye ekolü ve adıyla medreseler kurulmuştur. Zamanla bu medreseler, kasaba ve köylere varıncaya kadar yaygınlaşmıştır. Begavî'nin Nizamiye medreselerinde yetişmediği kanaatinin ağırlık kazanması, onun hakkında bu konuda hem bir bilginin bulunmaması hem de Nizamiye Medresesi kurulduğunda onun yaşının yirmi beş gibi öğrenim yaşını geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır.³⁹

³⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.327

³⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* X, 49; Zehabî, *Târîhu'l-İslâm* (440-460 Trh.), s.294; İbn Kesir, *el-Bidâye* XII, 102

³⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.332; Vida, "*Nizamülmülk*"; MEB İslâm Ansiklopedisi, IX, 332; *Büyük İslâm Tarihi* VII, 215-216

Bağdâd Nizamiyesi'nde İslâmî ilimlerin yanı sıra filoloji, matematik, astronomi gibi ilimler de okutulmuştur. Bağdâd Nizamiyesi, yeryüzünde bina edilen ilk üniversite kabul edilmektedir.⁴⁰ Genel olarak o dönem medreselerinde İslâmî ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, tıp ve felsefe gibi aklî ilimler okutulması, mahallin kültür durumuna ve ders veren ilim adamlarının ihtisas ve mevcudiyetine bağlı bulunmaktaydı.⁴¹

Bu dönemde İslâm dünyası, Çin hudutlarından Akdeniz kıyılarına kadar ilim, kültür, içtimaî yardım müesseseleri ve sanat abideleri ile süslenmiştir. Medreselerde alim ve talebelere maaş tahsisinden başka ilime teşvik maksadıyla, çalışkan ve kabiliyetli talebeler için vakıf tahsisatından 100, 500, 1000 dinar veya akçe mükâfatlar verilmekteydi.⁴²

Devrin ilim ve fikir hayatında önemli bir rol oynayan Nizamiye Medreselerinden pek çok şöhretli alim yetiştirmiştir. O dönemde Nizamiye mezunları her yerde itibar görmüş ve memleketin en salâhiyetli kimseleri olarak önemli makamlara getirilmişlerdir. Bir ekol haline gelen Bağdâd Nizamiyesi'nin ders konuları ve programları, başta Osmanlılar olmak üzere bütün İslâm dünyasında asırlarca takip ve tatbik edilmiştir.⁴³

5.2. Hastaneler

Selçuklularda tıp tahsili, medreselerden ziyade devrin büyük hastanelerinin (bimaristan ve daru's-şifa) bitişiğindeki tıp mekteplerinde öğrencilere düzenli eğitim programları

⁴⁰ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 209

⁴¹ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.333

⁴² Turan, *Selçuklular Tarihi* s.332-333

⁴³ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 208-209

şeklinde verilmekteydi. Bununla beraber hususi mahiyette tıp tahsili de yapılmaktaydı.⁴⁴ İnsan sağlığı gibi önemli bir rol gören hastanelerin sayısı, iktisadî ve ilmî gelişmeyle paralel olarak artmıştır. Selçuklular'dan önce Rey şehrinde bir hastane (bimâristân) mevcuttu. İlk Selçuklu hastanesi, Nizamülmülk zamanında Neysâbûr'da yapılmıştır. Bunu daha sonra sultanların, hatunların ve vezirlerin inşa ettirdikleri bir çok hastane takip etmiştir. Sultan Sancar'ın vezirlerinden Ahmed Kâşî, Kâşân, Ebher, Zencân, Gence ve Arran'da daru's-şifâ ve medreseler inşa ettirmiştir. Selçuklular, ordu bünyesinde de seyyar hastaneler kurmuşlardır. Eyalet valileri ve atabegler kendi bölgelerinde hastaneler inşa ettirmişlerdir. Bu hastahanelerin giderleri ile tabip ve vazifelilerinin maaşları ise vakıflar tarafından karşılanmıştır.⁴⁵

5.3. Kütüphaneler

Bu dönemde her medreseye ait birer kütüphanenin yanısıra, şehirlerin de umumî kütüphaneleri bulunmaktaydı. Kervansaraylarda ilim ehli ve kültürlü insanların faydalanması için kütüphane kurulması, devrin kültür ve medeniyet seviyesini göstermesi bakımından dikkat çekici bir husustur. Umumiyetle cami, medrese ve kütüphaneler birbirine bitişik yapılmışlardır. Yine kitapçı çarşıları (sahhaflar, sûku'l-kütüb), kâğıt, kalem ve mürekkep satan dükkânlar (sûku'l-varrakîn) da ulu camilerin etrafında yerleşik bulunuyorlardı. Bunlar konum itibariyle şehir ve kültürün de merkezlerini teşkil ediyorlardı. Genel itibariyle ele alındığında, Ortaçağ İslâm şehirlerinin merkezine cami, medrese, kütüphane, hamam, imaret gibi külliyelerin konulduğu, çarşı ve mahallelerin de bu külliyelerin etrafında inşa edildiği görülmektedir. Bu dönemde ilim ve ilim adamları da yükselen değerler olarak kendini göstermektedir. İbn Sinâ'nın Şifa'sı 100 dinara satılırken, Bağdâd Nizamiye

⁴⁴ Nasr, *İslâm ve İlim* s.19

⁴⁵ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 207-208

Medresesi'nin kütüphane memurunun (hâzin) ayda 10 dinar maaş alması, bu yükselen değer ve kültür seviyesi hakkında önemli bir ipucu vermektedir.⁴⁶

Bu dönemde Merv, kültür ve medeniyet şehri haline gelmiştir. Şehirde, saraylar, köşkler, camiler ve medreselerle birlikte bir çok kütüphane vardı. Bu kütüphanelerin sadece birinde, her biri 200 dinar kıymetinde olan 12 bin cilt kitab bulunmaktaydı. XIII. asrın başlarında meşhur eserlerini bu kütüphanelerde hazırladığını söyleyen Yakût el-Hamevî, uzun süre kaldığı Merv şehrinin kütüphanelerini öve öve bitirememiş. O, Merv'de, güzelliği ve kitaplarının çokluğu bakımından dünyada başka benzerleri bulunmayan Nizamülmülk, Mustavfi Şerefülmülk, vezir Mecîdülmülk, ikisi Sem'ânî ailesine ait Hatuniyye, Amîdiye ve Zamiriye adlarını taşıyan 10 kütüphanenin bulunduğunu ve bunlardan rehinsiz kitap alınabildiğini belirtmiştir.⁴⁷ Türkistan kütüphaneleri, eski eserler yönüyle oldukça zengindir. Şehabüddin Hayrakî'nin Havarizm'de (Ürgenç) Şafîî camii yanında tesis ettiği kütüphanenin, o vakte kadar benzerinin olmadığı gibi bundan sonra da benzerinin yapılamayacağı belirtilmektedir. Hülâgu ile birlikte Bağdâd ve Suriye seferlerinde bulunan Nasıruddin et-Tûsî, bu istilalar esnasında yağma edilen kitaplardan Merağa'daki büyük rasathanesinin bitişine büyük bir kütüphane meydana getirmiştir.⁴⁸

5.4. Müellifler ve Eserleri

TIP: Bu dönemin tıp biliminin önemli isimleri şunlardır: Merv'li Hasan Kattan (ö.?), tıp, matematik ve edebiyat dallarında mühim eserler vermiştir. O, tedavide perhiz vermekle meşhurdu. İbnü't-Tilmiz Hibetullah b. Sâid (ö.460/1165), hristiyan dinine mensup olup, Abbâsî halifeleri ve Selçuklu sultanı Mahmûd'un hizmetinde

⁴⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.335

⁴⁷ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* V, 132-136

⁴⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi* s.334-335

bulunmuştur. “Şerhu Mesâili Huneyn b. İshak ve er-Risâletü'l-Emîne” gibi eserleri yazmıştır.⁴⁹

MATEMATİK ve ASTRONOMİ: Selçuklularda, matematik ilmi çok rağbet görmüş ve yüksek seviyeye ulaşmıştır. Matematik, Melikşah'ın zamanında, daha çok edebî yönü ile tanınan “el-İhtiyal, Mesailü'n-Nücûmiyye, Mîzânü'l-Hikmet” gibi eserlerin sahibi Ömer b. İbrahim el-Hayyam (ö.517/1123) ile Muhammed el-Beyhakî (ö.565/1169) gibi güçlü temsilciler bulmuştur. Bu dönem müellifleri, cebir, geometri ve zîc gibi pozitif bilimlerde önemli eserler telif etmişlerdir. Beyhakî, matematik ve astronomi bilimlerinde devrinin bilim adamlarınca da üstünlüğü kabul edilen bir bilim adamıydı. O, Sultan Mehmet Tapar zamanında İsfahan rasathanesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Matematiğin gayesi sayılan geometri (mahrutat) ile alakalı yazdığı kitabını çok az kimse anlayabilmekteydi. Beyhakî, Sultan Mehmet Tapar'ın, Bâtınîlere karşı yaptığı bir savaşta Bâtınîler tarafından öldürülmüştür. Ebû Zeyd en-Nevkanî de matematik ve ölçü birimlerine dair kaleme aldığı eserleri ile haklı bir şöhret kazanmıştır. 476/1083 yılında kurulan rasathanede Ömer b. Hayyam, Ebu'l-Muzaffer el-İstizarî, Meymun b. Necib el-Vasitî gibi bilim adamlarından oluşan bir heyet, Takvim-i Melikşahî (Tarih-i Melikî ve Tarih-i Celâlî diye de bilinmektedir) diye meşhur olan yeni bir takvim tanzim etmişlerdir. Bu dönemin önemli astronomlarından biri de Abdurrahman el-Hâzinî'dir. O, Celâlî takvimine dayanarak “Zîc-i Sancarî Cetvelleri” isimli eseri hazırlamıştır.⁵⁰

FELSEFE: Sultan Sancar'ın himayesinde bulunan filozof Ömer b. Sehlan es-Savî'nin (ö.540/1145) el-Besâir adlı eseri; Muhyiddin b. Arabî'nin (ö.638/1240) el-Fütûhatü'l-Mekkiyye ile el-İsfâr adlı eserleri vardır. Sadruddin Konevî (ö.673/1274), Fahrüddin el-İrakî (ö.686/1287), Müeyyedü'l-Cendî (ö.690/1291) gibi şahıslar da bu dönemin diğer meşhur felsefecilerindendir.⁵¹

⁴⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* IV, 56; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.338

⁵⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 549; *Büyük İslâm Tarihi* VII, 209; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.36; Nasr, *İslâm ve İlim* s.85, 105

⁵¹ Zirikli, *el-A'lâm* V, 47; Turan, *Selçuklular Tarihi* s.339

TARİH: Selçuklu sultanlarının büyük himayesini gören tarihçiler, tarih sahasında önemli eserler meydana getirmişlerdir. Meselâ, Muhammed İbnü'l-Hassûl'un (ö.450/1058) *Tafdîlü'l-Etrak*'ı, Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö.470/1077) *Tarihu'l-Beyhakî'si*, Muhammed b. Abdilmelik el-Hemedanî'nin (ö.521/1127) *Ünvanü's-Siyer*'i, İbn Fünduk Ali b. Zeyd el-Beyhakî'nin (565/1170 *Meşaribü't-Tecârib*'i bu dönemin tarih alanında yazılan en tanınmış eserlerinden bazılarıdır. Ne yazık ki Selçuklular döneminde tarih alanında yazılan eserlerin çoğu diğer alanlardaki eserler gibi Moğol istilasında kaybolup gitmişlerdir.⁵²

EDEBİYAT: Selçuklular'da ilim dili Arapça, edebiyat dili ise Farsça olmuştur. Selçuklular döneminde, edebiyat sahasında önemli gelişmeler olmuş, bilhassa imparatorluk devrinde Fars edebiyatından istifade edilmiş, Türk sultanlarının himayesi sayesinde İran edebiyatının seçkin simaları yetişmiştir. Lamîî, Cürcanî, Ebu'l-Meâlî, Nehhâs, Ebû Tahir-i Hatunî, İbn Ebi'l-Verd, Ömer Hayyam ve Enverî gibi edibler yetişmiştir.⁵³

FIKİH: Bu dönemde İslâm âleminde kitapları fıkıh sahasının klasikleri arasında yer alan kendi dönemini aşan fıkıhçılar yetişmiştir. Meselâ, el-Mebsût sahibi Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö.490/1097); *Usûl-ü Pezdevî*, el-Mebsût, *Şerhu Câmiî'l-Kebîr* ve *Keşfü'l-Estâr* sahibi Ali b. Muhammed b. Hüseyin el-Pezdevî (ö.482/1089); el-İrşâd, et-Tuhfe ve eş-Şamil sahibi İmamü'l-Haremeyn Abdü'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî(ö.478/1085); el-Mühezzeb sahibi Ebû İshak İbrahim b. Muhammed eş-Şirazî (ö.476/1083); el-Muhallâ ile el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvâ sahibi Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm (ö.456/1064) gibi isimler bu dönemin kalbur üstü fıkıhçılarıdır.⁵⁴

⁵² Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 177; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* III, 504; Zirikî, *el-A'lâm* VI, 100; IV, 290

⁵³ *Büyük İslâm Tarihi* VII, 210

⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIII, 602-603; Kuraşî, *el-Cevâhir* II, 594-595; III, 78-82; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 145-146, 483, 494; II, 728; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 504

TEFSİR: Bu dönemde tefsir sahasında sonradan kaynak eser olarak kabul edilen İslâm klasikleri yazılmıştır. Meselâ, meşhur müfessirlerden, aynı zamanda lügat alimi de olan Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) el-Keşşâf ve el-Faik'i; Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî'nin (ö.468/1070) el-Hâvî li Cem'i'l-Meânî ile Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân'ı gibi eserler en meşhurlarındandır.⁵⁵

ARAP DİLİ: Yahya b. Ali et-Tebrizî'nin (ö.502/1108) Şerhu'l-Lum'a ile Şerhu Şi'ri Ebi Temâm'ı; Râgıb el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) Müfredat, Câmiu't-Tefâsir ve Etvâku'z-Zehab'i gibi eserler bu dönemin Arap edebiyatına dair kaleme alınan kalbur üstü eserleridir.⁵⁶

KELÂM ve TASAVVUF: Mütetekellim, fakih ve mutasavvıflardan Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'nin (ö.505/1111) pek çok eserinden İhyâu Ulûmi'd-Dîn, el-İktisâd, Kavâidü'l-Akâid, Tehafütü'l-Felâsife ile İlcâmü'l-Avâm'ı; meşhur muhaddis, müfessir ve mutasavvıf Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin (ö.465/1073) er-Risâle, et-Teysîr, Hayâtü'l-Ervâh, el-Füsûl ile Letâifü'l-İşarât'ı; fakih ve mütetekellim Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristanî'nin (ö.548/1153) el-Milel ve'n-Nihal, Telhîsu'l-Aksâm; el-Menâhic ile Nihâyetü'l-Akdâm'ı; Ebû Müîn Meymûn b. Muhammed en-Neseffî'nin (ö.508/1114) Tebsîretü'l-Edille'si; Nureddin Ahmed b. Muhammed es-Sabûnî'nin (ö.508/1114) el-Kifâye'si; Ahmed b. Mahmûd es-Sabûnî'nin (ö.580/11184) el-Kifâye, el-Bidâye ile el-Muğnî'si gib eserler bu dönemin kelâm ve tasavvuf sahasında yazılan mühim eserlerdir.⁵⁷

HADİS: Hafız Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö.457/1064) es-Sünenü'l-Kübrâ, el-Medhal, el-Asâr, el-Mebsût, Delâilu'n-Nübüvve ile Şuabü'l-Îmân'ı; Şeyhu'l-İslâm Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed el-Herevî'nin (ö.481/1089) Erbeûne Hadisen

⁵⁵ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 491; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* II, 400; III, 822; Zirikî, *el-A'lâm* IV, 255

⁵⁶ Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât* II, 338; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 624

⁵⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim-1* (Tahk. Mukad.), s.26; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 294, 409, 660; II, 461; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* I, 249, 304; II, 212; III, 422, 671, 949; Zirikî, *el-A'lâm* VII, 22

ile Menakıbü'l-İmam Ahmed'i; Muhammed b. Musa el-Hemedâni'nin (ö.584/1188) Şurûtul-Eimme'si; Ebu'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdîsi'nin (ö.490/1096) et-Tehzîb, el-Kâfi, el-İntihabu'd-Dimeşki'si; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1070) Târîhu Bağdâd, el-Kifâye, el-Camiu li Ahlâki'r-Ravî ile Şerefü Ashabi'l-Hadîs'i; İbn Abdilberr Yusuf b. Abdillâh'ın (ö.463/1070) el-İstîâb ve Camiu Beyâni'l-İlm'i; Ebû Şuca Şirveyh b. Şehrdar ed-Deylemî'nin (ö.509/1115) Firdevsü'l-Ahbâr'ı gibi eserler hadis sahasında yapılan önemli çalışmalardır.⁵⁸

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 100, 108-110; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 109, 123; II, 77, 238, 422; Kettânî, *er-Risâle* s.164; Zirikî, *el-A'lâm* I, 116, 172; Kehhâle, *Mu'cemû'l-Müellifîn* I, 129; IV, 21, 170; II, 288

BİRİNCİ BÖLÜM

BEGAVİ'NİN

HAYATI, ŞAHSİYETİ, HOCALARI ve TALEBELERİ

1. HAYATI

1.1. İsmi, Künyesi ve Lakabı

İmam Begavî'nin ismi, el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed İbnü'l-Ferrâ'dır. Künyesi Ebû Muhammed, nisbesi Begavî'dir. Begavî nisbetinin verilmesi, Horasan'ın hem Bega ve hem de Bağşûr diye bilinen bir köyüne yapılan nisbetten dolayıdır.⁵⁹ el-Hüseyin b. Mes'ûd, ulema arasında isminden ziyade Begavî nisbeti ile tanınmıştır. Bağşûr, bir kısım kaynaklara göre mevki olarak Herat ile Merverrûz arasında, diğer bir kısım kaynaklara göre ise Merv ile Herât arasında bir mevkide bulunmaktadır. Begavî nisbeti ile tanınan bir çok alim vardır Meselâ, Ebu'l-Ahvas Muhammed b. Hayyan el-Begavî (ö.227/841), Ebû Ca'fer Ahmed b. Menî el-Bağdâdî (aslen Bağşûr'ludur) (ö.244/858), fakih Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Begavî (ö.?), el-Mu'cemu'l-Kebîr müellifi muhaddis Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Abdilaziz el-Begavî (ö.317/929), muhaddis el-Kâdî Ebû Saîd Muhammed b. Ali b. Ebî Salih el-Begavî (ö.488/1095) gibi isimler bunlardan bazılarıdır.⁶⁰

⁵⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; Sem'ânî, *el-Ensâb* I, 374; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 164, 374; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136-137; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX; Zehebî, *el-İber* II, 406; Sübkî, *Tabakât* VII, 75-75; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Kettânî, *er-Risâle* s.42; Huvansârî, *Ravzatü'l-Cennât* III, 187; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* I, 644; Zirikî, *el-A'lâm* II, 259

⁶⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 374; Sem'ânî, *el-Ensâb* I, 375-376; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 164; Dimaşkî, *Tavdîh* I, 566-567

Begavî'nin lâkablari ise her alime nasib olmayacak derecede çoktur. Begavî, yaşadığı dönemde hadis ilmine vukufiyetinden ve Sünnetin yayılması için gösterdiği gayretlerinden dolayı “Muhyi's-Sünne” şeklinde meşhur olmuştur. Bu lakabı, onun hal tercemesinin geçtiği tüm tabakât ve teracim kitaplarında zikredilmektedir. Begavî'nin kitaplarından alıntı yapanlar ise onun bu lakabını, ismiyle beraber zikretmeye özen göstermişlerdir. Kendisine bu lakabın verilışı ile alakalı gördüğü rüya şöyle anlatılmaktadır: “Şerhu's-Sünne” adlı eserini te'lif etikten sonra Begavî, bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görür. Rasûlüllah, ona, “Sen, benim Sünnetimi ihyâ ettin, Allah da seni ihyâ etsin” şeklinde duâ ederek iltifatta bulunur.” Daha sonra bu rüya ulema ve halk arasında meşhur olmuş ve sonra da kendisine, Muhyi's-Sünne denilmeye başlanmıştır. Diğer lakapları ise; “Ruknüddin”, “Zahiruddin”, “Nasıru'l-Hadis”, “Şeyhu'l-İslâm”, “Kudvetü'l-Eimme”, “Kamiü'l-Bid'a”, “İmamü'l-Eimme”, “el-Ferrâ (veya İbnü'l-Ferrâ)”dır. el-Ferrâ veya İbnü'l-Ferrâ denmesi kendisi veya babasının kürkçülük mesleği yapmalarından dolayıdır.⁶¹ Bu lakapların hepsi onun bir taraftan dine yapmış olduğu hizmetlerini, diğer taraftan da dinî ilimlerdeki özellikle de hadis ve fıkıh ilminde kendi döneminin otorite bir şahsiyeti olduğunu göstermektedir. Begavî, Şafî mezhebine mensub bir alim olduğu için de, isim ve lakaplarından hemen sonra Şafî nisbesiyle anılmıştır.⁶²

⁶¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 18; Begavî, *Mesâbîh* I, 109; Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136-137; Zehebî, *Siyeru A'lâm XIX*, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94; İsnvî, *Tabakât* I, 206; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh* I, 49; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* VI, 79-80; Kettânî, *er-Risâle* s.42; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde* II, 91; Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259; Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161-162

⁶² Begavî, *Mesâbîh* I, 109; Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136-137; Zehebî, *Siyeru A'lâm XIX*, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; İsnvî, *Tabakât* I, 206; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161-162; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* VI, 79-80; Kettânî, *er-Risâle* s.42; Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Begavî'nin doğduğu yer olan Bağşûr veya Bega adındaki köy, mevki olarak Herat ile Merverrûz arasında bir yerde bulunmaktadır.⁶³ Ancak Merv ile Merverrûz birbirine karıştırılmamalıdır. Zira birbirlerine yakın olan bu iki yer, ayrı ayrı şehirlerdir. Merv daha büyük olup, daha meşhur olmuş ve bu dönemde Selçuklu İmparatorluğuna başkentlik yapmış bir Horasan şehridir. Coğrafi konumu itibariyle de Merv, Murgab nehrinin aşağı kısmında, Merverrûz ise Murgab nehrinin yukarı kısmında Merv vadisinde kurulan güzel bir şehirdir. İkisinin arasındaki mesafe 40 fersaktır(yaklaşık 200 kilometre).⁶⁴

Begavî'nin doğum tarihiyle alakalı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en kuvvetli görüşe göre 436/1044 yılında, zayıf görüşe göre ise 433/1041 yılının Cumâdalûlâ ayında doğmuştur.⁶⁵

1.3. Ailesi

Begavî'nin ailesi hakkında, tabakat ve teracim kitaplarında fazla bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Babasının kürkçü (ferrâ) olduğu söylenmektedir.⁶⁶ Begavî'nin hanımı hakkında ise kısa bilgiyi İbn Hallikan (ö.681/1282) şöyle nakletmektedir: “Begavî'nin hanımı kendisinden önce vefat edince ona yüklü bir miras kalmış, fakat o, hanımının bıraktığı mirastan ihtiyacı bulunmasına rağmen müstağni davranarak hiç bir

⁶³ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554, 644; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 442; Zehebî, *el-İber* II, 406; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Kettânî, *er-Risâle* s.42

⁶⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 374; Sem'ânî, *el-Ensâb* I, 374, V, 262; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 164; III, 198

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 206; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Zirikî, *el-A'lâm* II, 259

⁶⁶ Begavî, *Mesâbih* I, 109; Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136-137; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Zehebî, *el-İber* II, 406; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Suyûtî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161-162; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* VI, 79-80; Kettânî, *er-Risâle* s.42; Zirikî, *el-A'lâm* II, 259

şey almamıştır.”⁶⁷ Hanımının ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hanımının vefatından sonra Begavî'nin de evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Begavî'nin künyesi olan Ebû Muhammed'den hareketle Muhammed adında bir çocuğunun olduğu anlaşılmaktadır.

Begavî'nin Ebû Ali el-Hasan b. Mes'ûd el-Begavî adındaki kardeşi 458/1066 yılında doğmuştur. Begavî, bizzat kardeşinin fıkıh ve hadis hocalığını yapmıştır. Pek çok muhaddisten hadis rivayetinde bulunan el-Hasan b. Mes'ûd, aynı zamanda Şafî mezhebinin fakihlerinden kabul edilmiştir. Kardeşi el-Hasan b. Mes'ûd, Begavî'den sonra 529/1135 senesinin Safer ayında yetmiş bir yaşında olduğu halde vefât etmiştir.⁶⁸

1.4. Yetiştirilmesi

Yaşadığı dönemin ve sonraki asırların tanınan şahsiyetlerinden olan Begavî'nin çocukluğu, ilk tahsili ve gençliği hakkında kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır. Begavî'nin hocaları bölümünde de belirtileceği üzere seksene yakın hocadan ders almıştır. Hocalarının, onun yetişmesinde büyük katkıları olduğunda şüphe yoktur. Şafî fıkıhında mühim bir yeri olan Kâdı Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'nin (ö.462/1070), Begavî'nin fıkıh sahasında söz sahibi olmasında büyük bir tesiri olmuştur. Begavî, Kâdı Hüseyin'in ders halkasına katılmak üzere Bağşûr'dan ayrılıp Merverrûz'a gitmiş daha sonra da oraya yerleşmiştir. Kâdı Hüseyin'in vefat tarihi olan 460/1067 yılına kadar da ondan fıkıh ve hadis dersleri görmüş; bu dersler esnasında zekâsı ve üstün başarısıyla talebe arkadaşlarını geride bırakmış ve hocasının kendisinden sonra yerine geçebilecek birinci talebesi olmuştur.⁶⁹

⁶⁷ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 137

⁶⁸ Sem'ânî, *el-Ensâb* I, 214; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 442; Sübkî, *Tabakât* VII, 68; İsnevî, *Tabakât* I, 207; Dimaşkî, *Tavdîh* I, 567

⁶⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 440; Sübkî, *Tabakât* VII, 75-76; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161

460/1067 yılında hocası Kâdı Hüseyin'in derslerini ikmal ettikten sonra hadis ilmi ile yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Hadise dair telif ettiği eserlerini de bu tarihten sonra meydana getirdiği tahmin edilmektedir.⁷⁰

Begavî, Horasan'ın şehirlerine yaptığı yolculuklarında buralardaki tanınmış müfessir, fukaha ve muhaddislerden tefsir, kırâat, hadis, usûl-ü hadis ve Şafîî fikhı gibi dersler almıştır.⁷¹

1.5. Seyahatleri

Begavî'nin hayatını anlatan eserlerde onun seyahatleri hakkında yeterli geniş bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. O, yirmi yaşında yaklaşık olarak 460/1067 senesinden sonra Kâdı Hüseyin el-Merverrûzî'den (ö.462/1170) ders almak için kendi köyünden Merverûz'a gitmiş ve sonra da buraya yerleşmiştir.⁷² Onun seyahatleri ile alakalı İbn Tağrıberdî (ö.874/1469), yer ismi belirtmeden, kısa olarak Begavî'nin "Horasan'ın şehirlerini gezdiğini ve bir çok alimin ilim meclisine katıldığını" belirtmektedir.⁷³ Begavî'nin hocalarının nisbetlerine de bakıldığında onların tamamına yakınının Horasan'ın muhtelif şehirlerinden olduğu görülmektedir. Buradan hareketle de onun bu şehirlere çeşitli ilmî seyahatler yaptığını söylemek mümkündür. Begavî, bazı hadislerinde hocasından hadisi aldığı yerin ismini zikretmiştir. Bunlardan da onun seyahatleri ile ilgili bilgi elde etmek bir nebze mümkün olmuştur. Meselâ, Begavî, Şerhu's-Sünne'de 3854 numaralı hadisi Ebû Bekir Muhammed et-Tiflîsî'den Neysâbûr'da aldığını⁷⁴; 2237 numaralı hadisi Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b.

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâm XIX*, 440; Sübkî, *Tabakât VII*, 76; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn I*, 161

⁷¹ Begavî, *el-Envâr* (Tahk.mukad.) I, 57

⁷² Zehebî, *Siyeru A'lâm XIX*, 440; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn I*, 161

⁷³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm V*, 223

⁷⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne VIII*, 49

Ali İbni'l-Hasan et-Tûsî'den Tûs'da aldığı⁷⁵; 2334 numaralı hadisi Ebû Mansûr Muhammed Abdülmelik el-Muzafferî es-Serahsî'den Serahs'ta aldığı⁷⁶; 2019 numaralı hadisi Dandanakan'da Ebu'l-Kasım İsmail b. Muhammed ez-Zahirî'den aldığı⁷⁷; 1746 numaralı hadisi Bûşenc'te Abdurrahim b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bûşencî'den aldığı⁷⁸; 1706 numaralı hadisi Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Nasr b. Ahmed el-Kûfânî el-Herevî'den Herat'ta aldığı⁷⁹; 1338 numaralı hadisi Neysâbûr'da Ebu'l-Muzaffer Muhammed İsmail b. Ali eş-Şücâî'den aldığı⁸⁰ belirtmiştir. Begavî, hem Nizamiye medreselerinin ilk kurulduğu yer, hem Abbâsî hilafetinin merkezi, hem de o dönemin ilim merkezi konumunda olan Bağdâd'a ve Hacca gitme imkânını bulamamıştır. Bazı tabakat yazarları, Begavî'nin Bağdâd, Mekke ve Medine'ye gitmiş olması halinde daha fazla tanınacağını ve hakkında daha fazla bilgi bulunabileceğini belirtmektedirler.⁸¹

1.6. Vefatı

Begavî'nin vefat tarihi hakkında ihtilafli görüşler bulunmaktadır. İbn Hallikan (ö.681/1282), bir rivayete göre, Begavî'nin 510/1117 senesinde, diğer bir rivayete göre ise 516/1122 senesinde vefat ettiğini söylemektedir.⁸² İbn Kesîr (ö.774/1372), Sehâvî (ö.902/1496) ve Süyûtî (ö.911/1505), Begavî'nin 510/1117 senesinde vefat ettiği görüşünü benimsemiş görünmektedirler. Ziriklî (ö.?), vefat tarihi olarak 510/1117

⁷⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 279

⁷⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 397

⁷⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 431

⁷⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 158

⁷⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 128

⁸⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 362

⁸¹ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441; Sübkî, *Tabakât* VII, 76-77

⁸² İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136-137

senesi ile 516/1122 senesini vermektedir.⁸³ Yakut el-Hamevî (ö.626/1229), Zehebî (ö.748/1347), Sübkî (ö.711/1311), Kettânî (ö.1345/1926) ve Kehhâle gibi alimler onun 516/1122 senesinin Şevval'inde Horasan'ın Merverrûz şehrinde vefat ettiği görüşünde hem fikir bulunmaktadır.⁸⁴ İbn Tağriberdî (ö.874/1469) ve Dimaşkî (ö.842/1438) ise onun 515/1121 senesinde vefat ettiğini belirtmişlerdir.⁸⁵ Begavî'nin yaşı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Yetmiş küsur sene yaşamış olduğunu söyleyenler olduğu gibi, seksen küsur sene ve doksan küsur sene yaşadığını söyleyenler de vardır.⁸⁶ Begavî'nin 516/1122 tarihinde ölmüş olduğu düşünülecek olursa, Hamevî'nin vermiş olduğu doğum ve ölüm tarihleri arasında geçen sürenin 80 yılı aştığı görülecektir. Sehâvî'ye göre ise Begavî 90 sene yaşamıştır.⁸⁷

Begavî vefat ettiğinde hocası Kâdı Hüseyin'in kabrinin de bulunduğu Merverrûz'un Talikan kabristanına defnedilmiştir. Begavî ile hocasının kabirleri yan yana bulunmaktadır. Begavî'nin kabri, bulunduğu yer itibariyle ziyaret edilen en meşhur kabirlerden biri durumundadır.⁸⁸

⁸³ İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 206; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259

⁸⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 442; Zehebî, *el-İber* II, 406; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; İsnevî, *Tabakât* I, 206; Kettânî, *er-Risâle* s.42; Taşkoprüzâde, *Miftâhu's-Saâde* II, 91; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* I, 644; Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259

⁸⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücûm* V, 223; Dimaşkî, *Tavdîh* I, 567

⁸⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 442; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* VII, 77; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457

⁸⁷ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94

⁸⁸ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 442; Zehebî, *el-İber* II, 406; İbn-Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 206; Sübkî, *Tabakât* VII, 77; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 94; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirin* I, 162; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* I, 644; Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259

2. ŞAHSİYETİ

2.1. Ahlâkı

Begavî, ilim ile ameli kendi şahsında toplayan büyük bir alimdir. O, hayatı boyunca selef-i salihinin yaşadığı hayat gibi bir hayat yaşamıştır. Tabakat kitapları onu, rabbânî, verâ sahibi, abid zahid ve muhlis bir alim olarak nitelendirmektedirler.⁸⁹ O, gençliğinde sadece kuru ekmele iktifa etmiş ihtiyarlayıp zayıf düştüğünde de ekmeğin yanında katık olarak zeytinyağı veya kuru üzüm yemiştir.⁹⁰ Begavî'nin özel olarak diktirdiği pahalı bir elbisesi yoktu. Onun, süsü bulunmayan gösterişsiz alelade bir elbisesi, selefın sarığı gibi küçük bir sarığı vardı.⁹¹

Hayatı boyunca talebelerine abdestsiz ders vermeyen ve bir çok meşhur talebe yetiştiren Begavî, hakkaniyet ve insaf sahibi bir alimdi. O, hem Şafîî bir çevrede yetişmesi ve hem de Şafîî fıkhına ait Tehzîbu'l-Ahkâm ve Fetâva'l-Begavî gibi eserler vermesine rağmen mezheb taassubuna girmemiştir. O, fetvalarında yer yer diğer mezheplerin görüşlerini incelemiş, naslara en uygun ve delil yönünden en kuvvetli bulduklarını tercih etmiştir. Öyle ki kendi mezhebi olan Şafîî mezhebinin görüşü zayıf bir delile, diğer mezhebin görüşü kuvvetli bir delile dayandığında daha kuvvetli olan görüşü tercih etmekte tereddüt göstermemiştir. Tenkid ettiği fırka ve alimleri de insaf sınırları içinde tenkid etmiştir. Bunun misallerini hususiyle Şerhu's-Sünne adlı eserinde görmek mümkündür. Hülâsa olarak diyebiliriz ki Begavî'nin hal tercemesini yazan bütün müellifler, onun

⁸⁹ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Zehebî, *el-İber* II, 406; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; İsnevî, *Tabakât* I, 205-206; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457; Suyûtî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161-162; Kettânî, *er-Risâle* s.42

⁹⁰ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 137; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIV, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258 Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161

⁹¹ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 137; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441

ilmiyle amil muhlis, muttakî, abid ve zahid büyük bir alim olduğunda ittifak halindedirler.⁹²

2.2. İtikadî Mezhebi

Begavî'nin itikaddaki mezhebi, Şerhu's-Sünne ve Meâlim'den de anlaşılacağı üzere selefi ve Eş'arî'dir. Eserlerinde Allah'ın (c.c.) sıfatları hususunda selefi, diğer hususlarda ise Eş'arî mezhebinin görüşlerini tercih ettiği görülmektedir. Âyet ve hadislerde geçen yüz, el, nefis, göz, ayak, gelmek, gitmek, dünya semâsına inmek, arşa istiva etmek, gülmek, sevinmek gibi Allah'ın (c.c.) zatına ait sıfatları ile alakalı hiçbir yorumda bulunmamakta, bunlar ve benzerlerine böylece iman edip teşbih ve te'vilden sakınmak gerektiğini söylemiştir.⁹³ Eş'arî mezhebini benimsediği konulardan biri olan, kişinin ben gerçekten mü'minim demesi ile alakalı Enfâl Sûresi 7/4. âyetinin tefsirinde "kişinin kendisi için ben gerçekten mü'minim" demesinin doğru olmayacağını söylemiştir.⁹⁴ İman amel münasebetini de şöyle ifade etmiştir: "İman ve İslâm her ikisi de din kelimesinin tafsilinden ibarettir. Zira Rasûlullah (s.a.s.), Cibril hadisinde "Bu Cibril'dir, size dininizi öğretmeye geldi." buyurmuştur. Tasdik ve amel kelimelerini imân ve İslâm karşılamaktadır. Allah'ın razı olduğu ve kullarından kabul edeceği dinin İslâm olduğuna dair şu âyetler delildir: Âl-i İmran 3/19-85 ve Mâide 5/3 âyetleri. Dînin kabul görmesi için tasdik in amele inzimam etmesi gerekir. Hattâbî, "müslüman, bazı hallerinde mü'min olur, bazı hallerinde ise mü'min olmayabilir. Mü'min ise bütün hallerinde müslümandır." demektedir."⁹⁵ Begavî, amellerin imandan bir cüz olup, eksilip artacağı, kimsenin bir başkası hakkında cennetlik veya cehennemliktir diye hüküm veremeyeceği hususlarına vurgu yapmaktadır: "Sahabe, tabiîn ve onlardan sonra

⁹² Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 169-294; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebi, *Siyeru A'lâm* XIV, 441; Zehebi, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Davûdî, *Mu'cemû'l-Müfessirîn* I, 161

⁹³ Begavî, *Meâlim* II, 8-11, 235-236; III, 76-77

⁹⁴ Begavî, *Meâlim* III, 326

⁹⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 25-26

gelen Ehl-i Sünnet uleması amellerin imandan olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Enfâl Sûresi 7/2-3 âyetleri buna işarette bulunmaktadır. Bu iki âyette, ameller imandan sayılmış; imanın, söz, amel ve akidden ibaret olduğu, imânın taatle artıp ve isyanla eksildiği üzerinde durulmuştur.”⁹⁶ “Peygamberimiz’in (s.a.s.) de, Benî Kays’a iman anlatırken namazı ikame etmeyi (dosdoğru kılmayı), zekâtı vermeyi, Ramazan orucunu tutmayı ve ganimetten beşte birini vermeyi şart koşması amellerin imandan olduğunu göstermektedir.”⁹⁷ Kişinin cennetlik ve cehennemlik olması meselesi ile alakalı Selef-i Salihîn, kimsenin kendisi veya başkası hakkında cennetlik ya da cehennemlik olduğuna dair hüküm veremeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir.”⁹⁸

2.3. Fıkhî Mezhebi

Muhyi’s-Sünne İmam Begavî, fıkhıta Şafiî mezhebindedir. O, Şafiî fikhının imamlarının arasında sayılmıştır. Şafiî fikhına dair kaleme aldığı “Fetâva’l-Merverrûzî”, “Fetâva’l-Begavî”, “Tehzibü’l-Ahkâm”, “Şerhu Muhtasari’l-Müzenî”, “Tâcül-Arûs Mezhebü’l-Hemmi ve’l-Bûs” ile “el-Kifaye fi’l-Fıkh” adlı eserleri Şafiî fikhında itimad edilen fetva kitaplarından sayılmışlardır. Zehebî’nin ifadesine göre Begavî, Şafiî fikhında ictihad seviyesine ulaşmış büyük imamlardandır.”⁹⁹ Ancak onun bu durumu diğer mezheblere karşı mutaassıbane davranmasına sebep olmamıştır. Zira o, yeri geldiğinde Hanefî fikhının görüşlerini de benimsemiştir. Meselâ, başı meshetmenin miktarı hususunda Hanefî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 44

⁹⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 46

⁹⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 46

⁹⁹ Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz* IV, 1257; Zehebî, *Siyeru A’lâm* XIX, 441; Sübkî, *Tabakât* VII, 76-77; İsnevî, *Tabakât* I, 206

¹⁰⁰ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 301-302

3. HOCALARI

Begavî'nin önde gelen hocalarını vefat tarihlerine ve alfabetik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fûrân el-Fûranî el-Mervezî, Ebu'l-Kasım (ö.461/1069): Şafî mezhebinin en önde gelen hafız, usûlcü ve fakih imamlarından. Merv'de 388/998 senesinde doğmuştur. Fûranî, Ebû Bekir el-Kaffâl, Ebû Bekir es-Sem'ûdî'ye ve bir çok hocaya talebelik yapmıştır. Fûranî'den ise el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, Abdulmün'im b. Ebi'l-Kasım el-Kuşeyrî, Zahir b. Tahir, Abdurrahman b. Ömer el-Mervezî, Ebû Sa'd b. Ebî Salih el-Müezzîn ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. Fûranî, Merv'de 461/1069 senesinin Ramazan ayında vefât etmiştir. En meşhûr eserleri, Kitâbu'l-İbâne, el-Umde, Esraru'l-Fıkh, Kitabu'l-Amel Şerhu Furû' İbni'l-Haddâd.¹⁰¹

Ömer b. Abdilaziz b. Ahmed el-Mervezî el-Fâşânî, Ebû Tâhîr (ö.463/1070): Ebû Tahir el-Fâşânî, 385/995 yılında Fâşân'da doğmuştur. Faziletli, muttakî, sanatkâr bir alimdi. O, hem mütekellim, hem fakih ve hem de tarihçi idi. Fıkıh usûlünü ve kelâmı çok iyi bilmekteydi. Fıkıhı, Ebû Hamid el-İsferayînî'den, kelâmı Ebû Ca'fer es-Sem'ânî'den öğrenmiştir. Ebû Davûd'un Sünen'ini Basra'da Kâdî Ebû Ömer el-Haşimî'den semâ yoluyla almıştır.¹⁰² Fâşânî'den el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî ve başkaları hadis rivayet etmiştir. Begavî'nin Ebû Davûd'un Sünen'ini ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedini okuduğu hocaları arasında hocası Fâşânî de vardır. Begavî, Meâlimü't-Tenzîl'in mukaddimesinde Fâşânî'den Kelbî'nin tefsirini 464/1071 yılında okuduğunu zikretmiştir. Fâşânî, 463/1070 senesinde Merv'de vefat etmiştir.¹⁰³

¹⁰¹ Sübkî, *Tabakât* V, 404-405; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 105; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 67, 125; İsmâil Paşa, *Hedîye* V, 420-421; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 108

¹⁰² Sübkî, *Tabakât* V, 301

¹⁰³ Begavî, *Meâlim* I, 36; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 304; Sübkî, *Tabakât* V, 301

Hassân b. Saïd b. Hassân b. Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. Menî' b. Halid b. Abdirrahman b. Halid İbni'l-Velid el-Mahzûmî el-Menîî, Ebû Ali (ö.463/1070): Halid b. Velid'in torunlarından. Abid, zahid muttaki bir alim ve zengin bir idareci olan Menîî, hayır, hasenat ve infakta bulunmada son derece cömert davranırdı. Neysâbûr şehrinde küçük ve büyük mescidler, medreseler, ribatlar yaptırmıştır. Bu şehirdeki kendisinin bina ettirdiği büyük mescid el-Camiu'l-Menîî diye ona nisbet edilmiştir.¹⁰⁴ Hadis semâ ettiği şeyhleri: a) Ebû Tahir ez-Ziyadî, b) Ebû Bekir b. Rayze ed-Dabbî c) Ebu'l-Kasım b. Hubeyb ve başkaları.¹⁰⁵ Menîî'den hadis semâ edenler: a) Ebu'l-Muzaffer Abdulmün'im el-Kuşeyrî b) Muhyi's-Sünne Begavî, c) Vecîhu's-Şahhamî, d) Abdülvehhab b. Şah ve başkaları. Menîî, 463/1070 senesinde vefat etmiştir.¹⁰⁶

Kâdı Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî eş-Şafîî, Ebû Ali (ö.462/1070): Begavî'nin en meşhur hocası Kâdı Hüseyin, Şafîî usûl ve fîrû' fikhında eserler yazmış, görüşlerine itibar edilen tanınmış bir fakihdir. O, uzun ismi ve diğer nisbelerinden daha çok Kâdı Hüseyin diye ulema ve halk arasında tanınmıştır.¹⁰⁷ Kâdı Hüseyin, Ebu Nuaym (ö.430/1039) ve Abdülmelik el-İsferayinî'den (ö.400/1009) hadis rivayet etmiştir. Ondan da bir çok alim rivayette bulunmuştur. İmamı'l-Haremeyn, Tetimme ve Tehzib sahibi el-Mütevellî ve Begavî bunların en meşhurlarıdır.¹⁰⁸ Nahiv ve meânî ilminde de derin bir bilgisi olan Kâdı Hüseyin, fikh tahsilini Kaffâl el-Mervezî'nin

¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* III, 266; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.116-118; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 110

¹⁰⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 265-266; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, (461-470 Trh.), s.116-118

¹⁰⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 4; VI, 14; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 265-267; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.116-118; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 111

¹⁰⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIV, 440; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257; Sübkî, *Tabakât* IV, 356-358; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* I, 634

¹⁰⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.62; Sübkî, *Tabakât* III, 357

{ö.417/1026) yanında yapmıştır.¹⁰⁹ Yaşadığı dönemde Kâdı Hüseyin'e "habru'l ümme" ve habru'l-mezheb denilmiştir.¹¹⁰ Kâdı Hüseyin, Begavî'nin hem fıkıh hem de hadis hocasıdır.¹¹¹ Onun eserleri şunlardır: et-Ta'likatü'l-Kübrâ fi'l-Fürû' (Begavî, bu eseri et-Tehzîbü'l-Ahkâm diye hülâsa etmiştir), Esrârü'l-Fıkh, el-Fetâvâ, Şerhu Fürû' İbni'l-Haddâd el-Mısrî.¹¹² Kâdı Hüseyin, 462/1070 senesinin 23 Muharrem'inde Merverrûz'da vefat etmiştir.¹¹³

Abdülvahid b. Ahmed b. Ebi'l-Kasım b. Muhammed el-Herevî el-Melîhî, Ebû Ömer (ö.463/1071): Melîhî, yaşadığı zaman içinde Herat'ın muhaddisi ve müsnidi olarak meşhur olmuştur. O, muhaddis, fakih, edebiyatçı ve dil bilimcidir. Begavî'nin hadis semâ ettiği en meşhur hocalarındandır.¹¹⁴ Melîhî, Herat'ta Melîh adlı bir köyde 367/977 senesinde doğmuştur.¹¹⁵ Hadis semâ ettiği şeyhleri şunlardır: Ebû Muhammed el-Mahledî, Ebu'l-Hüseyin el-Haffâf, Abdurrahman b. Ebî Şureyh, Ebû Mansûr Muhammed b. Sem'ân en-Neysâbü'rî, Ebû Amr el-Furâtî, Ebû Hâmid Ahmed b. Abdillâh en-Nuaymî ve başkaları.¹¹⁶ Kendisinden hadis rivayet edenler ise şunlardır: Muhyi's-Sünne Ebû Muhammed el-Begavî, Halef b. Atâ el-Mâverdî, İsmâil b. Mansûr

¹⁰⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.62; Sübkî, *Tabakât* IV, 356-357

¹¹⁰ Sübkî, *Tabakât* IV, 357

¹¹¹ Sübkî, *Tabakât* IV, 357; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161

¹¹² Sübkî, *Tabakât* IV, 356; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 351; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* I, 634

¹¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIV, 440; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257; Sübkî, *Tabakât* IV, 356; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 255

¹¹⁴ İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 510; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* II, 332

¹¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* III, 256; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 255; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-471 Trh.), s.123-124

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* III, 256; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.123; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 255

el-Makrî, Muhammed İsmâil el-Fudaylî ve başkaları.¹¹⁷ Melîhî'nin meşhur eserleri şunlardır: er-Reddü alâ Ebî Ubeyd fî Garîbil Kur'ân, er-Ravda (bu eser bin sahîh ve bin garîb hadis ile birlikte bin hikaye ve şiir beytinden meydana gelmiştir) ve Garîbu'l-Hadis.¹¹⁸ Melîhî, 463/1071 Cumâdalâhire'de doksan altı yaşında olduğu halde vefat etmiştir.¹¹⁹

Ahmed b. Mettûveyh el-Merverrûzî (ö.464/1071): Mettûveyh, ahlâkça mazbut, abid zahid sûfî bir zattı. Zamanının geleneğine uyarak Şam, İrak ve Mısır gibi çeşitli ilim merkezlerine ilmî seyahatler yapmıştır. O, gittiği bu yerlerde çeşitli muhaddislerden hadis semâ etmiştir. Mettûveyh, 464/1071 yılından sonra vefat etmiştir.¹²⁰

Muhammed b. Hasan b. Ali b. Ahmed el-Kazzâz el-Cülferî, Ebû Nasr (ö.463/1071): Merv şehrinin köylerinden diğer ismi Kelber olan Cülfer köyüne nisbetle kendisine Cülferî lakâbı verilmiştir. Fazilet sahibi bir fakih olan Cülferî, Merv'in dâhilerinden kabul edilmiştir. O, Irak ve Şam'a giderek bir çok hadis şeyhinden ve meşhur alimden ders almış ve hadis rivayet etmiştir. Cülferî, babası Ebu'l-Abbas'tan, Abdurrahman b. Ebî Nasr et-Temîmî'den ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenlerin en meşhurları ise Begavî ve Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Abbas'tır. Cülferî, 463/1071 senesinde vefat etmiştir.¹²¹ Begavî, Şerhu's-Sünne'deki 4394 numaralı hadisi Merv'de bu hocasından kırâat yoluyla aldığını belirtmiştir.¹²²

¹¹⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 497, 498; Begavî, *el-Envâr* I, 25; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.123-124; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 255; Zehebî, *el-İber* II, 406; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 119

¹¹⁸ İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 510; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 332

¹¹⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (460-471 Trh.), s.124; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 255; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 510; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 332

¹²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* III, 163; Dimaşkî, *Tavdîh* VIII, 37-38

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 267; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.129

¹²² Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 451

Muhammed b. Ebi'l-Heysem b. Abdissamed b. Ali el-Mervezî et-Türâbî, Ebû Bekir (ö.463/1071): Merv'de Türâb ismindeki topluluğa yapılan nisbettir. Türâbî'nin kendilerinden hadis rivayet ettiği şeyhleri şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hammûye es-Serahsî, Ebû Saîd Abdullah b. Abdilvehhab er-Râzî, Ebul-Fadl Muhammed İbnü'l-Hüseyin el-Haddâdî ve Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb ez-Zerkî. Türâbî, Abdullah b. Muhammed b. Abdilvehhab er-Râzî'den teferrüd etmiştir. Türâbî'den, el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Ali İbnü'l-Fadl ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. Türâbî, 463/1071 senesinin Ramazan ayı içinde 96 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.¹²³

Ali b. Yusuf el-Cüveynî, Ebu'l-Hasan (ö.463/1071): Ebu'l-Hasan el-Cüveynî, Begavî'nin hadis semâ ettiği meşhur hocalarındandır. Hicaz şeyhi olarak maruf olmuştur. İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî b. Abdillâh b. Yusuf'un (ö.478/1085) amcası, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî'nin (ö.434/1042) de kardeşidir. Alim, fazıl, hoş sohbet ve kibar bir kişiydi. O, fakihliğinin yanı sıra tasavvufla da ilgilenmiştir.¹²⁴ Dimaşk'a hadis semâ etmek için gitmiştir. Cüveynî, kardeşinin şeyhlerinden de hadis rivayet etmiştir. İlim talebi için bir çok yolculuk yapmıştır.¹²⁵ Hadis semâ ettiği en meşhur şeyhleri şunlardır: a) Horasan'dan Ebû Nuaym Abdülmelik İbnü'l-Hasan, b) Mısır'dan Abdurrahman en-Nehhâs, c) Dimaşk'tan İbn Ebî Nasri d) Horasan'dan Abdullah b. Yusuf b. Yâmeveyh, f) Ebû Abdurrahman es-Sülemî, g) Ebû Abdillâh Şâzân, h) Ebû Abdillâh Muhammed İbnü'l-Fadl b. Nazîf el-Ferrâ.¹²⁶ Kendisinden hadis semâ edenler de şunlardır: a) Ebû Sa'd b.

¹²³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 73; VIII, 447; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 210; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.133-134; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 251

¹²⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* II, 224; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 315; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.124; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* V, 119; İbn Manzûr, *Muhtasar* XVIII, 191; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* II, 547

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 315; İbn Manzûr, *Muhtasar* XVIII, 191; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* II, 547

¹²⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.124; Sübkî, *Tabakât* V, 298-299

Ebî Sâlih el-Müezzin, b) Ebû Abdillâh Muhammed İbnü'l-Fadl el-Furavî, c) Abdülcebbar el-Hüvarî, d) Zahir b. Tahir eş-Şehhâmî, e) Vecîh b. Tahir eş-Şehhâmî ve başkaları. Onun, Horasan'da bir imlâ meclisi vardı.¹²⁷ Tasavvufa dair Kitâbü's-Silve fi Ulûmis-Sûfiyye isminde bir eser kaleme almıştır. Ebu'l-Hasan el-Cüveynî 463/1071 yılının Zilkâde ayında Neysâbûr'da vefât etmiştir.¹²⁸

Abdülkerim b. Hevazin en-Neysâbûrî el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım (ö.465/1072): Kuşeyrî, 376/986 senesinin Rebiülevvelinde doğmuştur. O, Horasan'ın pek çok ilim merkezini gezmiş, bir çok alimden ders alarak kendisini yetiştirmiştir. Edebiyat ve lügât okumuştur. Ebû Ali ed-Dakkak'ın da sohbetinde bulunmuştur. Fıkıhı, Ebû Bekir b. Muhammed et-Tûsî'den; kelâmı da Ebû Bekir b. Fevrek'ten öğrenmiştir. İmam Kuşeyrî, muhaddis, müfessir, mütekellim, mutasavvıf, dil bilimci, şâir, vâiz, edip ve hattattı.¹²⁹

Kuşeyrî'nin eserlerinin başlıcaları şunlardır: et-Teysîr fi't-Tefsîr, Hayatü'l-Ervâh ve'd-Delîlü ilâ Tarîki's-Salah, el-Füsûl fi'l-Usûl, Erbeüne Hadisen, er-Risale, el-Cevahiru's-Semîne, Letaifü'l-İşarat, et-Tahbîr fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ, el-Erbeüne'l-Emâlî, Nahvu'l-Kulûb. İstifadatu'l-Muradât, Bülğatü'l-Mekâsîd, et-Tahbîr fi İlmi't-Tezkîr, et-Teysîr fi İlmi't-Tefsîr, Uyûnu'l-Ecvibe fi Fünûni'l-Es'ile, el-Müntehâ fi Nüketi Uli'n-Nühâ, Nasihu'l-Hadis ve Mensûhuhû, Şikayetü Ehyi's-Sünne, Mensûru'l-Hitab.¹³⁰ Neysâbûr'da 465/1073 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, hocası Ebû Ali ed-Dakkak'ın kabrinin yanındadır.¹³¹

¹²⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 390; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.124; Sübkî, *Tabakât* V, 298-299

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* I, 315; Sübkî, *Tabakât* V, 299; İbn Manzûr, *Muhtasar* XVIII, 191; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 547

¹²⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 65; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.171-173; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 114; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 489; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 212

¹³⁰ İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 489; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 212

¹³¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.1774; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 114; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 489; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* II, 212

Ya'kûb b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysâbûrî es-Sayrafî, Ebû Bekir (ö.466/1073): Sayrafî hakkında müsnid, muhteşem şeyh ve sika denmiştir. Begavî'nin hocalarından olan Sayrafî, Ebû Muhammed el-Mahledî, Ebu'l-Hüseyin el-Haffâf, Ebû Nuaym Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Ezherî, Ebû Abdillâh el-Hâkim ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhyî's-Sünne İmam Begavî, Muhammed İbnü'l-Fadl el-Fürâvî, Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî, İsmail b. Ebî Salih Hibetü'r-Rahmân ve başkaları hadis rivayet etmiştir. Sayrafî, 466/1073 senesinde vefat etmiştir.¹³²

Abdurrahman b. Muhammed b. Muzaffer b. Muhammed b. Davûd ed-Davûdî el-Bûşencî, Ebu'l-Hasan (ö.467/1074): Begavî'nin hadis semâ ettiği şeyhlerindendir. Davûdî, 374/984 senesinin Rebûlâhîr ayında Bûşenc'te doğmuş, 467/1074 senesinde yine Bûşenc'te vefat etmiştir. Fakih ve muhaddis olan Davûdî, hayatı boyunca müstakim yaşamış zahid, muttaki, fazilet sahibi bir alimdi. Bu özelliklerinden dolayı ulema ve halkın nazarında saygın bir yer kazanmıştı. O, Ebu'l-Hasan ve Cemâlû'l-İslâm diye de bilinmekteydi. Davûdî, asrının önde gelen hadis şeyhi olmasının yanında, tefsir, edebiyat, fıkıh ve lügat ilminde de önde gelen imamlardandı. O, eser tasnif etmenin yanında, çok güzel vaaz ve nasihat bir hatipti. İsnad yönünden de Horasan'ın en yüksekîydi.¹³³ Davûdî, altı yaşında iken Sahîhu'l-Buhârî'yi Ebû Sehl el-Hafsî'den semâ etmiştir. Ebû Muhammed b. Hamûye'den bir çok rivayette bulunmuştur. Kaffal el-Mervezî, Ebu't-Tayyib es-Sa'lukî ve Ebû Hamid el-İsferâyînî'den de fıkıh dersleri almıştır. Bûşenc'te ölünceye kadar tasnif, tedris, fetva ve tezkirle meşgul olmuştur.¹³⁴

Ahmed b. Abdilmelik b. Ali b. Ahmed el-Müezzîn en-Neysâbûrî, Ebû Salih (ö.470/1077): Ebû Salih, 388/998 yılında doğmuştur. O, sika hafızdı. Zamanında

¹³² Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 101; VI, 71; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (461-470 Trh.), s.218; Sübkî, *Tabakât* VII, 76

¹³³ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* I, 487; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* V, 117-119; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 119; Kehhâle, *Mu'cemû'l-Müellifin* II, 122

¹³⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 36-37, 103-104; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 119; Kehhâle, *Mu'cemû'l-Müellifin* II, 122

Horasan'ın muhaddisi diye anılmaktaydı. O, Beyhakıyye Medresesinde hadis dersleri vermiştir.¹³⁵

İsmail b. Abdilkahir b. Abdirrahman el-İsmailî el-Cürcanî (ö.470/1077): Cürcanî, yaşadığı dönemde ilmi ve zühdü ile temayüz etmişti. Tefsir ve fıkıhta geniş ilmi vardı. Sika, sadûk, asîl ve me'mûn idi. Cürcanî, 470/1077 yılında vefat etmiştir.¹³⁶

Muhammed İbnü'l-Hasan İbni'l-Hüseyn el-Mervezî el-Mihrabendekşânî, Ebû Abdillah (ö.473-474/1080-1081): Ebû Abdillah el-Mervezî, muttakî, verâ sahibi abid ve zahid bir alimdi. Hadis ilminde mütefennin ve mutkîn idi. Kaffâl'dan ve Müslim İbnü'l-Hasan'dan bir çok rivayette bulunmuştur. Herat'a rihlet ederek oradaki bir çok muhaddisten hadis semâ etmiştir. Merv'de Ebû Bekir el-Kaffâl'dan fıkıh dersleri almış. Begavî, Meâlim'in mukaddimesinde Mervezî'den Kelbî'nin tefsirini 464/1071 yılında okuduğunu belirtmektedir. 473/1080 veya 474/1081 senesinde vefat etmiştir.¹³⁷

Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Hâmid el-Mervezî el-Kürkâncî (ö.481-484/1088-1091): Kürkancî, yaklaşık olarak 390/999 yılında doğmuştur. Havârizm'in büyük şehirlerinden olan Kürkânc ehliendir. Zühd ve vera sahibi bir alimdi. Kur'ân ilimlerinde imam olup, mukrî idi. Irak, Hicâz, Cezîre ve Sevâhîl şehirlerindeki kırâat şeyhlerinin yanına bir çok defa ilmî seyahat yapmıştır. O, Horasan'ın kurrâlarının şeyhi idi. Bir çok kurrâ yetiştirmiştir. Havârizm'in Cürcâniyye'sinde bir müddet kalmıştır. Begavî, Meâlim'in mukaddimesinde meşhur kırâatları ve rivayetlerini Kürkâncî'den aldığını söylemektedir. Onun kırâata dair Tezkira li Ehli't-Tebşıra ile el-Müavvel adlı

¹³⁵ Begavî, *Mesâbîh* (Tahk.mukad.), I, 37; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 169

¹³⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 277; Begavî, *el-Envâr* I, 27, 38-39; Sübkî, *Tabakât* IV, 293

¹³⁷ Begavî, *Meâlim* I, 36; Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 168, 172-173; Sem'ânî, *el-Ensâb* V, 414; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (471-480 Trh.), s.98; Sübkî, *Tabakât* IV, 126

eserleri vardır. Kürkâncî, 481/1088 veya 484/1091 Zilhicce'nin on ikinci günü Merv'de vefat etmiştir.¹³⁸

Abdullah b. Ahmed et-Tahirî, Ebû Saîd (ö.491/1097): Tahirî, Ebû Sehl Abdüssamed b. Abdirrahman el-Bezzâz'ın torunudur. 491/1097 yılında vefat etmiştir.¹³⁹

Abdûlbâkî b. Yusuf b. Ali b. Sâlih b. Abdilmelik el-Merağî en-Neysâbûrî eş-Şafiî, Ebû Turâb (ö.492/1098): Merağî, 401/1010 tarihinde doğmuştur. İmam, hafız, müsnid, muhaddis, zahid bir alimdi. Bağdâd'ta Ebu't-Tayyib'ten fikh okuyup icâzet aldıktan sonra Neysâbûr'un müftüsü olmuş. Burada senelerce Şafiî mezhebine göre fetva vermiştir. Merağî, ölünceye kadar Neysâbûr'da ikamet etmiştir. Ebû Ali Şazân, Ebu'l-Kasım Bişran ve başkalarından hadis semâ etmiştir. Ondan ise Begavî, Zahir eş-Şahhamî, Abdülhalık b. Zahir ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. 492/1098 senesinde vefat etmiştir.¹⁴⁰

Abdullah b. Abdissamed b. Ahmed b. Mûsa el-Cevzecânî, Ebû Muhammed (ö.?)¹⁴¹

Abdullah b. Ali el-Kürrekânî et-Tûsî, Ebu'l-Kasım (ö.?)¹⁴²

Abdullah b. Muhammed el-Hanefî, Ebu'l-Kasım (ö.?)¹⁴³

Abdurrahman b. Abdillah b. Ebî Bekir el-Kaffâl el-Mervezî, Ebû Abdillah (ö.?)¹⁴⁴

¹³⁸ Begavî, *Meâlim* I, 38; Sem'ânî, *el-Ensâb* V, 55; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* III, 92-93; Zehebî, *Târîhu'l-İstâm* (471-40 Trh.), s.133-134; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 600-601; Zirikî, *el-A'lâm* 316

¹³⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 73; VIII, 300; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl* (Tahk. dipn), V, 283-284

¹⁴⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 261; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 170-171; Sübkî, *Tabakât* V, 96

¹⁴¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 452, 454; Begavî, *Mesâbih* (Tahk. Mukad.) I, 39

¹⁴² Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 271

¹⁴³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 46

¹⁴⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 211

Abdurrahim b. Abdirrahman b. Muhammed b. Afif el-Külâr el-Bûşencî (ö.?)¹⁴⁵

Abdülvehhab b. Muhammed el-Kisâî (ö.?)¹⁴⁶

Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed es-Salihî, Ebû Hamid (ö.?)¹⁴⁷

Ahmed b. İbrahim el-Havârizmî eş-Şüreyhî, Ebû Saîd (ö.): Ebû Saîd eş-Şüreyhî, Begavî'nin tefsirde şeyhidir. Begavî, tefsirinin mukaddimesinde tefsir rivayetlerinin çoğunu Şüreyhî kanalıyla aldığını belirtmiştir.¹⁴⁸ O, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî'nin derslerinde bulunmuştur. Begavî, Sa'lebî kanalıyla gelen tefsirleri Ebû Saîd'den rivayet etmiştir.¹⁴⁹

Ahmed b. Ebî Nasr el-Kûfânî el-Herevî, Ebû Bekir (ö.): Herat'lı olup zühd hayatı yaşayan bir muhaddis idi.¹⁵⁰

Ahmed b. Abdirrahman el-Kettânî (ö.?)¹⁵¹

Ahmed b. Abdirrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Keyyâlî, Ebu'l-Hüseyn (ö.): Ebû Muhammed el-Keyyâlî'nin oğludur.¹⁵²

Ahmed b. Abdirrazzak es-Salihî (ö.): Şafîî fakihlerinden olan es-Salihî, fazileti ile temeyyüz etmişti. Bir çok fukaha ondan ders alabilmek için Merverrûz'a gelmiş ders

¹⁴⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 158

¹⁴⁶ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 39; Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 96-98; VI, 79-80

¹⁴⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 115, 121; VI, 8; VIII, 296

¹⁴⁸ Begavî, *Meâlim* I, 37

¹⁴⁹ Dimaşkî, *Tavdîh* V, 73; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 119

¹⁵⁰ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 37; Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV 128; Zehebi, *Siyeru A'lâm* XIX, 440; Sübkî, *Tabakât* VII, 76

¹⁵¹ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 37

¹⁵² Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 514

halkasına katılmıştır. Birçok kimseden hadis rivayet etmiştir. Merverrûz'da bir medrese inşa ettirmiştir.¹⁵³

Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Hâmid el-Merverrûzî, Ebu'l-Fadl (ö.?)¹⁵⁴

Ahmed b. Muhammed İbni'l-Abbas el-Hatîb el-Humeydî, Ebû Es'ad (ö.?)¹⁵⁵

Ahmed b. Muhammed b. Musa İbni's-Salt (ö.?)¹⁵⁶

Ahmed b. Ebî Nadr b. Ahmed b. Ebî Mansûr el-Kûfânî (ö.?)¹⁵⁷

Ali İbnü'l-Hüseyn İbni'l-Hasan el-Karînîni, Ebu'l-Hasan (ö.?)¹⁵⁸

Ali b. Muhammed b. Muhammed ed-Dahhâkî, Ebu'l-Hasan (ö.?)¹⁵⁹

Ali b. Mûsa b. İshak İbni'l-Hüseyn el-Mûsevî, Ebu'l-Kasım (ö.?)¹⁶⁰

Halef b. Abdirrahman b. Muhammed b. Ebî Nazzâr (ö.?)¹⁶¹

İsmail b. Muhammed ez-Zâhirî, Ebu'l-Kasım (ö.?)¹⁶²

¹⁵³ Sübkî, *Tabakât* VI, 22

¹⁵⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 75

¹⁵⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 20

¹⁵⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 239

¹⁵⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 84

¹⁵⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 107

¹⁵⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 307; V, 268

¹⁶⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 74

¹⁶¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 538

Muhammed b. Abdissamed el-Fâmî, Ebu'l-Fadl (ö.?)¹⁶³

Muhammed b. Ahmed b. Hâmid et-Teymî, Ebu'l-Muzaffer (ö.?)¹⁶⁴

Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Devrakî (ö.?)¹⁶⁵

Muhammed b. Ahmed b. Ali ez-Zirakî, Ebû Bekir (ö.?)¹⁶⁶

Muhammed b. Ali es-Saffâr, Ebû Bekir (ö.?)¹⁶⁷

Muhammed b. Bûye ez-Zerrâd, Ebû Tahir (ö.?)¹⁶⁸

Muhammed İbnü'l-Hasan el-Mîrbendküşânî, Ebû Abdillah (ö.?)¹⁶⁹

Muhammed İbnü'l-Hasan İbni'l-Abbas el-Fadlûbî el-Bûşencî (ö.?)¹⁷⁰

Muhammed b. Hassân b. Muhammed el-Mülkâbâzî, Ebû Bekir (ö.?)¹⁷¹

Muhammed İbnü'l-Hüseyn İbni'l-Abbas el-Fadluvî el-Bûşencî (ö.?)¹⁷²

¹⁶² Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 431

¹⁶³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 401

¹⁶⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 350

¹⁶⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 398

¹⁶⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 380

¹⁶⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 138

¹⁶⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 22

¹⁶⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 236

¹⁷⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 78

¹⁷¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 385

Muhammed b. Muhammed b. Saïd eş-Şîrazî, Ebu'I-Hasan (ö.?) Horasan'da bulunan Serahs'ın bir köyü olan Şîraz köyüne nisbetle kendisine Şîrazî denmiştir.¹⁷³

Muhammed b. Muhammed b. Ali İbni'l-Hasan et-Tûsî, Ebû Bekir (ö.?)¹⁷⁴

Muhammed b. Abdirrahman en-Nesevî, Ebû Amr (ö.?): 378/988 senesinde doğmuştur. İdareciler nezdinde saygın bir yeri vardı. Bundan dolayı Melikşah onu Halifenin kızını istemek için elçi olarak göndermişti. Ancak o, Türklere karşı olan buğzundan dolayı halifeye, Türklere kız vermemesini telkin ederek bu izdivacın gerçekleşmesine mani olmuştur. Havârizm, Ferave ve Nesâ'da kâdî'l-kudatlık yapmıştır. O, Irak ve Mısır'a ilmî seyahatler yapmıştır. Müfessir, dilbilimci, fakih, müfti, şair ve muhaddis idi. Horasan'da kendisine ait bir medresesi bulunmaktaydı. Burada imlâ meclisi vardı.¹⁷⁵

Muhammed b. Ahmed Ahmed et-Temîmî (ö.?)¹⁷⁶

Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe el-Küşmîhinî, Ebû Bekir (ö.?)¹⁷⁷

Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbni'l-Müallim et-Tûsî, Ebû Ca'fer (ö.?)¹⁷⁸

Muhammed b. Abdilmelik el-Muzafferî es-Serahsî, Ebû Mansûr (ö.?)¹⁷⁹

¹⁷² Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 413

¹⁷³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 14; Sem'ânî, *el-Ensâb* III, 495; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* II, 223; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258

¹⁷⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 279

¹⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XVIII, 477-478; Sübkî, *Tabakât* IV, 175-177

¹⁷⁶ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 83

¹⁷⁷ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 443

¹⁷⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 28; Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40

Muhammed b. Ebî Râfî' el-Enmâtî (ö.?)¹⁸⁰

Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Bûye ez-Zerrâd el-Buhârî (ö.?)¹⁸¹

Muhammed İbnü'l-Arif (ö.?)¹⁸²

Muhammed İbnü'l-Fadl b. Ca'fer el-Harakî (ö.?)¹⁸³

Muhammed b. İsmail b. Muhammed et-Tiflîsî (ö.?)¹⁸⁴

Muhammed b. İsmail b. Ali eş-Şücâî, Ebu'l-Muzaffer (ö.?)¹⁸⁵

el-Mutahhar b. Ali el-Fârisî (ö.?)¹⁸⁶

el-Muzaffer b. İsmail et-Temîmî el-Cürcânî, Ebu'l-Ferec (ö.?)¹⁸⁷

el-Mübârek b. Muhammed b. Ubeydillah el-Vâsıtî, Ebu'l-Hasan (ö.): Begavî, el-Mübârek b. Muhammed ve Ebû Turab'tan Şerhu's-Sünne'de 1530 numaralı hadisi kırâatla aldığını kaydetmektedir.¹⁸⁸

¹⁷⁹ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 177

¹⁸⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 114

¹⁸¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 23; Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40

¹⁸² Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 317

¹⁸³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 196

¹⁸⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 49

¹⁸⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 424

¹⁸⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 444

¹⁸⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 384; VI, 465

¹⁸⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 546

Nasr b. Ali el-Hakem, Ebu'l-Feth (ö.?)¹⁸⁹

Sâid b. İsmail ed-Dabbî, Ebû Osman (ö.?)¹⁹⁰

**Sâid b. Abdillâh b. Abdilvahid b. Muhammed b. Muhammed b. Sinân el-Mukri,
Ebû Abdirrahman (ö.?)¹⁹¹**

Tahir İbnü'l-Hüseyn er-Ravâkî, Ebu'l-Hüseyn (ö.?)¹⁹²

Tahir b. Muhammed İbni'l-Alâ el-Begavî, Ebu't-Tayyib (ö.?)¹⁹³

Yahya b. Ali b. Muhammed el-Küşmîhînî, Ebu'l-Kâsım (ö.?)¹⁹⁴

Yahya b. Osman b. Saîd el-Hımsî (ö.?)¹⁹⁵

Ziyâd b. Muhammed el-Hanefî, Ebu'l-Fadl (ö.?)¹⁹⁶

¹⁸⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 349

¹⁹⁰ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 38; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 404, 406

¹⁹¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 410; VI, 299

¹⁹² Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 335; III, 84

¹⁹³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 305

¹⁹⁴ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 40; Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 8

¹⁹⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 307

¹⁹⁶ Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 38; Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 192; Zehebî, *Siyeru A'lâm*, XIX, 440; Sübki, *Tabakât* VII, 76

4. TALEBELERİ

Begavî'nin talebelerini de vefat tarihlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

el-Hasan b. Mes'ûd el-Begavî (ö.528/1134): İmam Begavî'nin kardeşidir. İbnü'l-Ferrâ ve Ebû Ali olarak da maruftur. Fıkıhta, abisi Begavî'ye talebelik yapmıştır. Hadis rivayet ettiği şeyhler şunlardır: Ebû Mansûr, Muzaffer b. Mansûr er-Râzî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Halef eş-Şirazî, Ebu'l-Kasım el-Vâhidî, Ebû Tûrab el-Menî ve başkaları. Bağdâd'a 503/1109 yılında Hacc münasebetiyle uğramıştır. 528/1134 senesinin Safer ayında Merverrûz'da vefat etmiştir. Vefatının 529/1135 senesi olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁹⁷

Melikdâd b. Ali b. Ebî Amr el-Amerakî el-Kazvinî, Ebû Bekir (ö.535/1140): Kazvin'li olup Şafî mezhebinin imamlarından. Begavî'den fıkıh dersi almıştır. Senelerce Kazvin'de fetva vermiştir. Vera sahibi, kanaatkâr, yaşantısı sade ve güzel bir alim idi. Neysâbûr, Herat ve İsfahan'ın meşhur alimlerine talebelik yapmıştır. Begavî'nin kitabı olan et-Tehzîb'e de talik yazmıştır.¹⁹⁸

Muhammed b. Davûd b. Rıdvan el-İlâkî, Ebû Abdillâh (ö.539/1144): İlâkî, güzel ahlaklı, insanlara yardımı çok seven bir alim idi. Merverrûz'da Begavî'den, Neysâbûr'da ise Muhammed b. Yahya'dan fıkıh dersleri almıştır. Bir müddet Merv'de kalarak hadis dersleri vermiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 554; Sübkî, *Tabakât* VII, 68; İsnevî, *Tabakât* I, 207

¹⁹⁸ Sübkî, *Tabakât* VII, 302-303

¹⁹⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 347; Sem'ânî, *el-Ensâb* I, 238-239; Sübkî, *Tabakât* VI, 103

Mes'ûd b. Ahmed b. Yusuf el-Bâmencî, Ebu'l-Feth (ö.540/1145): Neysâbûr'da 478/1085 Zilhicce'nin sekizinde doğmuştur. Merverrûz'da Begavî'den fıkıh okumuştur. 540/1145 senesinin Şaban ayının dördünde vefat etmiştir.²⁰⁰

el-Mehdi b. Hibetillah, Ebu'l-Mehasin (ö.541/1146): Ebu'l-Mehasin, Kazvin'de doğmuştur. Fazıl, muttaki, ibadete düşkün ve çok Kur'ân okuyan bir alimdi. Şaffî fakihlerinden olan Ebu'l-Mehasin, Miheni'den ve Horasan'da Ömer b. Ali eş-Şirazi'den fıkıh okumuştur. Begavî'den de hadis rivayet etmiştir.²⁰¹

Abdurrahman b. Ali b. Ebi'l-Abbas b. Ali İbni'l-Hüseyin İbni'l-Muvaffak el-Muvaffakî el-Barbabazî (ö.542/1147): Muvaffakî, Şaffî mezhebini iyi bilen bir fakih, faziletli, müttaki, çok Kur'ân okuyan ve çok namaz kılan bir alim idi. Buhara'da bir çok alim, rahle-i tedrisine oturup ona talebelik etmiştir. Tûs'ta İmam Gazzalî'den bir müddet ders okumuş, sonra Begavî'nin yanına giderek ona talebelik yapmıştır. O, 542/1147 senesinin Rebiülevvel'inde vefat etmiştir.²⁰²

Müsavir b. Fezkuh ed-Deylemî el-Bezdî, Ebû Mukatîl (ö.546/1151): Müsavir b. Fezkuh, İmadüddin lakabı ile tanınmıştır. Fakih, edib ve şâir olan Müsavir, zamanının en bilgilisi ve zahidi olarak tanınmıştır. Begavî'nin önde gelen talebelerinden olan Müsavir, 546/1151 yılında vefat etmiştir.²⁰³

Es'ad b. Ahmed b. Yusuf b. Ahmed b. Yusuf el-Bâmencî el-Hatîb, Ebu'l-Ganaim (ö.548/1153): Bâmencî, İmam Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî'den ve Merv'de el-Muvaffak el-Herevî'den fıkıh dersleri almıştır. Yaşadığı dönemin ilm-i hilafı en iyi bilen alimiydi.

²⁰⁰ Sübkî, *Tabakât* VII, 296

²⁰¹ Sübkî, *Tabakât* VII, 315

²⁰² Sübkî, *Tabakât* VII, 152-153

²⁰³ Sübkî, *Tabakât* VII, 277

Merv ve Bağdâd'taki Nizamiye Medreselerinde fıkıh dersleri okutmuş ve bir çok talebe yetiştirmiştir.²⁰⁴

Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdîrrahman en-Nîhî, Ebû Muhammed (ö.548/1153): Abdurrahman b. Abdillâh en-Nîhî, muttakî ve çok faziletli bir imamdı. O, hadis hafızı idi. Şafîî, mezhebini iyi bilen ve fetvalarında isabetli bir fakih idi. Nîhî, Kâdı Hüseyin'in öğrencisi olan Hasan b. Abdîrrahman en-Nîhî'nin yeğenidir. Doğduğu ve vefat ettiği yer Merverrûz'dur.²⁰⁵ Begavî'den fıkıh eğitimi almış ve hadis semâ etmiştir. Ders vermekle meşgul olmuş, ders halkasından bir çok alim ve fakih yetişmiştir. İlim ile ameli cem eden, ibadat-u taatı çok olan bir alimdir. Hocası Begavî gibi hadise çok hizmet etmiş, onun yayılması için üstün gayret sarf etmiştir. Merverrûz'da imla meclisi vardı. Bir talebe topluluğu ona el-Mu'cemu's-Sağîr'i okumuş ve onun imlâ meclisine katılmıştır. Nîhî, 543/1148 senesinde Merv'e gitmiş ve burada el-Mu'cemu's-Sağîr'i Ebu'l-Fadl el-İsfehânî'den dinlemiştir. Nîhî, Begavî'den başka, Hafız Ebû Muhammed Abdillâh İbnü'l-Hasan et-Tabesî, Ebu'l-Fadl Abdülcebbar b. Muhammed el-İsfehânî, Abdürrazzak b. Hassan el-Menîî ve Hafız Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvahid ed-Dekkâk'tan da hadis rivayet etmiştir. 548/1153 senesinin Şaban ayının yirmi sekizinde Merverrûz'da vefat etmişti.²⁰⁶

Muhammed b. Ali et-Tâî el-Hemedanî, Ebu'l-Fütûh (ö.555/1159): Hemedanî, Hemedan'da 475/182 senesinde doğmuştur. Sem'ânî'nin babasından fıkıh dersleri almıştır. O, vaiz ve muhaddis idi. Begavî'den hadis rivayet etmiştir. O, el-Erbeûne't-Tâiyye (el-Erbeûn fi İrşadi's-Sâirîn ila Menazili'l-Yakîn) adlı eserin müellifidir. Hemedanî, 555/1160 yılında vefat etmiştir.²⁰⁷

²⁰⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* I, 393; Sübkî, *Tabakât* VII, 42-43

²⁰⁵ Sem'ânî, *el-Ensâb* III, 375; V, 553; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* II, 174; Sübkî, *Tabakât* VII, 149; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* VI, 79-80

²⁰⁶ Sem'ânî, *el-Ensâb* V, 553; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* III, 342; Sübkî, *Tabakât* VII, 149

²⁰⁷ Sübkî, *Tabakât* VI, 189; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 106; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* III, 517

Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Muhammed eş-Şaşî, Ebû Abdillah (ö.556/1160): Şaşî, Seyhun nehri çevresindeki şehirlerden biri olan Şaş'a yapılan nisbettir. Şaşî, abid ve zahid bir fakih idi. Merv'de Begavî'den fıkıh dersleri almış ve ondan "el-Erbeûne's-Suğrâ"yı rivayet etmiştir. Yetmiş küsur yaşında iken 556/1160 yılında vefat etmiştir.²⁰⁸

Muhammed İbnü'l-Hüseyn b. Ali b. Ya'kûb ez-Zağulî (ö.559/1163): 472/1079 senesinde Merverrûz'un köylerinden Zağul isimli köyde doğmuştur. Azla kanaat eden kanaatkâr, salih, hüsnü siret sahibi bir alimdi. Fakih ve muhaddisti. Hadis konusunda zamanının otoritesi idi. Hayatı boyunca hadisleri araştırmaya ve cem etmeye devam etmiştir.²⁰⁹ Fıkıhta hocaları, Ebû Bekir Muhammed b. Ebi'l Muzaffer es-Sem'ânî ve Muvaffak b. Abdilkerim el-Herevîdir. Neysâbûr ve Herat'a yolculuk yapmış; bu iki şehirde meşhur muhaddislerden hadis semâ etmiştir. Merverrûz'da Ebû Abdillah İbnü'l-Hasan et-Tabesî ve Begavî'den hadis semâ etmiştir. Merv'de ise İmam Vâhidî, Ebû Saîd Muhammed b. Ali ed-Dehhan ve başkalarından hadis semâ etmiştir. Zâğulî, Kaydu'l-Evabid" diye isimlendirdiği dört yüz ciltten oluşan bir külliyyat meydana getirmişti. Bu külliyyat, fıkıh, hadis, tefsir ve lügat bölümlerinden oluşmaktaydı. O, 559/1163 senesinin Cumâdalâhir ayında vefat etmiştir.²¹⁰

Muhammed b. Es'ad b. Muhammed el-Attârî et-Tûsî eş-Şafî Hafede, Ebû Mansûr (ö.571/1175): Hafede, 486/1093 senesinde doğmuştur. Şafî mezhebinin fakihlerinden olan Hafede, güzel vaazlarıyla halk arasında rağbet gören bir alim idi. Aslen Tûs'ludur. Kendisine umdetüddin, şerefü'l-İslâm, imamu'l-eimme, müfti's-şark ve'l-garp, hâdimu ehadîsi-Rasûlillah ve Ebû Mansûr lakabları verilmiştir.²¹¹ Bir müddet Merv'de vaiz ve nasih olarak ikamet etmiş, sonra Neysâbûr'a gitmiş, orada meşhur olmuştur. 548/1153

²⁰⁸ Sem'ânî, *el-Ensâb* III, 375; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* II, 174; Sübkî, *Tabakât* VI, 165

²⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* II, 53; Sübkî, *Tabakât* VI, 99

²¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* II, 53; Sübkî, *Tabakât* VI, 99-100; Dimaşkî, *Tavdîh* IV, 116

²¹¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 18; İbn Hallikan, *Vefeyât* IV, 238; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1258; Sübkî, *Tabakât* I, 76

yılındaki Hâdise-i Guz'dan sonra Neysâbûr'dan Irak'a, oradan da Azerbaycan'a göç etmiştir. Vefat edinceye kadar da Tebriz'de ikamet etmiş.²¹² İmam Gazzâlî'den Tûs'ta, İmam Ebû Bekir Muhammed b. Mansûr İbni's-Sem'ânî'den Merv'de, Begavî'den de Merverrûz'da fıkıh eğitimi almıştır. Şafî mezhebinin önemli simalarından olup fıkıh usûlünü ve ilmi hilafı çok iyi bilmekteydi. Hafede, hocası Begavî'den çok istifade etmiştir. Şerhu's-Sünne ve Mesâbîhu's-Sünne'yi Begavî'den rivayet etmiştir. Begavî'den başka Hafede'nin semâ yoluyla rivayette bulunduğu hocaları şunlardır: Ebu'l-Fityan Ömer b. Ebi'l-Hasan ed-Dehistânî, Nasır b. Muhammed el-İyâdî, Abdülgaffar b. Muhammed eş-Şeyrûnî ve başkaları. Hafede, Ecvibetü Mesâil fi'l-Fıkh ve't-Tasavvuf adlı eserin müellifidir. O, 573/1117 veya 571/1175 senesinde Tebriz'de vefat etmiştir.²¹³

Fadlullah İbnü'l-Muhaddis Ebû Saîd Muhammed b. Ahmed en-Nevkânî eş-Şafî, Ebu'l-Mekârim (ö.600/1203): Nevkânî, Begavî'den icazetle hadis rivayet eden en son kişidir. Begavî'den başka Abdülcebbar el-Huvarî ve başkalarından hadis semâ etmiştir. Muhammed b. Yahya, fıkıhta üstadıdır. en-Nevkânî, Fahr b. Buhârî, İbn Ebî Ömer ve başkalarına icazet vermiştir. Neysâbûr'da hastalandıktan sonra Nevkân'a taşınmış. Bir müddet sonra da orada 600/1203'de vefat etmiştir.²¹⁴

Abdullah b. Muhammed İbni'l-Muzaffer b. Ali el-Mütevellî el-Hacirî el-Begavî, Ebû Muhammed (ö.?): Begavî'nin fıkıhta talebesidir.²¹⁵

²¹² İbn Hallikan, *Vefeyât* IV, 238; Sübkî, *Tabakât* VI, 92-93; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* III, 128; Zirikî, *el-A'lâm* VI, 31

²¹³ İbn Hallikan, *Vefeyât* IV, 238-239; Sübkî, *Tabakât* VI, 92-93; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* III, 128; Zirikî, *el-A'lâm* VI, 31

²¹⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* V, 360; Sem'ânî, *el-Ensâb* V, 537, İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb* III, 332; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 413-414; Sübkî, *Tabakât* VIII, 348-349; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* s.457

²¹⁵ Sübkî, *Tabakât* VII, 131

Ömer İbnü'l-Hüseyin İbni'l-Hasan er-Râzî (ö.?): el-Fethu'l-Kebîr müellifi İmam Razî'nin babasıdır. Şafîi fukahâsından olan Râzî, muhaddis, mütekellim usulcü, edip ve sufi bir alimdi. Kelâma dair Gayetü'l-Meram isimli eseri kaleme almıştır. Begavî'den fıkıh dersleri almıştır.²¹⁶

el-Muvaffak b. Ali b. Muhammed b. Sabit b. Ahmed el-Harakî (ö.?): Begavî'nin fıkıh dersi verdiği talebelerindendir. Vera sahibi, abid ve zahid bir alimdi. O, Şafîi fakihlerindendi.²¹⁷

²¹⁶ İbn Hallikan, *Vefeyât* IV, 252; Sübkî, *Tabakât* VII, 242

²¹⁷ Sübkî, *Tabakât* VII, 315-316

İKİNCİ BÖLÜM

BEGAVİ'NİN İLMÎ MEVKİİ ve ESERLERİ

1. İLMÎ MEVKİİ

Begavî'nin tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerine olan iştîyak ve hırsı onu hayat boyu yeni şeyler öğrenmeye ve öğrendiklerini talebelerine ders vermeye sevk etmiştir. Begavî, yaşadığı dönemde dine bağlılığın zayıflığından, cehalet ve hurafelerin yayılmasından oldukça rahatsızlık duyduğunu ifade etmektedir. Bunun çaresinin de ilmin geniş kitlelere yaygınlaştırılması olduğunu özellikle vurgulamaktadır.²¹⁸ Ondandır ki dinin bilhassa halk tabakaları tarafından daha iyi anlaşılması ve bilinmesi için hadisleri, şiddetli tenkidleri de göze alarak sened zincirlerini vermeksizin Mesâbîh'inde nakletmiştir.²¹⁹

Tabakat ve teracim kitaplarının kendisi hakkında şeyhu'l-İslâm, allame, fakih, imam, müfessir, mukrî, hafız ve muhaddis dediği Begavî'nin hadis, tefsir, fıkıh ve kırâata dair te'lif ettiği eserleri ilim camiası tarafından asırlarca elden düşmeyen kaynaklar olmuştur. Begavî'nin yazdığı eserleri yanında, göç edip yerleştiği ikinci vatani Merverrûz'da Horasan'ın muhtelif şehirlerinden gelen talebelere hadis ve fıkıh dersleri okutmuştur. Begavî'nin yetiştirdiği ve ulema sınıfına yükselttiği on yedi tane meşhur talebesi onun İslâmî ilimlerdeki mümtaz yerini daha da perçinlemektedir.²²⁰

²¹⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 18

²¹⁹ Begavî, *Mesâbîh* I, 109-110

²²⁰ İbn Hallikan, *Vefeyât* I, 553; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 439; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 206; İsnevî, *Tabakât* I, 206; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161

1.1. Tefsircilik Yönü

Begavî, fıkıh ve hadiste olduğu gibi tefsirde de imamdı. Bir çok alim, onu tefsirde bir otorite olarak kabul etmiştir.²²¹ Meâlimü't-Tenzîl isimli eseri, bir müfessir gözüyle tetkik edildiğinde Begavî'nin kendisine kadar gelen tefsir kültürünü yani Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve selevin tefsirlerini çok iyi bildiği; garîbü'l-Kur'ân, meâni'l-Kur'ân ve mecâzü'l-Kur'ân'a dair eserleri okuduğu; Arap edebiyatına ve kıraât ilmine de çok iyi vâkıf olduğu görülmektedir. Meâlim'in mukaddimesinde sahabe ve tabiîn ve sonraki müfessirlerin tefsirlerini seçici davranarak sağlamlarını almaya çalıştığını belirtmiştir.²²²

İbn Teymiyye, Meâlim hakkında şunları zikretmiştir: "Meâlim, el-Keşşâf ve Tefsîru'l-Kurtûbî isimli tefsirlerin arasında bid'alardan ve zayıf hadislerden en salim olanı Begavî'nin eseri Meâlim'dir."²²³ "Begavî'nin tefsiri Sa'lebî'nin tefsirinin muhtasarıdır. Begavî, Sa'lebî'nin tefsirinde bulunan mevzû' hadisleri ve onun ehl-i bid'adan naklettiği tefsirleri zikretmemiştir. O, hadisi Sa'lebî ve Vâhidî'den daha iyi biliyordu."²²⁴ "Begavî'nin tefsirinde de Sa'lebî ve Vâhidî'nin tefsirlerinde olduğu gibi sahih ve zayıf rivayetler bulunmaktadır."²²⁵ "İbn Cerir ve Begavî tefsirlerinde, ehl-i hadis'in mevzu olduğunda icması olan bir hadisi rivayet etmektedir."²²⁶

Meâlim'de Kelbî ve benzeri zayıf ve uydurma rivayetler nakletmekle meşhur müfessirlerden de nakillerde bulunması bir yönüyle tenkid mevzuu olmuştur. Begavî tefsirinde kıraât farklarını fazla uzatmadan lüzumlu gördüğü yerlerde zikretmektedir.

²²¹ Sübkî, *Tabakât* VII, 75-77; Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn* I, 236

²²² Begavî, *Meâlim* I, 34

²²³ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ* XIII, 68, 354

²²⁴ İbn Teymiyye, *Minhâc* VII, 12, 91

²²⁵ İbn Teymiyye, *Minhâc* VII, 300

²²⁶ İbn Teymiyye, *Minhâc* VII, 302

Aynı şekilde bazı müfessirlerin yaptığı gibi detaylı i'rab tahlillerine ve belâğat nüktelerine girmemektedir. Ancak nadiren manaya tesiri olacaksa, derin tahlillere girmektedir. Meâlim'de Harût ve Marût'ta olduğu gibi İsrâîlî haberlerden bahsetmekte fakat onlar hakkında herhangi bir kritikte bulunmamaktadır. Tefsirde bazı müşkil meseleleri zikretmekte daha sonra da bunlara cevaplar vermektedir. Bazan da seleften tefsir hakkında gelen ihtilafları zikretmekte fakat ne bunlardan herhangi biri hakkında tercih yapmakta ne de birini sahih kabul edip diğerini zayıf kabul etmektedir.²²⁷ Begavî, tefsirciliğini yer yer Şerhu's-Sünne'de de ortaya koymaktadır. Şerhu's-Sünne'de konuyla alakalı hadisleri verdikten sonra alakalı âyetleri zikredip tefsirini yapmakta, bazan da bâb başlığını vermeksizin âyet zikretmekte ve peşinden o âyeti tefsir eden hadisleri peşi peşine zikretmektedir.²²⁸

Kırâata dair el-Kifâye fi'l-Kırâa adlı eseri telif etmiş olan Begavî kırâatları iyi bilen bir mukri idi. Kırâat-ı aşereyi bir araya getiren ulemadan sayılan Begavî, kırâat-ı aşereden başkasıyla kırâtın caiz olmadığını ve kırâat-ı aşerenin ötesindekilerin şâz olduğu görüşündedir. Meâlim'in mukaddimesinde, kırâat-ı seb'aya Ya'kûb ve Ebû Ca'fer'in kırâatlarını ilave ettiğini ve bunların kırâatlarının ittifakla caiz olduğunu ifade etmiştir.²²⁹

1.2. Fıkıhçılık Yönü

İctihad etmenin farz-ı kifaye olduğu görüşünde olan Begavî, Şafiî fikhına dair altı eser telif etmiştir. Hakkında bilgi veren eserler onun Şafiî fikhının fakih ve müctehidlerinden

²²⁷ Begavî, *Meâlim* I, 142, 303-308; Hüseyin Zehebi, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirân* I, 238

²²⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 6; VIII, 294

²²⁹ Begavî, *Meâlim* I, 37-38; Zerkeşi, *el-Burhân* I, 330; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ* I, 49; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* s.26

olduğunu zikretmektedirler.²³⁰ Aliyyü'l-Kârî, onun bütün ahkâmda mukteda bih olduğunu zira müfessir, muhaddis ve ashab-ı vücûhtan bir fakih olduğunu belirtmiştir.²³¹ Begavî'yi Şafiî fakihlerinin a'lâmı arasında sayan Sübkî, onun tefsir, fıkıh ve hadiste yed-i tûla sahibi olduğunu kaydettikten sora İmam Takiyyuddîn'in onunla alakalı şu sözünü zikretmiştir: "Onun çok az tercih ettiğini görürdük. Ancak o, bir konu hakkında görüş ortaya koyunca da o görüş diğer görüşlerden daha kuvvetli kabul edilirdi."²³²

1.3. Hadisçilik Yönü

Begavî hakkında bilgi veren eserler onun hadisteki derecesini muhaddis olarak belirtmişlerdir.²³³ Bu arada Zehebî ve Suyûtî, Begavî'yi hadis hafızları arasında zikretmektedirler.²³⁴ Hadis'e dair meydana getirmiş olduğu Mesâbîhu's-Sünne, el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn, el-Envâr fi Şemâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr, Erbeüne Hadisen ve özellikle Şerhu's-Sünne onun hadis ilmindeki derinliğini ortaya koymaktadırlar. Onun Muhyi's-Sünne diye anılması hadisteki büyük gayretlerinin neticesidir. Ebu'l Fidâ (ö.732/1331), onu, fakih muhaddis ve ilimlerde bir derya olarak tavsif etmiştir.²³⁵ Begavî, seksene yakın şeyhten Hz. Peygambere varan isnad zincirleriyle birlikte binlerce hadis nakletmiştir. Begavî'nin eserlerinden biri olan Mesâbîh'in üzerine birçok şerh ve ta'lik çalışması yapılması onun ilim çevrelerince güvenilen ve sayılan bir

²³⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 205-206; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 441; Sübkî, *Tabakât* VI, 76-77

²³¹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ* I, 49

²³² Sübkî, *Tabakât* VII, 76

²³³ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 137; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ* I, 49

²³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 439; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257

²³⁵ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar* II, 229

muhaddis olduğunu göstermektedir.²³⁶ Yaşadığı dönemin şerhlerin yeni yeni yazılmaya başlandığı bir dönem olması itibariyle kendisinin seçip meydana getirdiği hadisleri Şerhu's-Sünne adıyla şerhetmesi hadisçiliği açısından büyük önem arz etmektedir. Kendinden sonraki bir çok hadis şarihinin de şerhlerinde ondan alıntılar yaparak faydalanmaları onun bu başarısını teyid etmektedir. Bu şarih ve şerhlerin en önemlileri şöyledir:

Müslim'in en meşhur şerhlerinden Nevevî'nin şerhinin kaynakları arasında Begavî'nin de yer aldığı görülmektedir. Meselâ, Nevevî, kitabı'l-imân'ın hemen başında yer alan Cibril hadisini şerh ederken hadiste geçen imân ve İslâm terimlerini geniş bir şekilde izah ederken, Begavî'nin Şerhu's-Sünne'deki imân ve İslâm terimleri konusundaki görüşlerinden iktibasta bulunmaktadır.²³⁷

Buhârî şarihi Kirmanî de (ö.786/1384), Buhari şerhinde "Muhyi's-Sünne Şerhu's-Sünne'de şöyle dedi" diyerek Begavî'nin görüşlerine kısa olarak yer vermiştir. Kirmanî, "Kim benim söylemediğim şeyi bana izafe ederse cehennemdeki yerine hazırlansın "hadisiyle alakalı olarak Şerhu's-Sünne'den şu yorumu nakletmiştir: "Kafirin, Allah'ı yalanlamasından sonra yalanların en büyüğü Hz. Peygamber adına hadis uydurmaktır. Bundan dolayı sahabe ve tabiinden bazıları, hata yaparım eksik veya ziyade yaparım korkusuyla Rasûlullah'tan (s.a.s.) fazla hadis rivayet etmeyi hoş görmezlerdi."²³⁸ Kirmânî'nin şerhinde kullandığı hadislerle Şerhu's-Sünne'deki ortak hadislerle işarette bulunduğu; Begavî'nin görüş ve düşüncelerinden faydalanırken de Şerhu's-Sünne'yi kaynak göstererek alıntılarda bulunduğu görülmektedir.²³⁹

²³⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 6-7; Begavî, *Mesâbih* (Tahk. mukad.), I, 41-42; Begavî, *Meâlim* I, 16-17; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 569-573

²³⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 23-28; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şurâhi'n-Nevevî*, I, 145-146

²³⁸ Kirmânî, *Sahîhu'l-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî* II, 115

²³⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 173-174; Kirmânî, *Sahîhu'l-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî* I, 54, 117; II, 32, 107, 175, 185

Buhârî şarihi İbn Hacer el-Askalanî'nin (ö.855/1451) şerhinde, Begavî'yi kaynak olarak kullandığı görülmektedir. O, Begavî'den nakillerde bulunurken, “Begavî, şöyle dedi, Şerhu's-Sünne'de şöyle geçmektedir” şeklinde belirtmektedir.²⁴⁰

Buhârî'nin meşhur şarihlerinden olan Aynî de (ö.855/1451), Begavî'den istifade edenler arasındadır. Umdetü'l-Kârînin hemen hemen her cildinde bazan Begavî'nin ismini bazan da Şerhu's-Sünne'yi zikrederek hadislerin izahında ondan alıntılarda bulunmaktadır.²⁴¹

Aliyyü'l-Kârî (ö.1014/1605) de, Begavî'den en çok yararlanan şarihlerden birisidir. Aliyyü'l-Kârî, Mişkâtü'l-Mesâbih'e şerh yazmış bir âlimdir ve onun bu şerhi Mişkât'a yazılan şerhlerin en meşhurudur. Dolayısıyla Aliyyü'l-Kârî'nin, Şerhu's-Sünne'yi iyi bir şekilde tetkik ettiği anlaşılmaktadır. Aliyyü'l-Kârî, Begavî'den alıntılar yaparken daha çok Begavî'nin meşhur lakabı olan Muhyi's-Sünne'yi zikretmekte, bunun yanında zaman zaman Şerhu's-Sünne'nin ismini de anmaktadır. Aliyyü'l-Kârî, şerhinde geçen bazı hadislerin Şerhu's-Sünne'de geçtiğine işarette bulunmakta²⁴² ve Begavî'nin görüşlerinden faydalanmaktadır. Meselâ, mana ile hadisin rivayeti konusunda Muhyi's-Sünne Begavî'den aynen nakillerde bulunmaktadır.²⁴³

Tirmizi şarihi Mubârekfûrî (ö.1353/1934), Begavî'nin şerhinden zaman zaman alıntılar yapmaktadır. Meselâ, “gait ve bevlederken kibleye yönelmenin nehi” konusunda Begavî'den nakilde bulunmaktadır.²⁴⁴

Ebû Dâvûd şarihi Sehârenfûrî'nin (ö.1346/1927) de, Bezlu'l-Mechûd adlı eserinde Begavî'den az da olsa faydalandığı görülmektedir.²⁴⁵

²⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 49, 185, 203, 273

²⁴¹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, II, 65,107,305; III, 133-135, 244-245; IV, 20, 103

²⁴² Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih* I, 93,130, 184,240, 285, 296, 316,399, 433, 522

²⁴³ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih* I, 488; Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 163

²⁴⁴ Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî* I, 53

²⁴⁵ Sehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechud* I, 232, 347; II, 206; V, 223

1.4. Edebî Yönü

Begavî, *Tercemetü'l-Ahkâm* ve *el-Kifâye fi'l-Fıkh* adlı eserlerini Farsça, diğerlerini ise Arapça kaleme almıştır. Eserlerinde kullanmış olduğu Arapça, ağıdalı olmayan sade bir Arapça'dır. Bunu *Şerhu's-Sünne* ve *Meâlimü't-Tenzîl*'de görmek mümkündür. Hâzin (ö.725/1324), Begavî'nin *Meâlim*'de fasih ve belîğ bir Arapça kullandığına işarette bulunmaktadır.²⁴⁶ Begavî, *Meâlim* ile *Şerhu's-Sünne*'de âyetleri tefsir, hadisleri de şerh ederken İbnü'l-Enbârî (ö.328/939), İbnü'l-Arabî (ö.232/846), el-Hattâbî (ö.388/998) ve el-Ezherî (ö.370/980) gibi lugat alimlerinden; el-Ferrâ (ö.207/822), Ebû Ubeyd (ö.210/825), Ebû İshak ez-Zeccâc (ö.311/923) gibi *Meâni'l-Kur'ân* ve *Mecâzu'l-Kur'ân* müelliflerinden yaptığı nakillerde ve kullandığı dilde bu konudaki vukufiyetini ve maharetini ortaya koymaktadır.²⁴⁷

²⁴⁶ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl* I, 3

²⁴⁷ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 334

2. ESERLERİ

2.1. HADİS

2.1.1 Şerhu's-Sünne

Begavî, Şerhu's-Sünne'deki bâb hadislerini kendisine kadar ulaşan isnad zinciriyle nakletmektedir. İşte Muhyi's-Sünne, Şerhu's-Sünne'de isnad zinciriyle verdiği bu hadisleri şerh etmektedir. O, eserini kendisinden önce gelen muhaddislerin metodu üzere telif etmiştir. İlk şerh eserlerinin arasında sayılan Şerhu's-Sünne ale'l-ebvab (konularına göre) tasnif edilmiştir. Kırk iki kitap, 1461 bâb ve 4321 (Saîd el-Lahhâm'ın yapmış olduğu tahkikli baskıda her ne kadar 4422 tane geçse de 2899 numaralı hadisten 3000 numaralı hadise geçilmiş.) hadisten (numaralı bâb hadislerinden) müteşekkildir. Şerh kısmında da binlerce senedsiz hadis nakletmiştir. Kitabu'l-imân ilk kitap, kitabu'l-fiten de son kitaptır. Ancak konu başlıkları kitap şeklinde olmayan bölümler de bulunmaktadır. Bunlar, ebvabu salati's-sefer, babu'l-îdeyn, salatu'l-hüsûf ve'l-küsûf ve salatu'l-istiska'dır.

Begavî'nin eserinin geneline bakıldığında hükümleri beyan ederken, çok az da olsa mezhebinin hilafına tercihte bulunduğu; muhalif görüştekilerin delillerini tenkidde aşırılık göstermeyip, son derece insafli davrandığı görülmektedir. O, bir hadisi şerh ederken, hadislerden, sahabe, tabiîn ve müctehid imamların görüşlerinden yararlanmıştı. Bu açıdan hadisleri kavramak isteyen ilim adamları için istifade edilebilecek değerli bir hadis kaynağıdır. O, muhaddis ve fakihlerden sahih hadisi esas alanların metoduna bağlılık gösterir. Garib kelimelerin izahında lugatçıların usûlünü uygulayıp, iştikak ve istişhad yollarına baş vurmaktadır. Bu hususta Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam, İbn Kuteybe ve Hattâbî gibi alimlerden kelimesi kelimesine nakillerde bulunmakta veya onların görüşlerini mana olarak aksettirmektedir.

Begavî, sahihler, müsnedler, sünenler ve cüzlerdeki kendileriyle ihticac edilen hadisleri bir araya toplamak ve değerlendirmek, böylece de müslümanlara din ve dünya işlerinde kâfi bir başvuru kaynağı meydana getirmek gayesinde olduğu için inanç esaslarından

tutun da güzel ahlâka kadar bir çok konuya yer vermiştir. Maklûb, mevzû' ve mechûl gibi muhaddislerin reddettikleri ve de terkinde ittifak ettikleri hadislerden de kitabını uzak tuttuğunu ve koruduğunu da bilhassa kaydetmektedir.²⁴⁸

Şerhu's Sünn'e'nin kaynakları: Buhârî'nin (ö.256/868) Sahîh'i ve Edebü'l-Müfred'i, Buhârî'nin müstahreclerinden Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb eş-Şeybanî'nin (ö.344/955) el-Müstahrec ale's-Sahihayn'ı, Ebû Muhammed b. Ahmed el-Gıtrifi'nin (ö.377/987) el-Müstahrec ale's-Sahihî'l-Buhârî'si ve başka müstahrecler; Müslim'in (ö.261/875) Sahîhi'i, onun müstahreclerinden Ebû Avane Ya'kûb b. İshak'ın (ö.316/928) Müstahrec'i, Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed el-Kuraşî'nin (ö.349/960) Müstahrec'i, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh'ın (ö.388/998) Müstahrec'i ve başka müstahrecler; Ebû Davûd'un (ö.275/892) Sünen'i; Tirmizî'nin (ö.279/892) Sünen'i ve Şemâil'i; Nesâî'nin (ö.303/915) Sünen'i; İmam Mâlik'in (ö.179/795) Muvatta'sı; Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) Müsned'i; Darimî'nin (ö.280/895) Sünen'i; İmam Şafiî'nin (ö.204/893) Müsned, el-Ümm ve İhtilafu'l-Hadis'i; Abdürrazzak b. Hemmam'ın (ö.211/826) Musannef'i, Hâkim'in (ö.405/1014) Müstedrek'i, Ebû Davûd et-Tayalîsî'nin (ö.204/819) Müsned'i; Abdullah b. Mübarek'in (ö.181/797) Kitabu'z-Zühd'ü; Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'ın (ö.224/838) Garîbu'l-Hadis ve Kitabu'l-Emvâl'i gibi pek çok eserler onun kaynakları arasında yer almaktadır.

Baskıları: Birincisi, Saîd el-Lahhâm'ın Şerhu's-Sünne üzerine sekiz ciltlik tahkik, tahrir ve ta'lik çalışmasıdır. Eser, Dâru'l-Fikr tarafından 1414/1994'de Beyrut'ta basılmıştır. Bu baskıya göre eser, 4422 numaralı bâb hadisleri ihtiva etmektedir. Ancak 2899 numaralı hadisten sonra 3000 numaraya atlanmıştır. Dolayısıyla 101 hadis fazla yazılmıştır. Buna göre sayı 4321 hadis olmaktadır.²⁴⁹

İkincisi, Şuayb el-Arnâvut'un yapmış olduğu tahkik, tahrir ve ta'lik çalışmasıdır. Beyrut'ta el-Mektebu'l-İslâmî tarafından 1390/1970-1403/1982 tarihlerinde basılmıştır.

²⁴⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 18-20

²⁴⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 521-522; Atryye, *Delîlü'l-Müellefât* I, 329-330

İkinci baskısı Beyrut'ta yine el-Mektebu'l-İslâmî tarafından 16 mücellet halinde basılmıştır.²⁵⁰

Üçüncüsü, Seyyid Ahmet Sakar ve Ebu'n-Nûr Muhammed el-Ahmedî'nin tahkik çalışmasıdır. el-Buhûsü'l-İslâmiyye tarafından Kahire'de 1396/1976 senesinde basılmıştır.²⁵¹

Dördüncüsü de Ali Muhammed Muavved ve Adil Ahmed Abdülmevcud tarafından yapılan tahkik çalışmasıdır. Bu çalışma, 1413/1992 senesinde Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta sekiz cilt halinde basılmıştır.

Şerhu's-Sünne üzerine yapılan ihtisar çalışmaları: *Lübabu Şerhi's-Sünne fî Ma'rifeti Ahkâmi'l-Kur'ân ve's-Sünne:* Ebu'l-Kasım Abdullah İbnü'l-Hasan b. Abdilmelik el-Vasitî (ö.723/1323) tarafından kaleme alınmıştır.²⁵²

el-Cenne fî Muhtasari Şerhi's-Sünne: Bu eseri Radiyyüddin İbrahim b. Muhammed et-Taberî (ö.722/1322) telif etmiştir.²⁵³

Hülasa: Safiyyüddin Muhammed b. Ebî Bekir el-Ürmevî el-Karafî (ö.723/1323) tarafından yazılmıştır.²⁵⁴

et-Tecrid fî Telhîsi Şerhi's-Sünne: Bu eseri Muhammed b. Abdirrazzak b. Halid ez-Zencanî el-Kazvîni (ö.?) yazmıştır.²⁵⁵

²⁵⁰ Atıyye, *Delîlü'l-Müellefât* I, 329-330

²⁵¹ Atıyye, *Delîlü'l-Müellefât* I, 329-330

²⁵² Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 72; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁵³ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 72

²⁵⁴ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 72; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁵⁵ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 72; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

el-Felâh: Şerhu's-Sünne üzerine yapılmış muhtasar bir eserdir. Müellifi ise bilinmemektedir.²⁵⁶

Şerhu's-Sünne üzerine yapılan akademik çalışmalar: *el-Medhal ilâ Şerhi's-Sünne li'l-Îmâm el-Begavî*: Ali b. Ömer b. Ahmed b. Badihdeh, bu mastır çalışmasını 1407/1986 yılında Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Da'vâ ve Usûlüddin Fakültesi Kitap ve Sünnet bölümünde Süleyman es-Sadık el-Beyra'nın danışmanlığında yapmıştır. Bu eser 1994 yılında Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ tarafından Cidde'de basılmıştır.²⁵⁷

Begavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu. Saffet Sancaklı bu doktora çalışmasını 1996 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Hadis Bilim Dalı'nda, Prof.Dr. M. Ali Sönmez'in danışmanlığında yapmıştır.

2.1.2 Mesâbîhu's-Sünne

Begavî'nin hadis sahası ile alakalı telif ettiği ikinci önemli eseri olan Mesâbîhu's-Sünne, ulema arasında oldukça tutulmuş, üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak bir kısım hadis usûlcüleri tarafından uslûbundan ötürü tenkid edilmiştir. Bazı kaynaklar Begavî'nin İslâm dünyasındaki şöhretinin Mesâbîhu's-Sünne'yi yazdıktan sonra oluştuğunu ifade etmektedirler.²⁵⁸ Brockelmann, Mesâbîhu's-Sünne'ye, Mesâbîhu'd-Dücâ da denildiğini belirtmektedir.²⁵⁹

²⁵⁶ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 72

²⁵⁷ Atıyye, *Deflü'l-Müellefât* I, 323

²⁵⁸ Nüveyhid, *Mu'cemû'l-Müfessirîn* I, 161; Brockelmann, "*Begavî*", MEB İslâm Ansiklopedisi, II, 448-449

²⁵⁹ Brockelmann, *Suppl.* I, 620-622

Begavî, eserinin mukaddimesinde, onu Allah'a itaat edenlere yardımcı olmak için yazdığını; eserdeki hadislerin senedlerini uzatmaktan sakındığı ve hadis imamlarının rivayetlerine itimad ettiği için senedleri tamamen terk ettiğini, hatta kimi zaman hadislerin ilk ravilerini bile zikretmediğini; münker ve mevzû' hadisleri almadığını; hisan bölümünde bazı zayıf ve garib olan hadislere bizzat işarette bulunduğunu belirtmektedir.²⁶⁰

Begavî, seçtiği hadisleri önce kitaplarına (konularına) göre sıralamış, sonra da bu kitapların alt bölümü olan bâbların hadislerini sıhah ve hisan diye iki kısma ayırmıştır. Sıhah ile Muhammed b. İsmail el-Buhârî ve Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnü'l-Haccac'ın Cami'lerinden ya ikisinin ya da sadece birinin tahrir ettiği hadisleri, hisan ile de Ebû Davûd'un Sünen'inin, Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî'nin Sünen'inin ve diğerlerinin hadislerini kasetmiştir. Bu hisan bölümündeki hadislerin çoğu, adil ravilerin birbirlerinden nakli olmak bakımından sahihtirler. Ancak bunlar, isnadlarının ulviyeti açısından Şeyhan'ın şartlarına tam uygunluk derecesine ulaşamamışlardır.²⁶¹

Bir çok alim Begavî'nin bu şekildeki ıstılahına itiraz etmiştir. Bu şekildeki ıstılahına makul bir izah yolu bulamamışlardır. Kaldı ki Mesâbîh'te -Nevevî'nin de dediği gibi- adil ve zabıt olmayan ravilerin infirad ettiği münker hadisler de vardır.²⁶² Mesâbîh'teki hadislerin, 325'i Buhârî'nin, 875'i Müslim'in, 1051'i müttefekun aleyh olanlar ve geri kalanlar da Tirmizî, Ebû Davûd ve diğerlerinin hadisleridir Mesâbîh'teki toplam hadis sayısı ise 4931'dir.

Mesâbîh'in kaynakları: Begavî, mine's-sıhah bölümüne, Muhammed b. İsmail el-Buhârî ve Ebu'l-Hüseyin Müslim İbnü'l-Haccac'ın her ikisinin Camiu's-Sahîhler'inin hadislerini; mine'l-hisan bölümüne ise Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî'nin Sünen'i, Ebû Davûd es-Sicistân'nin Sünen'i, Mâlik b. Enes'in Muvatta'sı, Ebû Davûd et-Tayalisi'nin Müsned'i, Şafiî'nin Müsned'i, Abdürrazzak es-San'anî'nin Musannef'i,

²⁶⁰ Begavî, *Mesâbîh* I, 109-110

²⁶¹ Begavî, *Mesâbîh* I, 110; Salih, *Ulûmü'l-Hadis* s.161

²⁶² Nevevî, *Takrîb* I, 5

Humejdî'nin Müsned'i, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'ın Kitabu'l-Emvâl'i, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'nin Musannef'i, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Darimî'nin Sünen'i, Ahmet b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'nin Sünen'i, İbn Mâce'nin Sünen'i, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin (ö.307/919) Müsned'i, İbn Huzeyme'nin (ö.311/923) Sahîh'i, Ya'kûb b. İshak el-İsferâinî'nin (ö.316/928) el-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim'i, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahavî'nin (ö.316/928) Şerhu Meâni'l-Asâr'ı, Muhammed b. Hibban el-Bustî'nin (ö.454/1062) Sahîh'i (el-Envâ' ve't-Tekâsim), Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'nin (ö.360/970) el-Mu'cemu'l-Kebîr'i ile el-Mu'cemu's-Sagîr'i, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hakim en-Neysâbü'rî'nin (ö.405/1014) el-Müstedrek ala's-Sahîhayn'ı, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali'nin (ö.458/1065) es-Sünenü'l-Kübrâ'sının hadislerini almıştır. el-Hatîb et-Tebrîzî (ö.737/1336) de Mesâbîhu's-Sünne'nin kaynaklarını Mişkâtü'l-Mesâbîh'in mukaddimesinde vermektedir.²⁶³

Kâtip Çelebi, Begavî'nin dönemine kadar derleme mahiyetinde hadis sahasında yazılan eserlerin en güzelinin Mesâbîhu's-Sünne'nin olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi olarak da onun tertibinin çok güzel olması; hadislerinin yerli yerince yerleştirilmiş olmasını hatta bir kimsenin herhangi bir bâbın yerini değiştirmeye kalkması halinde Begavî'den daha uygun bir yere o bâbı yerleştiremeyeceğini iddia etmiştir.²⁶⁴

Mesâbîh'te on sekiz tane uydurma hadis olduğunu söyleyen Kazvîni'ye karşı Alâî (ö.761/1359), en-Nakdü's-Sahîh limâ U'türida aleyhi min Ehâdîsi'l-Mesâbîh adlı bir eser telif etmiştir. Bu eser Memduh Mahmûd Saîd'in tahkikiyle 1410/1990 senesinde Dâru'l-İmam Müslim tarafından Beyrut'ta basılmıştır. İbn Hacer el-Askalanî (ö.852/1448) de, Ecvibetü'l-Hafız İbn Hacer el-Askalanî alâ Risâleti'l-Kazvîni isimli eserini kaleme almıştır. İbn Hacer'in reddiyesi, Mesâbîhu's-Sünne ve Mişkâtü'l-Mesâbîh'in birinci ciltlerinin mukaddimelerinde yer almaktadır. İbn Hacer ve Alâî, zayıf olduğu iddia edilen hadisleri birer birer tetkik ederek bu hadisler hakkındaki tenkidleri cevaplandırmışlardır. Onlar eserlerinde bu hadislerin sahih, hasen veyahut

²⁶³ Tebrîzî, *Miškâtü'l-Mesâbîh* I, 38-39

²⁶⁴ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 569

zayıf olduğunu açıkladıktan sonra ancak bir veya ikisinde mevzû olma şüphesi bulunduğunu belirtmişlerdir.²⁶⁵

Baskıları: Begavî'ye şöhret kazandıran bu eser, Kahire'de Bulak Matbaası tarafından 1294/1877 senesinde iki mücellet olarak basılmıştır.²⁶⁶

Başka bir baskısı yine Kahire'de Matba-i Hayriyye tarafından 1318/1900 senesinde iki cildi bir arada tek mücellet olarak basılmıştır. Haşiyesinde İmam Mâlik'in Muvatta'sı vardır.²⁶⁷

Diğer bir baskısı ise 1407/1986'da Beyrut'ta Daru'l-Marife tarafından dört mücellet olarak yapılmıştır. Bu baskıda geniş bir fihrist vardır. Tahkikini ise Abdurrahman el-Maraşlı, Muhammed Selim İbrahim Semmare ve Cemal Hamdi ez-Zehabi yapmıştır.²⁶⁸

Mesâbîh üzerine yapılan çalışmalar: Mesâbîhu's-Sünne üzerine bir çok ta'lik, ihtisar, tahric ve şerh çalışmaları yapılmıştır. Mesâbîh üzerine yapılan bu çalışmaların sayısı otuzu bulunmaktadır.²⁶⁹

Muhtasaru'l-Mesâbîh: Abdülkahir b. Abdillah es-Sühreverdî (ö.563/1167).

et-Telvîh fî Şerhi'l-Mesâbih: Muhammed b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-Havrânî (ö.571/1175).

²⁶⁵ Begavî, *Mesâbîh* I, 78-96; Tebrizî, *Miskâtü'l-Mesâbîh* I, 17-33

²⁶⁶ Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Atıyye, *Delilü'l-Müellefât* I, 336

²⁶⁷ Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Atıyye, *Delilü'l-Müellefât* I, 336

²⁶⁸ Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 161; Atıyye, *Delilü'l-Müellefât* I, 336

²⁶⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcû't-Terâcim-1* (Tahk. Mukad.), s.24; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-Terâcim-2* (Tahk. Mukad.), s.34; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 569-572; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Saâde* II, 341; Brockelmann, *Suppl.* I, 620-622; Güngör, "*Begavî*", DİA, V, 540

el-Müeyesser fî Şerhi'l-Mesâbih: Şihabüddin Fadlullah b. Hüseyin et-Türbuştî (ö.600/1203).

Şerhu'l-Mesâbih: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî (ö.643/1245).

Şerhu'l-Mesâbih: Zeynü'l-Arab Ali b. Ubeydillah b. Ahmed (ö.650/1252).

Tuhfetü'l-Ebrar: Kâdı Nasıruddin el-Beyzâvî (ö.685/1286).

Şerhu'l-Mesâbih: Ebû Abdillah İsmail b. Muhammed b. İsmail el-Küffâî (ö.715/1315).

el-Mefâtih: Mazharuddin el-Hüseyin b. Mahmûd b. el-Hasan ez-Zeydânî (ö.727/1326). Zeydânî, eserinin mukaddimesinde ehl-i hadisin kullandığı ıstılahları ve hadis ilimlerini açıklamıştır.

Mişkâtü'l-Mesâbih: Mesâbihu's-Sünne'yi esas alan çalışmaların en önemlisi ve meşhuru Ebû Abdillah Muhammed b. el-Hatîb et-Tebrîzî'nin (ö.737/1336) *Mişkâtü'l-Mesâbih* isimli eseridir. Tebrîzî, *Mesâbih*'e 1511 hadis ziyade etmiş, Begavî'nin senedsiz zikrettiği hadislerin sened ve kaynağını göstermek ve hemen-hemen her bâbı üç fasla çıkarmak suretiyle *Mişkât*'ı te'lif etmiştir. Begavî'nin *Mesâbih*'i en çok *Mişkât*'la beraber okunmuştur. *Mişkâtü'l-Mesâbih* üzerinde de pek çok şerh çalışması yapılmıştır. Bunlardan en meşhuru da Aliyyü'l-Kârî'nin (ö.1014/1605) *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih* isimli şerhidir.

Şerhu'l-Mesâbih: Şemsüddin Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî (ö.745/1344).

Lübâbü's-Sadr: Muhammed el-Münâvî (ö.746/1345).

Keşfü'l-Menâhic ve't-Tenâkih fî Şerhi Ehâdîsi'l-Mesâbih: Sadruddin Ebû Abdillah Muhammed Şerefüddin b. İbrahim es-Sülemî el-Münâvî (ö.748/1347).

Dıyâü'l-Mesâbih: Takiyyüddin Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî (ö.756/1355).

Esmâü's-Sahabe ve't-Tâbiîn mimmâ Zekerehu'l-Mesâbih: Ebû Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Fedâlî el-Fergarî (ö.777/1375).

Mefâtihu'r-Racâ: İbnü'l-Âkûlî Gıyasüddin Muhammed b. Muhammed el-Vasıtî el-Bağdâdî (ö.797/1394).

et-Tehâric fî Fevâide Müteallika bi Ahâdîsi'l-Mesâbih: Mecdüddin Ebû Tahir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1414).

Telfikâtü'l-Mesâbih: Kutbüddin Muhammed el-Kindî el-İznîkî. (ö.821/1418).

Şerhu'l-Mesâbih: Ya'kûb b. İdris el-Hanefî er-Rûmî (ö.833/1429).

Tashîhu'l-Mesâbih ve't-Tavdîh fî Şerhi'l-Mesâbih: Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cevzî (ö.833/1429).

Şerhu'l-Mesâbih: Abdüllatif b. Abdilaziz b. Melek Firişte (ö.?).

Hidâyetü'r-Ruvât ilâ Tahrîci'l-Mesâbih ve'l-Mişkât: İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448).

Şerhu'l-Mesâbih li'l-Begavî: Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî (ö.879/1474). İbn Kutluboğa, Mesâbih'in tek cildini şerh etmiştir.

Şerhu Mesâbihi's-Sünne: Kutbüddin Muhammed el-İznîkî (ö.884/1479).

Şerhu'l-Mesâbih: Ahmed er-Rumî el-Akhisârî (ö.1041/1631).

el-Mefâtih: Ya'kûb el-Afvî (ö.1149/1736).

et-Tenvîr: Şemsüddin Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî (ö.745/1344).

Şerhu'l-Mesâbih: Alâüddin Ali b. Muhammed (ö.875/1470).

Şerhu Mesâbihî's-Sünne: Zahîruddin Mahmûd b. Abdissamed el-Gârikî (ö.?).

Şerhu Mesâbihî's-Sünne: İbn Kemal Paşa Şemsüddin Ahmed b. Süleyman (ö.940/1533).

Şerhu Mesâbihî's-Sünne: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî (ö.643/1245).

Miftâhu'l-Fütûh: Müellifi belli olmayan bu eserin başında Şerhu's-Sünne, el-Garîbeyn, el-Fâik ve en-Nihâye'den faydalanılarak yazıldığı kaydedilmiştir. Miftâh, 707/1307 tarihinde yazılmıştır.

Şerhu'l-Mesâbih: Zahiruddin Mahmûd b. Abdissamed el-Farikî (ö.?).

Şerhu'l-Mesâbih: Abdülmü'min b. Ebî Bekir b. Muhammed ez-Zağferânî (ö.?).

Şerhu'l-Mesâbih: Halil b. Mukbil el-Halebî (ö.?).

Şerhu'l-Mesâbih: es-Sehûmî (ö.?).

Tenvîru'l-Mesâbih: Müteahhirînden olan Abdurrahman b. Halil (ö.?), bu şerhi İbn Melek'in eseri gibi karma bir şekilde te'lif etmiştir.

Şerhu'l-Mesâbih: Ahmed b. İbrahim el-Halebî (ö.?).

el-Ezhâr fî Şerhi'l-Mesâbih min Ehâdîsi Seyyidi'l-Ebrâr: Yusuf İzzüddin el-Erdebîlî (ö.775/1375).

Garîbu'l-Mesâbih: Abdülkahir es-Sühreverdî (ö.?).

Tercemetü's-Sahabe Ruvâtü'l-Mesâbih: Muhammed b. Abdillâh el-Bahşî.

Şerhu'l-Mesâbih: Bu eserin müellifi bilinmemektedir.

2.1.3 el-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyî'l-Muhtâr

Eser, Hz. Peygamber'in şemâilinden, kerim ahlâkıdan ve yüksek seciyyelerinden bahsetmektedir. Kâtip Çelebi ve Kettânî, Begavî'nin bu kitabına işaret ederek, onun yüz bir bâb'tan müteşekkil olduğunu ifade etmektedirler. Begavî, eserinde hadislerin Rasûlullah'a (s.a.s.) kadar olan bütün senetlerini zikretmiştir. İsmail Paşa, eserin adını *İrşâdu'l-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyî'l-Muhtâr*, Brockelmann ise "el-Envâr fî Zikri Beni'l-Muhtâr" şeklinde zikretmektedir.²⁷⁰

Eserin yazma bir nüshası Hindistan'da Rampur kütüphanesinde 695 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüsha esas alınarak 1989 yılında iki cilt halinde Beyrut'ta İbrahim Ya'kûbî'nin tahkikiyle el-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyî'l-Muhtâr adıyla basılmıştır. Bu baskıda, yüz iki bâb'ta senedleriyle beraber 1257 tane merfû', mevkûf ve maktû' hadis bulunmaktadır. Begavî, bazan hadisler hakkında sahih, garib ve zayıf değerlendirmesini yapmış, bazan da senedlerdeki zayıf ravilere işaretle bulunmuştur.²⁷¹ Tahkiki yapan Ya'kûbî, dipnotlarda hadislerin asıl kaynakları ile Şerhu's-Sünne'de geçtiği yerlerini vermiştir. Yine muhakkik, garib kelimelerle alakalı ve senedlerde geçen bazı raviler hakkında da kısa açıklamalarda bulunmuştur.²⁷²

2.1.4 el-Cem'u beyne's-Sahîhayn

Sahîhayn'ın hadislerinin senedleri olmaksızın alfabetik şekilde veya sahabî ravilerine göre müsned tarzında bir araya getirilmesi sonucu meydana getirilen eserlere el-cem'u

²⁷⁰ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 203; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256; Kettânî, *er-Risâle* s.105; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁷¹ Begavî, *el-Envâr* I, 18-19, 64, 145, 257

²⁷² Begavî, *el-Envâr* II, 467, 533, 581, 639, 642, 643, 687, 688, 694, 712

beyne's-sahîhayn denmektedir. Begavî'nin eseri de bu türdendir. İbn Hallikan, İbn Kesîr, Zehebî, Kâtip Çelebi, İsmail Paşa ve Nevevî eserin isminden bahsetmektedirler.²⁷³ Prof.Dr. Yaşar Kandemir, el-Cem'u beyne's-Sahîhayn ile ilgili makalesinde bu eserin günümüze gelip gelmediği hakkında bir malumatın olmadığı neticesine varmıştır.²⁷⁴ Affaf Abdülgafûr Hamîd, "el-Begavî ve Menhecuhû fi't-Tefsir" isimli çalışmasında, bu eserin bir yazma nüshasının Mekke'de, Şeyh Celalüddin el-Berrî'nin özel kütüphanesinde bulunduğunu kaydetmiştir.²⁷⁵ el-Envâr'ın mukaddimesinde muhakkik Ya'kû'bî de, Bağdâd Evkaf kütüphanesinin mahtut kitaplar fihristinin 2801. numarasında Begavî'ye nisbet edilen 727/1326 tarihli yazma el-Cem'u beyne's-Sahîhayn nüshasının bulunduğunu belirtmiştir.²⁷⁶

2.1.5 Şerhu Câmî' li't-Tirmizî

Begavî'nin, Tirmizî'nin Sünen'ine yazdığı bu şerhin varlığından Brockelmann ve Fuat Sezgin bahsetmektedirler. Fuat Sezgin, eserin Medine'de Mahmûdiye kütüphanesi 35 numarada bulunduğunu söylemekte, Brockelmann ise eserin bulunduğu yer hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.²⁷⁷ Begavî'nin, muhaddisler arasında görüşlerinden en çok faydalandığı alimlerden birisi Tirmizî'dir. Begavî'nin Şerhu't-Tirmizî adlı bu eserinin bulunup üzerinde çalışmaların yapılması neticesinde onun görüşlerinin ve hadisçiliğinin daha net anlaşılacağı da açıktır.

²⁷³ İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 440; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 206; Huvansârî, *Ravzatü'l-Cennât* III, 188; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 470; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256; Zirikî, *el-A'lâm* II, 259

²⁷⁴ Kandemir, "el-Cem'u beyne's-Sahîhayn", *DİA* VII, 282

²⁷⁵ Hamid, *el-Begavî ve Menhecüh* s.279

²⁷⁶ Begavî, *el-Envâr* I, 66

²⁷⁷ Brockelmann, *Suppl.* I, 622; Sezgin, *GAS* I, 155; Uğur, *Hadis İlimleri* s.284

2.1.6 el-Erbeûn

Begavî'nin kırk hadis edebiyatı ile alakalı derlediği el-Erbeûn isimli eserinden çok az kaynağın bahsetmesi, bu eserin ilim camiası tarafından diğer eserleri kadar bilinmediği ve rağbet görmediği anlaşılmaktadır. Zehebî ve Sübkî bu eserin isminden bahsetmektedirler. Sübkî, talebesi Şaşı'nın Begavî'den el-Erbeûne's-Suğrâ'yı rivayet ettiğini zikretmiştir.²⁷⁸

2.1.7 Fedâilü's-Sahabe

Begavî'nin Fedâilü's-Sahabe adlı eserinden Kâtip Çelebi bahsetmekte fakat muhtevası hakkında her hangi bir bilgi vermemektedir.²⁷⁹

2.1.8 Mu'cemu's-Şuyûh

Begavî'nin hocalarını ihtiva eden Mu'cemu's-Şuyûh'tan Kâtip Çelebi bahsetmektedir.²⁸⁰ İbn Hacer'in Begavî'nin Mu'cem isimli eserinden kaynak vererek bahsettiğini söyleyen Brockelmann²⁸¹ hata etmektedir. Zira, İbn Hacer'in kastedtiği Begavî, Ebu'l-Kasım el-Begavî'dir (ö.317/929) ki onun Mu'cem diye bahsettiği eser de meşhur Mu'cemu's-Sahabe adlı eseridir. Brockelmann'ın da kaynak olarak gösterdiği yerde Haris b. Haris el-Eş'arî eş-Şâmî adındaki sahabînin hal tercemesi verilmektedir.

²⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX, 440; Sübkî, *Tabakât* VI, 165

²⁷⁹ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 255

²⁸⁰ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 596; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256

²⁸¹ Brockelmann, *GAL* I, 448

Halbuki Begavî'nin Mu'cemu'ş-Şuyûh'u kendi şeyhlerinden ve onlardan rivayet ettiği cüzler ve kitapların isimlerinden bahsetmektedir.²⁸²

2.1.9 el-Medhal ilâ Mesâbîhi's-Sünne

Brockelmann'ın isminden haber verdiği bu mahtut eser, Kahire'de Kavala Kütüphanesi, I, 94 numarada kayıtlı bulunmaktadır.²⁸³

2.2. FIKIH

2.2.1 Fetâva'l-Merverrûzî

Begavî, Fetâva'l-Merverrûzî isimli eserinde hocası Kâdı Hüseyin'in fetvalarını İsmâil b. Yahya el-Müzenî'nin (ö.264/878) el-Muhtasar'ının tertibinde bir araya getirmiş ve onlara kendinden ta'likler yapmıştır. Eser'den Sübkî, Dâvûdî ve Brockelmann kısa olarak söz etmektedirler. Sübkî, bu kitaba muttali olduğundandır ki ondan nakillerde bulunmaktadır. Nevevî de ondan nakillerde bulunmaktadır.²⁸⁴ Begavî'nin bu eseri kendi yazmış olduğu Fetâvâ'sından başkadır. Eserin bir nüshası, Dimaşk'ta, Zahiriyye Kütüphanesi Fıkhü's-Şafiî 374 bölümü 2311 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha 913/1507 yılında istinsah edilmiş olup 81 varaktır.²⁸⁵

²⁸² İbn Hacer, *Tehzîb* II, 120

²⁸³ Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁸⁴ Nevevî, *Kitâbü'l-Mecmû'* X, 7, 17, 97, 100; Sübkî, *Tabakât* VII, 75, 77-78; IV, 359-360; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 162; Brockelmann, *Begavî*, MEB İslâm Ansiklopedisi, I, 449; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* I, 644

²⁸⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 29; Begavî, *el-Envâr* (Tahk. mukad.) I, 65-66; Begavî, *Mesâbîh* (Tahk. Mukad.) I, 45-46; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* I, 644

2.2.2 Fetâva'l-Begavî

Sübki, Kâtib Çelebi, Davûdî ve Brockelmann'ın söz ettikleri eser, Begavî'nin vermiş olduğu fetvaları içermektedir. Sübki, eserden bazı alıntılar da yapmıştır. Kitap ve bâblardan müteşekkil olan eser kitabı't-tahare'den başlayıp kitabı'l-velaye'de sona ermektedir. Ancak eserin bu mahtut nüshası okunamayacak kadar bozuktur. Süleymaniye Kütüphanesi 91799 numarada kayıtlı olan eser 894/1486 yılında Abdullah b. Ma'mer adındaki bir müstensih tarafından yazılmıştır.²⁸⁶

2.2.3 et-Tehzîb fi'l-Fıkh

et-Tehzîb fi'l-Fürû' ismiyle de bilinmekte olan bu eser, Şafiî mezhebinde oldukça istifade edilen ve bir çok nakiller yapılan önemli bir kitaptır. Bu eseri Begavî, Kâdî Hüseyin'in Ta'likât adlı eserinden hülâsa etmiş, daha sonra eklemelerle eksiltmeler yapmış ve fetvaları delillerden arındırmıştır. Eser bu haliyle kendisinden güvenilir olarak kolayca istifade edilir bir hale gelmiştir. Bu eserden alıntı yapan Sübki, "Tehzîb sahibi" veya "Begavî, Tehzîb'de şöyle buyurdu" ifadelerini kullanmaktadır.²⁸⁷

Begavî'nin fetvalarının delillerini genelde zikretmediği bu eserini, el-Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî el-Herevî (ö.?) Lübâbü't-Tehzîb adıyla hülâsa etmiştir. Yine bu eser üzerinde Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed İbni'l-Münîr el-İskenderî (ö.683/1284) hülâsa çalışması yapmıştır. Bu hülâsanın tamamı dört büyük cilttir.²⁸⁸ Brockelmann, bu eserin bir nüshasının Dimaşk Umumiyye Kütüphanesi 48:292 numarada bulunduğunu; Kahire Kütüphanesinde ise 3/212 numarada birinci cildi ve 1/507 numarada ikinci

²⁸⁶ Sübki, *Tabakât* VII, 75-78; Davûdî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn* I, 162; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 214; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁸⁷ Begavî, *el-Envâr* (Tahk. mukad.) I, 64; Zehebî, *Siyeru A'lâm* (Tahk. dipn.) XIX, 440; Sübki, *Tabakât* VII, 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye* XII, 206; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 415; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256

²⁸⁸ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 415; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* I, 634

cildinin bulunduğunu söylemektedir.²⁸⁹ Zahiriyye Kütüphanesi'nde de eserin dört büyük cildinden iki cildi bulunmaktadır. Bir cildi birinci cilt 588/1192 tarihli olup kitabü'l-büyû' ile başlamaktadır. Kütüphanenin Şafiî bölümü 244'ün 2281 numarasındadır. 218 varaktır. Diğer cilt ise dördüncü cildir ki 599/1202 tarihinde yazılmıştır. Şafiî fihri bölümü 292'de 2229 numarada 261 varak olarak bulunmaktadır. Bu eserin birinci cildi Ezher Kütüphanesi Fıkhu's-Şafiî bölümünde 43 numarada ve Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye Fıkhu's-Şafiî bölümünde 488 numarada bulunmaktadır.²⁹⁰ İkinci ve dördüncü ciltleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed kısmında 870 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Ayrıca üçüncü cildi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuş kısmında 780 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Tehzîb'in bazı bölümleri, tahkiki yapılarak basılmıştır. Tehzîb'in "Kitabu Edebi'l-Kâdi" isimli bölümü İbrahim b. Ali tarafından tahkik edilerek 1992'de basılmıştır. Tahkik edilen bu bölüm 168 sayfadan oluşmaktadır. Fıkıh sahasında, Salahuddin Abdülganî Ali eş-Şer'a'nın Ezher Üniversitesi Şeria ve Kanûn Fakültesi'nde doktora çalışması olarak yaptığı "el-İmamu'l-Begavî ve Eseruhû fi'l-Fıkhi'l-İslâmî" isimli eseri vardır. Bu çalışma daha sonra basılmıştır. 108 sahifelik bu eserde Tehzîb'in "kitabu't-tahare bölümü bulunmaktadır. Buna ek olarak da son kısımda Tehzîb'in "kitabu's-salat", "bâbu'l-icare" ve "kitabu'l-kısas" bölümlerinin tahlillerini içeren 109 sahifelik bir kısım bulunmaktadır.²⁹¹

2.2.4 Şerhu Muhtasari'l-Müzenî

Begavî'nin bu eseri, Şafiî fikhında ilk defa eser yazan İmam Şafiî'nin talebesi İsmâil b. Yahya el-Müzenî'nin (ö.264/878) Muhtasaru'l-Müzenî -ki bu eser Şafiî fikhında beş meşhur eserden biridir- adlı eserinin şerhidir. İbn Kâdi Şehbe, bu eserin nefis bir kitap

²⁸⁹ Brockelmann, *GAL* I, 449; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

²⁹⁰ Begavî, *el-Envâr* (Tahk. mukad.) I, 65

²⁹¹ Abdülganî, *el-İmam el-Begavî* s.155-156

olduğunu belirtmektedir. İmam Nevevî, el-Mecmû'nun kitabı'ı-büyû' bölümünde Begavî'nin bu eserinden alıntılarda bulunmaktadır.²⁹²

2.2.5 Tâcul-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmi ve'l-Bûs

Bağdâd Evkâf Kütüphanesi'nin fihristinde Begavî'nin böyle bir kitabının varlığı belirtilmektedir. Bu fihristte, eserin mukaddimesinde onun “nikâhla ilgili 25 bâb'dan mürekkebe bir eser olduğu” kaydının bulunduğu ifade edilmektedir.²⁹³

2.2.6 el-Kifâye fi'l-Fıkh

İsmail Paşa, bu eserin sadece isminin el-Kifâye fi'l-Fıkh olduğunu söyleyip geçmektedir. Kâtip Çelebi, bu kitabın Begavî'nin fıkhı dair farsça bir eseri olduğunu belirtmektedir.²⁹⁴ Kitabın isminden onun Şafîî fıkhına dair muhtasar bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.7 Tercemetü'l-Ahkâm

Begavî'nin, itikad, ibadet, muamelat, ve ahlâka dair konuları ele aldığı bu eserin dili Farsça'dır.²⁹⁵ Mahtut bir nüshası Nurosmâniye Kütüphanesinde 2282/2 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüshanın baş tarafında Tâcüddin Muhammed b. Muhammed

²⁹² İbn Kâdi Şehbe, *Tabakât* I, 281; Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 523; Şerif, *el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû* s.145

²⁹³ Şerif, *el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû* s.173

²⁹⁴ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 421; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256

²⁹⁵ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 334

el-Kazrûnî'nin (ö.?) Bahru's-Seâde" isimli eseri vardır. Bu nüsha, Hasan b. Şihabiddin el-Kuşî tarafından ta'lik yazıyla istinsah edilmiştir.

2.3. TEFSİR ve KIRÂAT

2.3.1 Müşkilü'l-Kur'ân

İbnü'l-Fûvetî, Begavî'nin tercemesini zikrederken ona ait Müşkilü'l-Kur'ân adlı eserinin sadece ismini zikretmektedir.²⁹⁶

2.3.2 Meâlimu't-Tenzîl

Begavî'nin Meâlimu't-Tenzîl (Tefsîru'l-Begavî veya Tefsîru'l-Ferrâ) adlı tefsiri, diğer iki eseri Şerhu's-Sünne ve Mesâbîhu's-Sünne gibi ulema arasında tanınan meşhur eserlerinden olup orta hacimli bir rivayet tefsiridir. Dünyanın bir çok kütüphanesinde ve bilhassa İstanbul kütüphanelerinde bu eserin pek çok nüshasının bulunması bu eserin asırlarca ulema arasında meşhur ve maruf bir eser olduğunu göstermektedir. Bu kadar meşhur olan Meâlim'in te'lif tarihi ise bilinmemektedir.²⁹⁷

Begavî, tefsirinin mukaddimesinde, tefsirini yazmaya başlamasına sebep olarak arkadaşlarının ısrarlı isteklerini zikretmektedir. Mukaddimede, nakilde bulunduğu müfessir imamların kendisine kadar ulaşan isnad zincirlerini verdikten sonra, bu verdiği senedlerin en çok nakilde bulunduğu imamların senedleri olduğunu; bu nakilleri semâ

²⁹⁶ İbnü'l-Fûvetî, *Telhisu'l-Mecma'î'l-Âdâb* III, 417

²⁹⁷ Hamevî, *Mu'cemû'l-Büldân* I, 554; İbn Hallikan, *Vefeyât* II, 136; Zehebî, *Siyeru A'lâm* XIX; 439; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* IV, 1257; Sübkî, *Tabakât* VII, 75; Zirikî, *el-A'lâm* II, 259; Brockelmann, *GAL* I, 445; Brockelmann, *Suppl.* I, 622

yoluyla aldığı ve okuyucuyu sıkmamak için ise genelde senet zincirlerini terk ettiğini; ittifakla caiz olan kırâatları da yeri geldiğinde zikrettiğini söylemektedir.²⁹⁸

Begavî, eserini tefsir, hadis, fıkıh, kırâat, lugat ve daha başka bir çok ilimlere dair te'lif edilmiş eserlerden istifade etmek suretiyle meydana getirmiştir. Şu kadar var ki istifade ettiği eserlerden yaptığı nakilleri bazan tenkid etmiş ve tercihlerde bulunmuş bazan da bir kısmını tefsirine almamıştır. Kur'ân âyetlerini kelime kelime, cümle cümle ele alıp tefsir etmiş; Kur'ân'ın Kur'ân'la; Kur'ân'ın Sünnet'le tefsirine önem vermiştir. Bu yüzden eseri rivayet tefsirleri arasında sayılmaktadır. Âyetlerin tefsirinde, beyânında, i'râbında ve tahlillerinde Kur'ân ve Sünnet'e öncelik vermiştir. O, Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında sebab-i nuzüllere de yer vermiştir. Begavî, Kur'ân'da neshin ıstılahî manasıyla cereyan ettiği görüşündedir. Gerek Meâlim'in mukaddimesinde ve gerekse tefsir esnasında naklettiği isnadların ekserisi sahih ve sağlamdır. Bununla birlikte Kelbî'nin tefsiri ve başka zayıf isnadlı haberleri de eserine almıştır. Şu kadar var ki bu haberlerin zayıflığına bazan işarette bulunmuştur. Ekseriyetle hadislerin sıhhat durumunu belirtmemiştir. O, mevzû hadisleri eserine almamaya özen göstermiştir. Kendilerinden nakillerde bulunduğu Ebû İshak, Sa'lebî ve Vâhidî'nin yaptığı gibi her sûrenin faziletiyle alakalı Ubeyy b. Kâ'b'a nisbet edilen mevzû' hadisleri eserine almamıştır. Eserinde İsrâilî haberlere de yer vermiştir. Bu haberlerin içinde sahih, zayıf ve hatta asılsız olanları vardır.

Ziriklî, Begavî'nin tefsirini Lübabü't-Te'vîl fi Meâlimi't-Tenzîl adıyla vermektedir.²⁹⁹

Ziriklî'nin vermiş olduğu bu isim yanlıştır. Zira Lübabu't-Te'vîl adlı tefsir, Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî el-Hâzin'e (ö.725/1324) aittir. Hâzin'in de kendisinin mukaddimesinde ifade ettiği gibi Meâlim'in hülasasıdır. Hâzin'in tefsirinin ismi de Lübabu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl'dir.³⁰⁰

²⁹⁸ Begavî, *Meâlim* I, 37-38

²⁹⁹ Ziriklî, *el-A'lâm* II, 259

³⁰⁰ Hâzin, *Lübabü't-Te'vîl* I, 3

Meâlim'in baskıları

Rivayet tefsirleri arasında sayılı bir yeri olan Meâlim, Bombay'da iki defa basılmış. 1269/1853 tarihli ilk baskı dört cildi bir aradadır. 1309/1891 tarihli ikinci baskı ise iki cilt halindedir. Her iki baskı da taş baskıdır. Yine Bombay'da 1297/1879 yılında bir defa daha basılmıştır.³⁰¹

Başka bir baskısı İbn Kesîr'in haşiyesi olarak yapılmıştır. Bu baskı dokuz cildir. Mısır'da Menâr Matbaası'nda 1343/1924 senesinde basılmıştır. Bunun bir baskısını da Dâru'l-Fıkr, 1404/1984 senesinde Beyrut'ta yapmıştır.³⁰²

Yine Mısır'da iki defa Tefsir-i Hâzin'in haşiyesi olarak Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhû Matbaası'nda basılmıştır. İlk baskısı 1331/1912-1332/1913 tarihlerinde yapılmıştır. İkinci baskısı da 1375/1955 yılında yapılmış olup dört cildir.³⁰³

Diğeri, Halid el-Ak ve Mervan Sivar'ın tahkikiyle Dâru'l-Ma'rife tarafından dört cilt halinde 1406/1985 ve 1423/1992 senelerinde iki defa basılmıştır.

Başka bir baskısı Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cum'a Damiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş'ın tahkik ve tahrirleriyle 1414/1993'te Dâru Taybe tarafından sekiz cilt halinde Riyad'da basılmıştır.

Ayrıca İran'da dört cilt halinde taş baskısı yapılmıştır. Bu baskıda basıldığı yere ve tarihe dair her hangi bir malumat verilmemiştir.³⁰⁴

Meâlim Üzerine Yapılan İhtisar Çalışmaları

³⁰¹ Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³⁰² Brockelmann, *Suppl. I*, 622; Serkis, *Mu'cemû'l-Matbûât I*, 573

³⁰³ Serkis, *Mu'cemû'l-Matbûât I*, 573

³⁰⁴ Brockelmann, *"Begavî"*, MEB, İslâm Ansiklopedisi, II, 449

Lübabü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl: Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî el-Hâzin (ö.725/1324).³⁰⁵

Muhtasaru Meâlimi't-Tenzîl: Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî (ö.770/1368).³⁰⁶

Nefâisü'l-Murgan fî Cem'i Kasası'l-Kur'ân: Abdülvehhab b. Muhammed el-Hüseynî (ö.870/1470).³⁰⁷

el-Cevheretü'l-Asîl: Abdullah b. Abdülveli b. Muhammed el-Verd (1174/1760 senesinden önce hayattaydı).³⁰⁸

Muhtasaru'l-Celîl: Muhammed Nuri el-Kadirî (ö.?).³⁰⁹

2.3.3 el-Kifâye fî'l-Kırâe

Kâtip Çelebi ve İsmail Paşa'nın ismini vermekle yetindiği Begavî'nin “el-Kifâye fî'l-Kırâe” isimli eserinin³¹⁰ yazma bir nüshası, Musul Umûmî Evkâf Kütüphanesi'nin Hazâinü Medreseti'l-Hayyat bölümünün mecmualar kısmında 16/37 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Burada Begavî'nin eseriyle beraber başka üç ayrı mecmua bir arada bulunmaktadır. Bagavî'nin eseri ve bu mecmuaların toplam varak sayısı 136'dır.³¹¹

³⁰⁵ Hâzin, *Lübabü't-Te'vîl* I, 3; Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³⁰⁶ Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³⁰⁷ Brockelmann, *GAL* I, 449; Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³⁰⁸ Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³⁰⁹ Brockelmann, *Suppl. I*, 622

³¹⁰ Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* II, 421; İsmâil Paşa, *Hediyye* V, 256

³¹¹ Salim Abdürrezzak, *Fihrisü Mahtûât* V, 119

3. BAZI ESERLERİ HAKKINDAKİ TENKİTLER

3.1. MESÂBİHU'S-SÜNNE

Begavî'nin Mesâbîhu's-Sünne'sinin en çok tenkid edilen tarafı hadisleri sıhah ve hisan diye iki kısma ayırması ve sıhah, hisan ıstılahlarını bilinenin dışında değerlendirmiş olmasıdır. Zira sünen kitaplarında sahih, hasen, zayıf ve münker hadisler de vardır. Bundan dolayı da sünen kitaplarından alınan hadislere, sadece hasen isminin verilmesi, hadis geleneğinde bilinen kullanışlara ters düşmüş ve doğru bulunmamıştır. Begavî'nin kendine mahsus olarak kullandığı bu taksimâtı pek çok alim tenkid etmiş ve bu tasnifi kabul etmemiştir. İbnü's-Salâh, (ö.643/1245), Nevevî (ö.676/1277) İbn Kesîr, (ö.774/1372) Irâkî (ö.806/1403) ve Suyûtî (ö.911/1505) gibi alimler Begavî'nin bu yönünü tenkid etmişlerdir.³¹² Yakın tarihte yaşamış olan Ahmed Muhammed Şâkir de, bu tenkitlere iştirak etmiştir.³¹³ Bu tür tenkidlere karşılık Muhyiddin el-Kâfiyecî (ö.879/1474), el-Hatîb et-Tebrîzî (ö.737/1336) ile İbn Hacer (ö.852/1448), bunda yadırganacak ve tenkid edilecek bir hususun olmadığını ve her insanın kendine mahsus bazı ıstılahlarının olabileceğini belirterek Begavî'yi savunmuşlardır.³¹⁴ Bu arada Sehâvî de Fethu'l-Muğîs'te Begavî'yi savunmuştur. O, özetle şunları söylemiştir: "Begavî'nin Mesâbîh'e münker hadis almayacağını mukaddimede söyledikten sonra Kitabu'l-Edeb bâbu's-Selâm'da Cabir'den (r.a.) naklettiği ve münker olduğunu belirttiği hadis ona zarar vermez. Hisan bölümünde, sahihliği veya münkerliğini belirttiği hadisler de ona bir zarar vermez. Nitekim hisan bölümünde Tirmizî'nin sıhhatı hakkında yorumda bulunduğu bazı hadisler hakkında bir şey söylememesi; sıhah bölümüne Sahîhain'da bulunmayan bazı hadisleri alması; bazı hadislerde iktısara gitmesi gibi durumların zarar vermediği gibi. Çünkü bu gibi hatalar zühûl gibi haricî sebeplerden meydana gelmiştir.

³¹² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadîs* s.37; Irâkî, *Fethu'l-Muğîs* s.44; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 98; Suyûtî, *Tedrib* I, 132-133

³¹³ Şâkir, *el-Bâisü'l-Hasîs* s.40

³¹⁴ Suyûtî, *Tedrib* I, 133

Begavî, Şeyhan'ın her ikisinin veya birisinin rivayet ettiği hadisi rivayet ettikten sonra buna ziyade olarak farklı bir lafız ekler. Ki bu ziyadeyi sünenlerden bazıları ya rivayet etmiştir veya reddetmiştir. Begavî, faydalı olacağı mülâhazası ile bunlara işarette bulunmuştur.³¹⁵

Kâtip Çelebi de Mesâbîh ile alakalı şu açıklamayı yapmıştır: “Mesâbîh’te üç yerde üç hadisin münker olduğunu bizzat Begavî kendisi belirtmektedir. Bunun üzerinde bazı yorumlar yapılmaktadır. Ki bu yorumlardan bir tanesi de bu hadislerle münkerlik vasfını sonradan gelen bazı muhaddislerin dahil ettiği şeklindedir.”³¹⁶

Mesâbîh’teki sıhah ve hisan bölümüyle alakalı olarak şu tenkidleri yapmak mümkündür:

• Begavî, bazan fasl veya bâb başlığının altında sadece hisan bölümünü vermektedir. Meselâ, faslun fi sücûdi’ş-şükr’de olduğu gibi.³¹⁷

• Bazen bâb veya fasl başlığının konulmadığı görülmektedir. Meselâ, kitâbu’s-salât’ın birinci bâb’ında ve sonundaki fasılda olduğu gibi.³¹⁸ Bazen de bâb başlığı altında sıhah ve hisan bölümleri belirtilmeksizin hadislerin verildiği de olmaktadır. Meselâ, bâbu salâti’t-tesbîh’te olduğu gibi.³¹⁹ Ancak bu gibi durumlar çok azdır.

• Mesâbîh’te hisan kısmında 4379 numaralı Sâlim’in babasından rivayet etmiş olduğu hadis hakkında “zayıf münker” değerlendirilmesini yapmıştır.³²⁰

³¹⁵ Schâvî, *Fethu’l-Muğîs* I, 98

³¹⁶ Begavî, *Mesâbîh* III. 274, 564; IV 141; Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn* II, 569

³¹⁷ Begavî, *Mesâbîh* I, 501

³¹⁸ Begavî, *Mesâbîh* I, 250, 508

³¹⁹ Begavî, *Mesâbîh* I, 455

³²⁰ Begavî, *Mesâbîh* III, 564; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Sıfatu’l-Cennet, 14

• Begavî'nin, *Mesâbih*'te hisan başlığı altında sahîh, zayıf, garib, münker ve munkatî' hadis de rivayet ettiği görülmektedir. Meselâ: Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edilen 223. hadis, zayıf hadistir; Enes'ten (r.a.) rivayet edilen 235. hadis garib hadistir; 303. hadis münker hadistir; Abdullah b. Mes'ûd'tan (r.a.) rivayet edilen 625. hadis munkatî' hadistir; Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edilen 743. hadis sahih hadistir.³²¹

• Begavî, *Mesâbih*'te 2844 numaralı el-Eş'as'ın (r.a.) rivayet ettiği hadisi, Buhârî'nin Sahîh'inde tahrir ettiği hadis olmasına rağmen hisan bölümüne almıştır.³²²

• Saîd b. Zeyd'in rivayet ettiği hadis *Mesâbih*'te 2163 numarada mürsel olarak değerlendirilmiş. Aliyyü'l-Kârî, Saîd b. Zeyd'in aşere-i mübeşşereden meşhur bir sahabî olduğunu, bir sahabinin ise mürselinin olmasının mümkün olmadığını; böyle bir hatayı ise Begavî'nin değil de müstensihin yapmış olabileceğini belirtmiştir.³²³

Bu misaller de Begavî'nin *Mesâbih*'teki hasen anlayışının sadece bu kitabında kullandığı husûsi bir durum olduğunu göstermektedir.

Mesâbih'te, Kazvî'nin mevzû' olduğunu iddia ettiği on sekiz hadis bulunmaktadır. Mevzû' hadis hakkındaki tarifleri de şöylece sıralamak mümkündür: a) Buyurmadığı, yapmadığı ve takrîr etmediği halde Rasûlullah'a (s.a.s.) yalandan nisbet edilen hadis. b) Rasûlullah'a (s.a.s.) nisbeti filhakika doğru olsa da kizble cerhedilmiş olan bir ravinin rivayet ettiği hadis. bu şekilde mevzû' olduğu "lâ yesihhu, masnû", muhtelak, kizb, mekzûb, müfteâl, müfterâ" tabirleriyle ifade edilir.³²⁴ Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvî'nin (ö.750/1349) iddialarına Alâî "en-Nakdu's-Sahîh limâ U'tirida min

³²¹ Begavî, *Mesâbih* I, 190, 194, 216, 339, 382

³²² Begavî, *Mesâbih* III, 32; Hadis için bkz. *Buhârî*, Husûmât, 4; *Müslim*, İmân, 220

³²³ Begavî, *Mesâbih* II, 351; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ* III, 350

³²⁴ Aydınlı, *Hadis İstihlaları* s.100; Ayrıca bkz.: İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis* s.98-99; Irâkî, *et-Takyîd* s.128-129; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 273-275; Suyûtî, *Tedrib* I, 231-232; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbe* s.435-436

Ehâdîs’l-Mesâbîh” adlı eserinde, İbn Hacer de Ecvîbetü’l-Hafız İbn Hacer el-Askalânî an Ehâdîs’l-Mesâbîn’te cevap vermiştir. Alâî, eserinde mevzû’ olduğu söylenen yirmi hadisi ele almıştır. İbn Hacer ve Alâî’ mevzû’ olduğu söylenen hadislerden sadece bir tanesinde mevzû’ olma ihtimali bulunduğunu diğerlerinin ise sahih, hasen zayıf, münker, mevkûf ve garib olduğunu belirtmiştir. Mesâbîh’te mevzû’ olduğu iddia edilen hadisler ve bu iddialara Alâî ile İbn Hacer’in verdiği cevapların özeti şöyledir:

1. 83. Hadis, Tirmizî’nin ve İbn Mâce’nin Sünen’lerinde yer almaktadır.³²⁵ Alâî, hadisin mütâbaatlarının bulunmasının ve Tirmizî’nin hadisi hasen saymasının bu hadisi mevzû’ veya vahî olma durumundan çıkardığını belirtmiştir. İbn Hacer de hadisin isnadının zayıf olduğunu ve sadece metindeki manadan dolayı mevzû’ olma ihtimalinin olduğunu belirtmiştir.³²⁶

2. 85. Hadis, İbn Hanbel’in Müsnedi, Ebû Davûd’un Sünen’i ve Hâkim’in Müstedrek’inde yer almaktadır.³²⁷ Alâî, hadisin mevzû’ olmadığını, bir çok tarikle rivayet edildiğini, hatta münker bile olmadığını, aslının bulunduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de bu hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Tirmizî bu hadisin hasen, Hâkim ise isnadının sahih olduğunu söylemiştir. İsnadındaki İbn Ebî Hazim Seleme b. Dinar hakkında İbn Ömer’den hadis dinlemesi hususunda aleyhte söz olmuştur. Hadis, metin yönünden de mevzû’ değildir. Bu hadisin isnadı birinci hadisin isnadından daha kuvvetlidir. Bu da hasenin şartıdır. Hadiste hakikat kastedilmeyip, mecaz kastedilmiş ve benzetme yapılmıştır.³²⁸

³²⁵ Begavî, *Mesâbîh* I, 142; *Tirmizî*, Kader, 13; *İbn Mâce*, Mukaddime, 9

³²⁶ Alâî, *en-Nakdû’s-Sahîh* s.31-34; Begavî, *Mesâbîh* I, 82

³²⁷ Begavî, *Mesâbîh* I, 143; *Ebû Davûd*, Sünnet, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 86, 125; Hâkim, *Müstedrek* I, 85

³²⁸ Alâî, *en-Nakdû’s-Sahîh* s.34-39; Begavî, *Mesâbîh* I, 82-83

3. 938. Hadis, Ebû Davûd, İbn Mâce ve Beyhakî'nin Sünen'lerinde, İbn Huzeyme'nin Sahîh'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde yer almaktadır.³²⁹ Alâî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de bu hadisin zayıf olduğunu ancak bir çok kanalla rivayet edildiğinden dolayı hasen derecesine çıktığını belirtmiştir.³³⁰

4. 1236. Hadis, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.³³¹ Alâî, bu hadisin mevzû' olmadığını ancak hasen derecesine ulaşamayan zayıf bir hadis olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de, zayıf hadis olduğunu ancak değişik tariklerden gelen rivayetlerin birbirini kuvvetlendirdiğini belirtmiştir.³³²

5. 2693. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'inde, Ebû Davûd'un Sünen'inde, Tahâvî'nin Şerhu Müşkili'l-Asâr'ında yer almaktadır.³³³ Alâî, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, bu hadisin bazı ravileri hakkında aleyhte söz olduğunu; merfû mu mürsel mi olduğu hakkında da ihtilaf olduğunu ancak bu durumun onu mevzû' yapamayacağını belirtmiştir.³³⁴

6. 3444. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Ebû Davûd ve Nesâî'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.³³⁵ Alâî ve İbn Hacer bu hadisin sıhhatine hükmetmişlerdir.³³⁶

³²⁹ Begavî, *Mesâbih* I, 455-456; *Ebû Davûd*, Salât, 303; *İbn Mâce*, İkametü's-Salât, 190; İbn Huzeyme, *Sahîh* II, 223-224; Hâkim, *Müstedrek* I, 318; Beyhakî, *Sünen* III, 51-52

³³⁰ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.39-42; Begavî, *Mesâbih* I, 83-86

³³¹ Begavî, *Mesâbih* I, 567; *Tirmizî*, Cenâiz, 71; *İbn Mâce*, Cenâiz, 56

³³² Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.43-44; Begavî, *Mesâbih* I, 86

³³³ Begavî, *Mesâbih* II, 543; *Ebû Davûd*, Hudûd, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI, 181; Tahâvî, *Şerhu Müškili'l-Âsâr* VI, 142; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred* s.165

³³⁴ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.45-46; Begavî, *Mesâbih* I, 87

³³⁵ Begavî, *Mesâbih* III, 222; *Ebû Davûd*, Teraccul, 20; *Nesâî*, Zine, 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 273

³³⁶ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.46-49; Begavî, *Mesâbih* I, 87

7. 3485. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Ebû Davûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.³³⁷ Alâî bu hadisin sahih olduğu kanaatine varmıştır. İbn Hacer de hasen olduğunu ve zayıf dahi olmadığını belirtmiştir.³³⁸

8. 3606. Hadis, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer almaktadır.³³⁹ Begavî kendisi, bu hadisin münker olduğunu söylemiştir. Alâî, bu hadisin mevzû' olduğu hükmüne varmıştır. İbn Hacer de bu hadisin münker olmakla beraber başka bir cihetle geldiğinden dolayı mevzû' olduğu neticesine varılamayacağını belirtmiştir.³⁴⁰

9. 3784. Hadis, Tirmizî'nin Sünen'inde, Sehâvî'nin Mekâsîd'ında, Taberânî'nin el-Camiu'l-Kebîr'inde, Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde, Bağdâdî'nin Târîh'inde yer almaktadır.³⁴¹ Alâî, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer ise bu hadisin hasen-garib olduğunu ve İbn Hibbân'ın bu hadisin aslının olmadığı hükmüne vardığını belirtmiştir.³⁴²

10. 3816. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde Ebû Davûd'un Sünen'inde, Buhârî'nin et-Târîhu'l-Kebîr'inde ve Suyûtî'nin el-Fethu'l-Kebîr'inde yer almaktadır.³⁴³ Alâî, bu hadisin hasen li-zâtihi olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer ise, hadisin hem merfû hem de

³³⁷ Begavî, *Mesâbîh* III, 235; *Ebû Davûd*, Edeb, 65; *İbn Mâce*, Edeb, 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 345

³³⁸ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.45-50; Begavî, *Mesâbîh* I, 87-88

³³⁹ Begavî, *Mesâbîh* III, 281; *Buhârî*, Edeb, 18; *Müslim*, Fedâil, 65

³⁴⁰ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.50-51; Begavî, *Mesâbîh* I, 88

³⁴¹ Begavî, *Mesâbîh* III, 330; *Tirmizî*, Sıfatu'l-Kıyame, 54; Sehâvî, *el-Makâsîdû'l-Hasene* s.720; Taberânî, *el-Mu'cemû'l-Kebîr* XXII, 54, Ebû Nuaym, *Hilye* V, 186; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* IX, 95-96

³⁴² Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.51-55; Begavî, *Mesâbîh* I, 89

³⁴³ Begavî, *Mesâbîh* III, 345; *Ebû Davûd*, Edeb, 125, Ahmed b. Hanbel, *Müsned* V, 194; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* III, 172; Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr* I, 499

mevkûf olarak rivayet edildiğini ancak mevkûf hadise daha yakın olduğu hükmüne varmıştır.³⁴⁴

11. 3903. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde ve Ebû Davûd ile Tirmizî'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.³⁴⁵ Bu hadis hakkında Begavî garib değerlendirmesini yapmıştır. Alâî, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer hadisin ravilerinden birisinin muhtelefun fih, diğerlerinin ise mevsûk raviler olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶

12. 3932. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Tirmizî'nin Sünen'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde ve Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde yer almaktadır.³⁴⁷ Alâî, bu hadisin hasen olduğu hükmüne varmıştır. İbn Hacer ise bu hadis hakkında hasen-garib ve sahih değerlendirmesinin yapıldığını belirtmiştir.³⁴⁸

13. 3958. Hadis, İbn Hanbel'in Müsned'inde, Ebû Davûd ve Tirmizî'nin Sünen'lerinde, Tahâvî'nin Şerhu Müşkili'l-Asâr'ında, Hâkim'in Müstedrek'inde, Bağdâdî'nin Tarîh'inde yer almaktadır.³⁴⁹ Alâî, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.

³⁴⁴ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.66-68; Begavî, *Mesâbîh* I, 89

³⁴⁵ Begavî, *Mesâbîh* III, 382; *Ebû Davûd*, Edeb, 19; *Tirmizî*, Zühd, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 303; Hâkim, *Müstedrek* IV, 171

³⁴⁶ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.60-63; Begavî, *Mesâbîh* I, 90

³⁴⁷ Begavî, *Mesâbîh* III, 390; *Tirmizî*, Bir, 86, Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III, 69; Hâkim, *Müstedrek* IV, 293; Ebû Nuaym, *Hilye* VIII, 324

³⁴⁸ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.68-70; Begavî, *Mesâbîh* I, 90

³⁴⁹ Begavî, *Mesâbîh* III, 398; *Ebû Davûd*, Edeb, 6, *Tirmizî*, Birr ve Sıla, 28, 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 394; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* VIII, 150; Hâkim, *Müstedrek* I, 43; Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd* IX, 38

İbn Hacer de hadisin isnadında bulunan iki ravinin zayıf ravi olduğunu, bundan dolayı da bu hadise mevzû' denemeyeceğini söylemiştir.³⁵⁰

14. 4055. Hadis, Tirmizî ve Beyhakî'nin Sünen'lerinde yer almaktadır.³⁵¹ Alâî, hadisin zayıf olduğu hükmüne varmıştır. İbn Hacer de, bu hadis hakkında hasen-garib ve sahih değerlendirmelerinin yapıldığını nakletmiştir.³⁵²

15. 4192. Hadis, Ebû Davûd'un Sünen'inde yer almaktadır.³⁵³ Alâî, bu hadisin Müslim'in sahih şartına uyduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de hadisin sahih olduğunu zikretmiştir.³⁵⁴

16. 4770. Hadis, Tirmizî'nin Sünen'inde ve Hâkim'in Müstedrek'inde yer almaktadır.³⁵⁵ Alâî, hadisin sahih olduğu hükmüne varmıştır. İbn Hacer de hadis hakkında garib değerlendirmesinin yapıldığını, bununla birlikte otuza yakın kişinin bu hadisi Enes'ten (r.a.) rivayet ettiğini; yine İbn Abbas (r.a.) ve Sefine'den (r.a.) bu hadisin manasına yakın hadisler rivayet edildiğini belirtmiştir.³⁵⁶

17. 4772. Hadis, Tirmizî'nin Sünen'inde yer almaktadır.³⁵⁷ Begavî, hadisin senedinin muztarib olduğunu zikretmiştir. Alâî, hadisin sahih olduğu hükmünü vermiştir. İbn Hacer ise hadisin garib olduğunu ve şâhidinin bulunduğunu belirtmiştir.³⁵⁸

³⁵⁰ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.63-64; Begavî, *Mesâbih* I, 90-91

³⁵¹ Begavî, *Mesâbih* III, 433; *Tirmizî*, Zühd, 38; Beyhakî, *Sünen* VII, 12

³⁵² Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.65-66; Begavî, *Mesâbih* I, 91

³⁵³ Begavî, *Mesâbih* III, 486; *Ebû Davûd*, Melâhim, 10

³⁵⁴ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.70-71; Begavî, *Mesâbih* I, 91-92

³⁵⁵ Begavî, *Mesâbih* IV, 173; *Tirmizî*, Menâkıb, 21; Hâkim, *Müstedrek* III, 130

³⁵⁶ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.71-79; Begavî, *Mesâbih* I, 92-93

³⁵⁷ Begavî, *Mesâbih* IV, 174; *Tirmizî*, Menâkıb, 21

18. 4774. Hadis, Tirmizî'nin Sünen'inde ve Ebû Ya'lâ'nın Müsned'inde geçmektedir.³⁵⁹ Begavî, hadisin garib olduğunu belirtmiştir. Alâî, hadisin zayıf olduğu hükmüne varmıştır. İbn Hacer de hadisin hasen-garib olduğunu ve bu manaya yakın hadislerin bulunduğunu belirtmiştir.³⁶⁰

19. 2201. Hadis, İbn Mâce ve Beyhakî'nin Sünen'lerinde ve Heysemî'nin Mecmâu'z-Zevâid'inde geçmektedir.³⁶¹ Alâî, hadisin hasen olduğunu açıklamıştır.³⁶²

20. 2202. Hadis, Ebû Davûd'un Sünen'i, Mâlik'in Muvattâ'sı, İbn Hanbel'in Müsned'i ve İbn Adiyy'in el-Kâmil'inde geçmektedir.³⁶³ Alâî, bu hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.³⁶⁴

³⁵⁸ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.79-89; Begavî, *Mesâbih* I, 93

³⁵⁹ Begavî, *Mesâbih* IV, 175; *Tirmizî*, Menâkıb, 21; Ebû Ya'lâ, *Müsned* II, 311

³⁶⁰ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.89-92; Begavî, *Mesâbih* I, 94

³⁶¹ Begavî, *Mesâbih* II, 364; *İbn Mâce*, Ruhûn, 4; Beyhakî, *Sünen* VI, 121; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* IV, 97

³⁶² Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.56-60

³⁶³ Begavî, *Mesâbih* II, 364; *Ebû Davûd*, Zekât, 33; Mâlik, *Muvatta'*, Sadaka, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 201; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, V, 1686

³⁶⁴ Alâî, *en-Nakdû's-Sahîh* s.56-60

3.2. ŞERHU'S-SÜNNE

Begavî, Şerhu's-Sünne'de geçen bir kısım zayıf hadisler hakkında açıklamada bulunmuştur. Ancak bu arada bazıları hakkında ise açıklamada bulunmadığı görülmektedir. Meselâ:

• Begavî, “Ahmed b. Abdillâh es-Salihânî/Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî/Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Asa/Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem/Eyyub b. Süveyd/Ûsame b. Zeyd el-Leysî/Saîd İbnü'l-Müseyyeb/Süraka b. Mâlik b. Cu'şum/Rasûlullah (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat, hadisin senedindeki Eyyûb b. Süveyd zayıf ravidir.³⁶⁵

• Begavî, “Abdulvahid el-Melîhî/Ebû Mansûr es-Sem'ânî/Ebû Ca'fer er-Rayyânî/Humeyd b. Zencûye/Adem b. Ebî İyâs/İsmail b. Ayyâş/Eban b. Ebî Ayyâş/Enes b. Mâlik/Nebî (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat hadisin ravilerinden Eban b. Ayyâş metruk ravidir.³⁶⁶

• Begavî, “Abdulvahid el-Melîhî/Ebû Mnsûr es-Sem'ânî/Ebû Ca'fer er-Reyyânî/Humeyd b. Zencûye/Yahya b. Salih/Ufeyr b. Ma'dân/Süleym b. Amir/Ebû Ümame/Nebî (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat, hadisin senedindeki Ufeyr b. Ma'dân zayıf bir ravidir.³⁶⁷

• Begavî, “Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe/Muhammed b. Ahmed el-Hârisî/Muhammed b. Ya'kûb/Abdullah b. Muhmud/İbrahim b. Abdillâh el-

³⁶⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 356; Zehebî, *el-Kâşif*I, 261; Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Edeb, 112

³⁶⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 347; Zehebî, *el-Kâşif*I, 207; İbn Hacer, *Takrîb* s.87

³⁶⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 329; Zehebî, *el-Kâşif*II, 28; İbn Hacer, *Takrîb* s, 393; Hadis için bkz.

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* VIII, 169; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* VIII, 25

Hallâl/Abdullah İbnü'l-Mübârek/Rişdîn b. Sa'd/İbn En'um/Ebû Hureyre (r.a.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat, hadisin senedindeki Rişdîn b. Sa'd ve İbn En'um her ikisi de zayıf ravilerdir.³⁶⁸

• Begavî, “Ebû Abdillah Abdurrahman b. Ebî Bekir el-Kaffal/Ebû Ali Mansûr b. Abdillah b. Halid el-Herevî/Tâhir b. Muhammed b. Abdillah en-Nihavendî/Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî/Abdülcebbar İbnü'l-Alâ/Süfyan b. Uyeyne/Mis'ar/İbrahim es-Seksekî/Abdullah b. Evfî/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat, hadisin senedindeki İbrahim b. Abdurrahman es-Seksekî zayıf ravidir.³⁶⁹

3.3. MEÂLİMÜ'T-TENZÎL

Begavî'nin Meâlim'e zayıf, mevzû' ve İsrâilî rivayetleri aldığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla şöylece ele alınabilir:

Zayıf Rivayetler:

Sahih rivayetleri nakletmeye özen gösteren Begavî, Meâlim adlı tefsirine sahih hadislerin yanısıra zaman zaman da zayıf hadisleri de aldığı olmuştur. Bu zayıf hadislerin bir kısmına işarette bulunduğu ve bir kısmına da bulunmadığı görülmektedir. İşarete bulunmadığı zayıf hadislere şunlar misal gösterilebilir:

• Begavî, Meâlim'de Âl-i İmrân Sûresi 3/110. âyetinin tefsiri için verdiği Ümmet-i Muhammed'in fazileti ile alakalı hadisin senedi şöyledir: “Ebû Saîd eş-Şureyhî/Ebû İshak es-Sa'lebî/Ebû Muhammed el-Mahledî/Ebû Nuaym/Abdumelik b. Muhammed b. Adiy/Ahmed b. İsa et-Tinnîsî/Amr b. Ebî Seleme/Sadaka b. Abdillah/Züheyr b.

³⁶⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VIII, 448; Zehebî, *el-Kâşifî*, 396; İbn Hacer, *Takrîb* s, 209

³⁶⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 53; Zehebî, *el-Kâşifî*, 216; Zehebî, *el-Muğnî*, 36; Zehebî, *Mîzân* I, 166; İbn Hacer, *Tehzîb* I, 120

Muhammed/Abdullah b. Muhammed b. Akîl/ez-Zührî/Saîd İbnü'l-Müseyyeb/Ömer İbnü'l-Hattâb/Nebî (s.a.s.):.....” Bu hadis hakkında Begavî, herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat Hafız İbn Kesîr, bu hadis ile alakalı şu tenkidi yapmıştır: “Darakutnî Efrad’ında bu hadisi, Abdullah b. Muhammed b. Akîl/ez-Zührî/Saîd İbnü'l-Müseyyeb/Ömer İbnü'l-Hattab tarîki ile rivayet etmiştir. Sonra da İbn Akîl’in bu hadisi Zührî’den naklederken teferrüd ettiğini ve ondan başkasının Zührî’den bu hadisi rivayet etmediğini; yine Züheyr b. Muhammed’in, İbn Akîl’den rivayette bulunurken teferrüd ettiğini; ondan da rivayette Amr b. Ebî Seleme’nin teferrüd ettiğini zikretmiştir.”³⁷⁰ İbn Hacer ve Zehebî, hadisin ricalinden biri olan Sadaka b. Abdillâh’ın zayıf bir ravi olduğunu belirtmektedir. İbn Adıyy, buna ilave olarak da Sadaka’nın “leyse bi şey” ve hadislerinin münker olduğunu belirtmiştir.³⁷¹ Zehebî, Abdullah b. Muhammed b. Akîl’in, hıfzından dolayı tenkid edilen, hasenü'l-hadis zayıf bir ravi olduğunu; Ahmed ve İshak’ın onun hadisiyle ihticac ettiğini, İbn Huzeyme’nin ise ihticac etmediğini; Ebû Hatim ve başkalarının ise onu leyyinu'l-hadis saydıklarını belirtmiştir. İbn Adıyy de buna yakın değerlendirmeler yapmıştır.³⁷² Zehebî, Züheyr b. Muhammed’in sika olduğunu fakat İbn Maîn’in onu zayıf saydığını; garib ve münker hadislerinin olduğunu belirtmiştir.³⁷³

• Ahzâb Sûresi 33/37. âyetinin “Hanımını boşamaya karar vermiş olarak sana danışmaya gelmiş olan kişiye: Sen eşini yanında tut. Allah’tan (c.c.) kork, demiştin. kısmının sebep-i nuzûlu ile alakalı Begavî şöyle demiştir: “Bu âyet Zeyneb (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), Zeyneb (r.a.) ile Zeyd’i (r.a.) evlendirdiğinde Zeyneb (r.a.), O’nun (s.a.s.) yanında biraz durmuştu. Sonra Efendimiz,

³⁷⁰ Begavî, *Meâlim* II, 91; İbn Kesîr, *Tefsîr* II, 85

³⁷¹ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IV, 74-75; Zehebî, *el-Muğnî*I, 487; Zehebî, *Mizân* III, 425-427; Zehebî, *el-Kâşif*I, 502; İbn Hacer, *Takrîb* s.275

³⁷² İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IV, 15-127; Zehebî, *el-Muğnî*I, 564; Zehebî, *el-Kâşif*I, 594; Zehebî, *Mizân* IV, 175-176

³⁷³ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IV, 15-127; Zehebî, *el-Muğnî*I, 371; Zehebî, *el-Kâşif*I, 408; Zehebî, *Mizân* III, 122-124

Zeyd'in yanına bir ihtiyaçtan dolayı gittiğinde Zeyneb'in güzelliğini ve asaletini beğenip, hoşlandığından, "Sübhane'llah, mukallibe'l-kulûb!", demiş ve oradan ayrılmış. Hz. Zeyneb, Zeyd (r.a.) geldiğinde durumu ona anlatınca Zeyd hemen durumu anlamış ve içine ondan ayrılma hissi düşmüş." Begavî, ehemmiyetli ve hassas bir konu olan Rasûlullah'ın (s.a.s.) ismeti ile alakalı bu haberi sened ve metin tenkidi yapmaksızın nakletmiştir.³⁷⁴ İbn Kesîr, aynı âyetin tefsirini yaparken bu haberlerle alakalı olarak, İbn Cerîr (yukarıdaki haber aynen İbn Cerîr'in tefsirinde de yer almaktadır) ve İbn Ebî Hatim'in her ikisinin bu âyetin tefsiri ile alakalı selef ulemasından asâr naklettiklerini fakat onların naklettikleri bu asârı sıhhatli olmadığından dolayı zikretmeye bile gerek görmediğini belirtmiştir.³⁷⁵

• Begavî, "Abdülvahid el-Melîhî/Ebû Ali el-Hüseyin b. Ahmed b. İbrahim/es-Serrâc/el-Hasan b. Ya'kûb el-Adl/Muhammed b. Abdilvehhab el-Ferrâ/Ca'fer b. Avn/Abdurrahmans b. Ziyâd/Abdurrahman b. Rafî'/Abdullah b. Amr/Rasûlullah (s.a.s.):....." senediyle verdiği hadis hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat, hadisin isnadındaki Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um el-Efrikî zayıf ravidir.³⁷⁶

• İbn Kesîr, Begavî'nin, Hacc Sûresi 22/52. âyetinin tefsirinde Garanik olayı ile alakalı rivayet ettiği haberler hakkında şu tenkidi yapmıştır: "Muhammed b. İshak'ın es-Sîre'sinde Garânik ile ilgili naklettiği haberlerin hepsi mürsel ve munkatı haberlerdir. Begavî, bu haberlerin hepsini tefsirinde İbn Abbas, Muhammed İbnü'l-Kurazî ve başkalarının sözlerinden nakletmiştir."³⁷⁷

³⁷⁴ Begavî, *Meâlim* VI, 354

³⁷⁵ İbn Cerîr, *Tefsîr* XXII, 12; İbn Kesîr, *Tefsîr* VI, 420

³⁷⁶ Begavî, *Meâlim* VIII, 59; Zehebî, *el-Kâsif* I, 627-628; Zehebî, *Mizân* IV, 279-282; İbn Hacer, *Takrîb* s.340

³⁷⁷ Begavî, *Meâlim* V, 393-394; İbn Kesîr, *Tefsîr* V, 440

• Begavî, Meâlim’de “ve câe fi’l-hadis:.....” şeklinde rivayet ettiği hadis hakkında bir değerlendirmede bulunmamış, fakat bu hadis hakkında İbn Kesîr, “hadisün-garîbun-münkerun lâ yesihhu” değerlendirmesini yapmıştır.³⁷⁸

Mevzû’ Rivayetler:

Begavî, Meâlim’de münker ve tefsire layık olmayan hadisleri zikretmediğini; Mesâbîh ve Şerhu’s-Sünne’de de buna benzer bir sözle münker, maktûb, mevzû ve mechûl gibi muhaddislerin reddettikleri ve de terkinde ittifak ettikleri hadislerden de kitaplarını uzak tuttuğunu ve koruduğunu söylemiştir.³⁷⁹ İbn Teymiyye, Zemahşerî, Kurtubî ve Begavî’nin tefsirlerinden Kitab ve Sünnet’e en yakınının hangisi olduğu sorulduğunda, bid’atlardan ve zayıf hadislerden en saliminin Begavî’nin tefsirinin olduğunu; onun tefsirinin her ne kadar Sa’lebî’nin tefsirinin muhtasarı olsa da ondaki mevcut olan mevzû’ haberleri ve bid’at görüşleri hazfettiğini belirtmiştir.³⁸⁰ Aynı İbn Teymiyye, Begavî’nin tefsirinde de Sa’lebî ve Vâhidî’nin tefsirlerinde olduğu gibi sahih ve zayıf rivayetlerin bulunduğunu³⁸¹; “İbn Cerir ve Begavî’nin ehl-i hadis’in mevzû’ olduğunda icması olan bir hadisi tefsirlerinde rivayet ettiklerini.”³⁸² belirtmiştir. Begavî’nin tefsiri Meâlim araştırıldığında üç tane mevzû’ hadis ihtiva ettiği görülmektedir. Mevzû’ olan üç hadis şunlardır:

1. Begavî, İsrâ Suresinin 17/4. âyetini tefsir ederken “Süfyan b. Sa’d es-Sevrî/Mansûr İbnü’l-Mu’temir/Rib’î b. Hirâş/Huzeyfe/Rasûlullah (s.a.s.):.....” senediyle uzun uzadıya naklettiği hadis hakkında İbn Kesîr şöyle demektedir: İbn Cerîr, bu âyetle alakalı Huzeyfe’den uzunca merfu bir hadis rivayet etmiştir. Hadisten az anlayan bir

³⁷⁸ Begavî, *Meâlim* VIII, 364; İbn Kesîr, *Tefsîr* VIII, 371

³⁷⁹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 18-20; Begavî, *Meâlim* I, 37-38; Begavî, *Mesâbîh* I, 109-110

³⁸⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûatü’l-Fetâvâ* XIII, 68, 354

³⁸¹ İbn Teymiyye, *Minhâc* VII, 300

³⁸² İbn Teymiyye, *Minhâc* VII, 302

insan bile bu haberin mevzû' olduğunu şeksiz ve şüphesiz bir şekilde anlayabilir. İşin garibi, İbn Cerîr gibi yed-i tûla sahibi bir imam böyle bir hatayı işlemiştir. Hocam Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, bu haberin mekzûb-mevzû' bir haber olduğunu tafsilatlı bir şekilde Hâşiyetü'l-Kitâb'da belirtmiştir.³⁸³

2. Begavî'nin Meâlim'de Bakara Sûresi 2/130. âyetinin tefsirinde senedini vermeksizin naklettiği hadis hakkında Aliyyü'l-Kârî, Sehâvî ve Aclûnî mevzû' olduğu hükmünü vermektedirler.³⁸⁴

3. Begavî'nin Meâlim'de Nisâ Sûresi 4/31. âyetinin tefsirinde "Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ali el-Kirmânî/Ebû Tahir Muhammed b. Muhammed b. Mahmeş ez-Ziyâdî/Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Saîd/el-Hüseyin b. Davûd el-Belhî/Yezîd b. Harûn/Humeyd et-Tavîl/Enes b. Mâlik/Rasûlullah (s.a.s.):....." isnadıyla rivayet ettiği hadis mevzû'dur. Zehebî, ve Bağdâdî, hadisin isnadındaki el-Hüseyin b. Davûd Ebû Ali el-Belhî'nin sika olmadığını ve onun Yezîd b. Harûn/Humeyd et-Tavîl/Enes tarîkiyle rivayet etmiş olduğu hadislerin çoğunun mevzû olduğunu belirtmektedirler.³⁸⁵

İsrâilî Rivayetler:

Begavî, İsrâilî haberlerin yalan olmayan fakat bununla beraber isnadı da sahih olmayanlarına müsamahayla bakmıştır. Begavî İsrâilî haberler hakkındaki görüşünü Abdullah b. Amr hadisinin "İsrâil oğullarından da (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz). Bunda bir darlık yoktur" kısmının şerhinde açıklamıştır. Burada özet olarak şunları ifade etmiştir: a) Hadiste, İsrâlioğullarına isnad edilen yalan haberlerin rivayet edilmesinin mübah olduğu kastedilmiyor. b) Hadis ilmi açısından isnadı sahih olmasa da İsrâil oğullarına ait haberlerin nakledilmesine dair bir ruhsatı göstermektedir. Zira

³⁸³ Begavî, *Meâlim* V, 67-68; İbn Kesîr, *Tefsîr* V, 44; İbn Cerîr, *Tefsîr* XV, 22

³⁸⁴ Begavî, *Meâlim* I, 153; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s.238; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* II, 262; Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene* s.490-491

³⁸⁵ Begavî, *Meâlim* II, 203; Zehebî, *Mizân* II, 285-286; Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd* VIII, 44-45

onların haberlerinin geçen bunca uzun zaman zarfında aslıyetiyle korunması oldukça zor bir iştir. Bundan dolayı da yalan olmayan İsrâilî haberler isnadları sahih olmasa da rivayet edilebilirler.³⁸⁶

Begavî'nin İsrâilî kaynaklı rivayetlerle alakalı yukarıdaki görüşlerini tamamıyla muhafaza ettiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü tefsirine, yalan olmayan İsrâilî kaynaklı rivayetlerin yanında, yalan olduğu hadis münekkidleri tarafından ortaya konulmuş bir kısım İsrâilî haberleri de aldığı görülmektedir.³⁸⁷ Meselâ:

• Begavî, Neml Sûresi 27/35. âyetinin tefsirinde Belkıs'ın, Hz. Süleyman'a (a.s.) gönderdiği hediyelerin çeşitleri ile alakalı ihtilafı haberleri uzun uzadıya nakletmiştir. İbn Kesîr, bu rivayetlerin çoğunun İsrailiyyat olduğunu belirtmektedir. Abdullah Aydemir, bu rivayetlerle alakalı olarak şöyle demektedir: Pek de muhtasar olmayan bu bilgilere ve bunlara Tevrat'ın şerhleriyle şifahi rivayetler de eklenince tafsilat öyle görülüyor ki İslâmî muhitlere girmiş ve kitaplara aktarılmıştır.³⁸⁸

• Begavî'nin “kâle ba'duhum” diyerek nakletmiş olduğu İsrâilî haberler hakkında İbn Kesîr münker ve garib değerlendirmesini yapmıştır.³⁸⁹

• Begavî, Sâd Sûresi'nin 24. âyetinin “Dâvûd: “Doğrusu, senin tek koyununu, kendi koyunlarına katmak istemekte o sana haksızlık etmiştir. Zaten malda ortak olanların çoğu birbirlerine haksızlık ederler. Ancak gerçekten iman edip makbul ve güzel davranışlarda bulunanlar böyle yapmazlar ki onlar da o kadar azdır ki! Davûd, kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derhal Rabbisinden mağfiret diledi, eğilip secdeye kapandı ve Allah'a (c.c.) yöneldi.” tefsirinde Davûd (a.s.) ile alakalı İsrâilî haberleri nakletmiştir.

³⁸⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 166-167

³⁸⁷ Begavî, *Meâlim* I, 299-300, 302-303

³⁸⁸ Begavî, *Meâlim* VI, 160-161; İbn Kesîr, *Tefsîr* VI, 200; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* s.217

³⁸⁹ Begavî, *Meâlim* VI, 168-169; İbn Kesîr, *Tefsîr* VI, 206

Maddeleştirecek olursak bu haberlerle alakalı olarak İbn Kesîr şu tenkidleri yapmıştır:

a) Müfessirler bu âyet hakkında bir çok kıssalar anlatmaktadırlar ki bunların hepsi İsrâiliyyattır. b) Bu âyet hakkında Efendimiz'den (s.a.s.) sabit olan bir hadis yoktur. Sadece İbn Ebî Hatim, senedi sabit olmayan bir haber rivayet etmiştir. Ancak o hadis de Yezîd er-Rakâşî'nin Enes'ten rivayet ettiği hadisidir. Yezîd er-Rakâşî, hadis imamları tarafından hadisi zayıf bir ravidir. c) Bu âyet hakkında en uygun yapacağımız iş, mücerred onu okumaktır. Kıssa ile alakalı sahih olmayan haberlere de tabi olmadan, hakkında bilgimiz olmayan bir hususta peygamberlerin masumiyetine yakışmayan haberlere uyup da akıl yürütmemektir. Ayrıca burası ile ilgili ilmi Allah'a havale edip, Kur'ân'ın hak olduğunu ve hak söylediğine itimad etmelidir.³⁹⁰ Abdullah Aydemir de bu rivayetlerle alakalı olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Anlatılan dava konusu mesele ile Hz. Davûd'un (a.s.) secdesi arasında irtibat kuranlar, Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetinde övülen o yüce Peygamber'e bazı yalanlar isnad etmişler, hakkında olmadık dedikodular uydurmuşlardır. Hemen ifade edelim ki, bu yalanların, hurafe ve İsrâilî haberlerin kaynağı Kitab-ı Mukaddes ve Ehl-i Kitab çevreleridir. Kur'ân-ı Kerim âyetleri dışında anlatılanlar Hz. Davûd'a (a.s.) iftiradan başka bir şey değildir.”³⁹¹

• Begavî, Hz. Süleyman'ın (a.s.) kuşların dillerinin kendisine öğretildiğine dair olan Neml Sûresi 27/16. âyetinin “Süleyman, Davûd'a varis oldu ve “Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar aşikâr lütuflardır.” kısmının tefsirinde³⁹² ve Kasas Sûresi 28/78. âyetinin “Kârûn, ben bu servete ilmim ve becerim sayesinde kavuştum, dedi.” kısmının tefsirinde burada söz konusu ilimle alakalı zayıf haberleri olduğu gibi hiç bir açıklamaya gerek görmeden aynen nakletmiştir.³⁹³

³⁹⁰ Begavî, *Meâlim* VII, 71-73, İbn Kesîr, *Tefsîr* VII, 51

³⁹¹ Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* s.156-157

³⁹² Begavî, *Meâlim* VI, 148

³⁹³ Begavî, *Meâlim* VI, 222; İbn Kesîr, *Tefsîr* VI, 264

• Begavî, Bakara Sûresî 2/102. âyetinin “halka sihiri ve Babil’de Harût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı.” kısmının tefsirinde Harût ve Mârût adlı iki melekle alakalı onların masumiyetiyle bağdaşmayan Yahûdilerin iftirası olduğu anlaşılan İsrâilî haberleri müfessirlerden aynen hiç bir değerlendirme yapmaksızın nakletmiştir.³⁹⁴

Yukarıda verilen misallerden de anlaşılacağı üzere Begavî İsrâilî rivayetler karşısında mütesahil davranmıştır. O, yalan olmayan İsrâilî haberleri rivayet etmenin yanında vahi olanlarını da rivayet etmiş ve herhangi bir tenkidde de bulunmamıştır.

³⁹⁴ Begavî, *Meâlim* I, 129-131; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, 88-91

3.4. el-ENVÂR fî ŞEMÂİLİ'N-NEBİYYİ'L-MUHTÂR

İmam Begavî, el-Envâr'a almış olduğu bazı hadislerin zayıflığına işaret etmiş, fakat bununla birlikte isnadında zayıf raviler bulunduğu halde işaretle bulunmadığı hadisler de bulunmaktadır. Meselâ:

• Begavî, “Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe/Ebû Tahir Muhammed b. Ahmed İbni'l-Haris/Muhammed b. Ya'kûb el-Kisâî/Abdullâh b. Mahmûd/Ebû İshak İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl/Abdullâh İbnü'l-Mübârek/İsmâil el-Mekkî/el-Hasan/Enes b. Mâlik/Rasûlullâh (s.a.s.):.....” isnadıyla verdiği hadis hakkında bir sened tenkidinde bulunmamıştır. Fakat hadisın ravilerinden İsmâil b. Müslim el-Mekkî, sakitu'l-hadis ve metrûk bir ravidir. O, isnadları kalb etmiş ve meşhurlardan münker hadisler rivayet etmiştir.³⁹⁵ İbn Hanbel, onun “münkeru'l-hadis”, İbn Maîn ise”leyse bi şey” olduğunu söylemiştir. Ali İbnü'l-Medîni de ondan hadis almadığını, hadisının zayıf olduğunu ve ihtilat ettiğini belirtmiştir.³⁹⁶

• Begavî, “el-Mutahhar b. Ali Muhammed b. İbrahim/Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer/Hasan b. Harun b. Süleyman/Davûd b. Raşid/Bakıyye/Muhammed b. Abdirrahman el-Yahsubî/Abdullâh b. Büsr/Nebî (s.a.s.):.....” isnadıyla verdiği hadis hakkında bir tenkitte bulunmamıştır. Ancak hadisın ricalinden Bakıyye İbnü'l-Velîd el-Kelâî, sadûk fakat çok tedlis yapan zayıf ravilerden kabul edilmiştir. O, sikâ ravilere muhalif münker hadisler rivayet etmiş ve bir çok ehl-i hadis onun metrûk ravilerden tedlis yaptığını söylemiştir.³⁹⁷

• Begavî, “Ebû Tahir el-Farisî/Muhammed b. İbrahim/Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer/İbn Ebî Asım/el-Hasan b. Ali el-Halvânî/Amr b. Muhammed/Muhammed İbnü'l-Kasım el-Esedî/Muhammed b. Süleyman el-Mesmûlî/Abdullâh b. Seleme b.

³⁹⁵ Begavî, *el-Envâr* II, 776; Zehebî, *el-Muğnî* II, 131; Zehebî, *el-Kâşif* I, 248; İbn Hacer, *Tehzîb* I, 289-290

³⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh* II, 198-199

³⁹⁷ Zehebî, *el-Kâşif* II, 45-54; Zehebî, *el-Muğnî* I, 170-171; İbn Hacer, *Takrîb* s.126

Vehrâm/Babası/Abdullah b. Amr:.....³⁹⁸ senediyle naklettiği hadis hakkında bir tenkidde bulunmamıştır. Fakat, ravilerden ikisi zayıf ravidir. Bunlardan biri Muhammed İbnü'l-Kasım el-Esedî, zayıf bir ravi olup, aleyhinde söz olmuş ve yalancılıkla itham edilmiştir.³⁹⁹ Diğeri ise Muhammed b. Süleyman b. Mesmûl el-Mahzûmî el-Mesmûlî dir ki aleyhinde söz olmuş, çok hata yaptığı, fahişu'l-vehim ve münkeru'l-hadis olduğu söylenmiştir. Metin ve sened bakımından da kendine mütabaat edilmemiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Begavî, *el-Envâr* II, 696

³⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh* VIII, 65; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, VI, 248-250; Zehebî, *el-Muğnî* II, 363; Zehebî, *el-Kâşif* II, 211; İbn Hacer, *Tehzîb* IX, 361-362; İbn Hacer, *Lisân* V, 345

⁴⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh* VII, 267, İbn Adiyy, *el-Kâmil*, VI, 207-208; Zehebî, *el-Muğnî* II, 312; Zehebî, *Mizân* VI, 177; İbn Hacer, *Lisân* V, 190

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEGAVÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1. HADİS USÛLÜ DEĞERLENDİRMELERİ

1.1. Mechul ve Müttehem Ravi Konusundaki Görüşleri

Begavî, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: “Müttehem bir ravi, Rasûlüllah’tan (s.a.s.) bir bir hadis naklederse ne tasdik olunur, ne de onun bu hadisiyle amel olunur. Çünkü hadis dindir. Bu hadisi sika bir ravi rivayet etse fakat isnadında mechul bir ravi bulunsa bu hadisle amel etmek vacip değildir. Bu mechul ravi, kezzab diye de isimlendirilmez. Zira böyle bir ravi, ehl-i kitaptan gelen bir sözü rivayet etmeye layık olabilir. Aynı zamanda da o, zayıf ve kavi olmayan raviler sınıfından kabul edilir.”⁴⁰¹

1.2. Mürsel Hadisin Hükümü Hakkındaki Görüşleri

Begavî, mürsel hadisin hükümü hakkında şunları söylemektedir: “Mürsel hadis, tabiîn veya tebei’t-tabîinden birinin, işitmiş olduğu raviyi zikretmeksizin direk olarak “kâle Rasûlüllah (s.a.s.)” diyerek rivayet ettiği hadistir. Ehl-i ilim mürsel hadislerin hükümü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı onunla ihticac etmiştir. İbrahim en-Nehaî, Hammad b. Ebî Süleyman, Ebû Hanîfe ve Ashab-ı Rey mürsel hadisle ihticac edilebileceği görüşündedirler. Bir kısmı ise onunla ihticac edilemeyeceği görüşündedirler. Bu görüş, Hicaz Fukahası diye bilinen İbnü’l-Müseyyeb, İmam Mâlik,

⁴⁰¹ Begavî, *Serhu’s-Sünne* I, 184

Evzaî, İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür.⁴⁰² Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in hadisi mürsel olsa da sahabenin ameli ile kuvvet kazanmıştır. İmam Şafîî de, Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in mürselini istihsan etmiştir.⁴⁰³

1.3. Tedlis Konusundaki Görüşleri

Begavî, tedlis konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Ehl-i ilim, tedlis yoluyla hadis rivayet edilmesi konusunda ihtilaf etmiştir. Tedlis, bir muhaddisin kendisinden rivayet ettiği hadisle meşhur olan şeyhinden hadis rivayet ederken “haddesenî fulan” veya “semi'tu minhu” demeyip “kâle fulan” demesidir. Meselâ, İbnü Uyeyne'nin “kâle İbn Şihab”, veya Amr b. Dînar'ın “haddesenâ fulan” demesi gibi. Ehl-i Kûfe, müdelles hadisi sahih kabul etmiştir. Ehl-i Hicaz, mürsel hadiste olduğu gibi müdelles hadisle de ihticac etmemiştir.”⁴⁰⁴

Semâ'ı ve kitâbeti sahih, diğer yandan adaleti zahir fakat ne rivayet ettiğini bilmeyen, bilmediği gibi bir de onu ezberlemeyen muhaddislerin –nitekim günümüz muhaddislerinin olduğu gibi ki onlar rivayet ettikleri hadisleri ezberlememektedirler-rivayetleri hakkında da ihtilaf edilmiştir. Ekseri ehl-i hadis, böyle hadislerle ihticacta bulunmuştur. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, böyle hadislerle ihticac edilemeyeceği görüşündedir.⁴⁰⁵

⁴⁰² Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 168

⁴⁰³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 58, 98

⁴⁰⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 171

⁴⁰⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 171

1.4. Eh-i Bid'adan Nakledilen Hadisler Konusundaki Görüşleri

Begavî, bu konudaki görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir: “Ehl-i hadis, ehl-i bid’a ve ehl-i hevanın hadisleri konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ekseri ehl-i hadis, hadis rivayetinde sadûk olmaları şartıyla onların hadislerini kabul etmiştir. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Abbâd b. Ya’kûb er-Râvecinî’den hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. İshak b. Huzeyme de Abbâd b. Ya’kûb ile alakalı olarak “rivayetinde sadûk dîninde müttehem Abbâd b. Ya’kûb bize hadis rivayet etti” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁴⁰⁶ Mâlik b. Enes, kendi hevasına çağırın ehl-i hevanın ve insanlarla konuşurken yalan söyleyen kezzabın –onu, Efendimiz (s.a.s.) adına yalan hadis uydurduğuna dair ittiham edeceğin bir delil olmasa bile- hadisinin alınamayacağını söylemiştir. Hâkim Ebû Abdillâh, kitabında söz konusu ihtilafı bu ravilerin hadisinin kabulü konusuyla alakalı olarak zikretmiştir.⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel’e Mürcie ve Kaderiyye gibi ehl-i hevadan sayılan ravilerden hadis alınıp alınmayacağı hakkında sorulmuş. O da, kendilerini ehl-i heva yapan görüşlerine çağırmamaları ve bu konularda çok konuşmamaları şartıyla hadislerinin alınabileceğini, fakat onlar bu görüşlerine çağırıyorsa hadislerinin alınamayacağını belirtmiştir.⁴⁰⁸

1.5. Hadislerin Yazılması Konusundaki Görüşleri

Begavî, hadislerin yazılması konusunda önce bu konuda delil olarak kullandığı meşhur Ebû Şâh hadisini vererek şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu hadis, selefin çoğunluğuna ve umum halefe göre Rasûlullah’ın (s.a.s.) hadislerinin yazılması ve tedvininin caiz olduğunu göstermektedir.”⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 171

⁴⁰⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 172

⁴⁰⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 172

⁴⁰⁹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* IV, 415-416; Hadis için bkz. *Buhârî*, İlim, 38, 40; *Müslim*, Hacc, 446

1.6. Sünnet'in Kur'ân'a Arzı Konusundaki Görüşleri

Begavî, sabit ve sahih olan Sünnet'in, Ku'ân'a arzının gerekli olmadığını ve Sünnet'in tek başına hüccet olduğunu şu şekilde beyan etmiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Sakın sizden birinizi emrettiğim veya men ettiğim hususlardan biri kendisine gelince koltuğuna yaslanmış olduğu halde, “(ben bunu) bilmiyorum, Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız” derken bulmayayım.”⁴¹⁰ Bu hadis, hadislerin Kitab'a yeni Kur'ân'a arzına ihtiyaç olmadığını delilidir. Bir hadis, Ra sülullah'tan (s.a.s.) sabit olduğunda o kendi başına bir hüccet olur. Üstelik Efendimiz'in (s.a.s.) şu hadisi de bu görüşümüzü desteklemektedir: “Dikkat edin! Bana, Kur'ân ve onunla beraber bir benzeri verildi.”⁴¹¹ Hz. Peygamber (s.a.s.), bu hadisiyle kendisine gayr-i metluv vahyin verildiğini ifade etmiştir. Gayr-ı metluv vahiy de hadislerdir ki Kur'ân onun nassını metluv gibi seslendirmemiştir. Allah (c.c.) da şöyle buyurmuştur: “Kendilerine kitab ve hikmeti öğretmesi için Rasûl yapmakla”⁴¹² âyetindeki kitabın Kur'ân, hikmetin ise Sünnet olduğu söylenmiştir. Başka bir açıdan bakacak olursak, Kur'ân'ın mislinin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilmesi, onu beyan etme yetkisinin ona verilmesi manasına gelmektedir. Nitekim, Allah (c.c.), Kur'ân'ı beyan etme hakkı ve yetkisini şu âyet ile Rasûlullah'a (s.a.s.) verdiğini belirtmektedir: “Sana da ey Rasûlüm (s.a.s.), bu Zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın.”⁴¹³ Ömer (r.a.), Sünnetin Kur'ân'ı beyan ettiğini şöyle ifade etmiştir: “Size insanlar Kur'ân'da kafalarına takılan şüphelerle gelecektir. O zaman, onlara Sünnet'e müracaat etmek suretiyle yardımcı olunuz. Biliniz ki, Sünnet'i en iyi bilenler, Kitabullah'ı da en iyi bilmektedirler.”⁴¹⁴

⁴¹⁰ Hadis için bkz. *Tirmizî*, İlim, 10

⁴¹¹ Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Sünnet, 6

⁴¹² *Âl-i İmrân*, 3/164

⁴¹³ *Nahl*, 16/44

⁴¹⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 137-139

1.7. Ravi'nin Fakih Olması Konusundaki Görüşleri

Begavî, hadis ravisinin fakih olması gerektiğini şöyle izah etmektedir: “Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Benim sözümü işitip ezberliyenin, sonra da işittiği gibi eda edenin Allah (c.c.), yüzünü ak etsin. Zira nice kimseler vardır ki hamil oldukları fıkı kendilerinden daha fakih olana ulaştırırlar. Bir müslüman kişinin kalbi, (şu) üç meziyete sahip olduğu müddetçe hiyanet, kin ve husûmet beslemez. Bu meziyetler: Ameli tam bir ihlas ile Allah (c.c.) için yapmak; müslümanların başındaki insanlar için hayır dilemek; müslümanların cemaatından ayrılmamaktır.” Bu hadis, hadislerin ezberlenmesi için tekrarının gerekli olduğuna işarete bulunmaktadır. Nehaî, ben, hadis semâ ettikten sonra hizmetçime onu rivayet ederek ezberimi kontrol ediyorum, diyerek hadis’in tekrarının gerekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Efendimiz’in (s.a.s.) bu hadisinde, fıkıhta ileri seviyeye gelmemiş olan kimsenin hadisi ihtisar etmesinin kerahiyetine dair bir delil vardır. Zira bu şekildeki ravi, bir hadisi ihtisar ettiğinde ondan nasıl istinbat edilebileceğini bilemediğinden dolayı kendinden sonra gelecek daha fakih kimselerin istinbat tarîklerini koparabilir. Yine bu hadiste Efendimiz (s.a.s.), hadis rivayet eden kimsenin fıkı bilmesinin vacip olduğu; hadisin manasından istinbatta bulunmanın teşvik edilmesi; meknun olanın gizli olandan istihraç edilmesi gibi hususlara da işarete bulunmuştur.⁴¹⁵

1.8. Mana ile Rivayet Konusundaki Görüşleri

Begavî, mana ile rivayet konusundaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Ehl-i ilim, mana ile hadis rivayeti konusunda çeşitli görüşler söylemişlerdir. Onların, bir kısmı tunc ruhsat vermiştir. Vâil İbnü'l-Eska', “size bir hadisi manasına uygun bir şekilde rivayet ettiğimizde bu size yeterlidir” diyerek mana ile rivayeti tasvip ettiğini belirtmiştir. Hasan Basrî, Nehaî ve Şa'bî de bu görüştedir. Eyyûb, İbn Sîrîn'in, “on kişiden bir hadisi semâ ediyordum; on kişinin rivayetlerindeki lafız farklılıklarına rağmen onların manaları aynıydı” dediğini nakletmiştir. Mücahîd, “hadisten dilersen noksanlık yap ama

⁴¹⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 161-166; Hadis için bkz. *Tirmizî* İlim, 7, *İbn Mâce*, Mukaddime, 18

ziyadede bulunma” demiştir. Süfyan es-Sevrî de, “ben size bir hadisi aynen semâ ettiğim gibi rivayet ettiğimi söylediğimde beni doğrulamayın, çünkü o rivayet ettiğim hadis ancak semâ ettiğim hadisin mana ile rivayetidir” demiştir Vekî’, “şayet mana geniş olmayacak olsaydı insanlar helak olurdu” demiştir. Bununla birlikte bir kısım ehli ilim de hadisin lafzının aynen rivayet edilmesi görüşünü savunmuşlardır. Bu görüş, İbn Ömer, Kasım b. Muhammed, İbn Sîrîn, Racâ b. Hayve, Mâlik b. Enes, İbn Uleyye, Abdülvâris, Yezîd b. Zürey’, Vüheyb, Ahmed b. Hanbel ve Yahya’nın da savundukları görüştür.”⁴¹⁶

2. HADİS TAHAMMÜL YOLLARI

2.1. Semâ ile Aldığı Hadisler

Begavî, isnadını verdiği hadislerin tamamına yakınının tahammül yollarından biri ve en üstünü olan semâ yoluyla⁴¹⁷ almıştır. Meselâ, Şerhu’s-Sünne’deki 67 numaralı hadis: “**Ahberanâ** Abdülvahid b. Ahmed el-Melîhî.....”⁴¹⁸ ve Şerhu’s-Sünne’deki 3903. hadis: “**Haddesenâ** Ebu’l-Muzaffer et-Temîmî.....”⁴¹⁹ bunlardan sadece ikisidir.

İmlâ ile Aldığı Hadisler

Begavî, en üstün tahammül şekli sayılan ve semâ içinde mütalaa edilen⁴²⁰ imlâ yoluyla da hadis almıştır. Bunlar da Şerhu’s-Sünne’deki 3115, 3448, 3884 numaralı hadislerdir. Begavî, bunların üçünü de Ebû Hamid Ahmed b. Abdullah es-Salihî’den almıştır. İmlâ

⁴¹⁶ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 163

⁴¹⁷ Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.137

⁴¹⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 93

⁴¹⁹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* VIII, 83

⁴²⁰ Aliyyü’l-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbe* s.669; Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.75-76

ile aldığı 3115. hadis şöyledir: “**Haddesenâ** Ebû Hamid Ahmed b. Abdillâh es-Salihî **imlâen**/Ebû Bişr Tahir İbnü'l-Abbas el-Abbadî.....”⁴²¹

2.2. Kırâat ile Aldığı Hadisler

Begavî'nin kırâat yoluyla aldığı hadislerin sayısı çok azdır. Eserlerinde üç yerde kırâat ile hadis aldığını belirtmiştir. O hadisler de Şerhu's-Sünne'deki 1530, 2789 ve 4394 numaralı hadislerdir. Kırâat yoluyla hadis rivayet ederken “kara'tu” veya “kurie alâ fulanın ve ene esmeu fe ekarra bihi” veya “ahberanâ” veya “haddesenâ kırâeten aleyhi” sîgalarından biri kullanılır.⁴²² Begavî, hocalarından Ebû Mansûr Muhammed İbnü'l-Hasan el-Cülferî, Ebû Abdillâh İbnü'l-Fadl el-Harakî, Ebû Türâb Abdulkâî b. Yusuf el-Merâfî ve Ebu'l-Hasan el-Mübarek b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Vasitî'den kırâatla hadis almıştır.⁴²³ Kırâat ile rivayet ettiği hadislerden Şerhu's-Sünne'de 2789. hadis şöyle başlamaktadır: “Kare'tu alâ Ebî Abdillâh Muhammed İbnü'l-Fadl el-Harakî.....”⁴²⁴

Begavî, kırâatla alâkalı da şu bilgileri vermektedir: “Ehl-i hadis, hadisin muhaddise kırâat edilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. O, ihbar mıdır yoksa değil midir? Ebû Asım, Mâlik ve Süfyan, alime kırâat edilmesi ile kendisinin kırâat etmesinin eşit olduğunu söylemişlerdir. Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: “Hadis talebesi, muhaddise kırâat ettiğinde kendi yanında haddesenâ olan hadisi haddesenî; yine ahberanâ ve enbeenâ olan hadisi de semi'tü şeklinde müfred sîgasıyla rivayet etmesinde bir beis bulunmamaktadır.”⁴²⁵

⁴²¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 33

⁴²² Şâkir, *el-Bâisü'l-Hasîs* s.105-106; Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.83

⁴²³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 546; VI, 445; VIII 451

⁴²⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 445

⁴²⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 164

Begavî, devamla şöyle demektedir: “Bir kısım ehl-i ilim ve ehl-i hadis, muhaddise kırâat ve arz ettikten sonra ondan rivayet etmenin caiz olduğu görüşündedirler. Şa’bî, Hasan Basrî, Zeyd b. Eslem, İkrime, Zührî ve İbn Ebî Zî’b bu görüştedirler. Delil olarak da Dımâm b. Sa’lebe’nin hadisiyle ihticac etmişlerdir. Arz’ı şöyle açıklayabiliriz: Bir talebenin içinde semâ ettiği hadisleri bulunan kitabı muhaddise vermesi -ki bu kitabı muhaddis, hem araştırmış hem de bilmektedir-, muhaddisin de talebeye, bu benim şeyhlerimden rivayetlerim olup benden bunları rivayet et demesidir. Asım el-Ahvel şöyle demiştir: Şa’bî’ye fikha dair hadisleri arzettim. O da bana, o hadisleri rivayet etmem için icâzet verdi. Mutarrif b. Abdillâh da şöyle demiştir: Mâlik b. Enes’e on yedi sene talebelik ettim. Bu süre içinde Muvatta’yı kimseye kırâat ettiğini görmedim. O, hadis rivayeti için ancak semâ yeterlidir diyenin sözünü iyi karşılamamış; Kur’ân için arz yeterli iken ve Kur’ân da hadisten daha büyük iken sen arz ile rivayeti nasıl yeterli kabul etmezsin, demiştir. İbn Üveys şöyle nakletmiştir: Mâlik’e, rivayet ettiği hadisleri semâ yoluyla mı aldığı sorulduğunda, o, bir kısmı semâ yoluyla, bir kısmı arz yoluyla. Bana göre arz, semâ yoluyla rivayetten edna değildir, diye cevap vermiştir. Evzâî, Sevrî, İbnü’l-Mübarek, Şafîî, Ahmed ve İshak gibi bir kısım fukaha arz yoluyla rivayetin semâ yoluyla rivayetle aynı derecede olmadığını söylemişlerdir. Delil olarak da “Benîm sözümü işitenin yüzünü Allah (c.c.), parlak etsin!”⁴²⁶ hadisini ve “siz dinlersiniz ve sizden dinlenir”⁴²⁷ hadisini göstermişlerdir.⁴²⁸

2.3. İcâzetle Aldığı Hadisler

Begavî, elde mevcut matbu eserleri içinde sadece Şerhu’s-Sünne’deki 2124 numaralı hadisi icâzet yoluyla rivayet etmiştir. İcâzet ise, usûlüne uygun olarak, şeyhin rivayet hakkına sahip olduğu bütün veya bir kısım hadislerini, hadis kitaplarını rivayet etmesi

⁴²⁶ Hadis için bkz. *Tirmizî*, İlim, 7; *İbn Mâce*, Mukaddime, 18

⁴²⁷ Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, İlim, 10

⁴²⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 164

için birine sözlü veya yazılı olarak izin vermesidir.⁴²⁹ Begavî'nin icâzet yoluyla rivayet ettiği hadis şöyle başlamaktadır: “Kâle'l-İmâm ve fimâ ecâze lî Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed ed-Davûdî.....”⁴³⁰

2.4. Münâvele ile Aldığı Hadisler

Begavî'nin münâvele ile hadis aldığına dair matbu eserlerinde bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak o, bu konuyla alakalı şu bilgileri vermiştir: “Münâvele ile ve ehl-i ilmin başka şehirdeki ehl-i ilme hadis yazışması yaparak hadis rivayet etmelerini Abdullah b. Ömer, Yahya b. Saîd ve Mâlik caiz görmüşlerdir. Şu'be bu hususla alakalı olarak başından geçen şu olayı nakletmiştir: “Mansûr bana bir hadis yazmıştı. Sonra onunla yüzyüze gelip karşılaştığımda, bu hadisin durumunu sordum. O da, ben sana bu hadisi kesinlikle rivayet ettim. Zira ben, sana o hadisi yazdığımda onu sana rivayet etmiş oldum.” Ehl-i Hicaz'ın bir kısmı, münâvelenin caiz olduğuna dair şu hadisi delil göstermişlerdir: “Hz. Peygamber (s.a.s.), seriyye emirine bir name yazıp, onu gidecekleri yere kadar açmamasını salık vermişti. Emredilen yere varınca, onlara nameyi okumuş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emrini onlara haber vermişti.” Hafız Hâkim Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî de şöyle demiştir: Şeyhlerim, rivayet lafızlarında şu hususlara dikkat etmişlerdir: Tek bir kişiden hadis rivayet ettiklerinde “haddesenî fulan”; birden fazla ise “haddesenâ fulan”; muhaddisin kendisine bizzat kendisi okuduğunda “ehberanî fulan”; muhaddise okunduğunda şeyhim de o hadis meclisinde hazır ise “ahberanâ”; muhaddise arz olduğunda ve o da o hadisin rivayetine şifâhen icâzet verdiğinde “enbeenî fulan”; muhaddis kendisine yazdığına fakat şifâhen icâzet vermediğinde “ketebe ileyye fulan” şeklinde rivayette bulunmuşlardır.⁴³¹

⁴²⁹ Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.72

⁴³⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 127

⁴³¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 164

3. KULLANDIĞI EDA SÎGALARI

3.1. Cezm Sîgaları ile Naklettiği Hadisler

Muhyi's-Sünne Begavî'nin Şerhu's-Sünne, Meâlim, el-Envâr ve Mesâbih'te genel olarak hadisleri cezm sîgalarıyla naklettiği görülmektedir. Cezm, hadisin hocadan muteber bir yolla alındığına kesinlikle delalet eden ve malum (etken) fiille sevk edilen eda sîgasıdır. Meselâ, haddesenî, semi'tu, ahberanâ, kâle lî gibi.⁴³² Begavî'nin cezm sîgaları ile naklettiği hadislere şunlar misal olarak gösterilebilir:

1. Ahberanâ: Semâ, kırâat, icâzet münâvele, makrune bi'l icâze ve mükâtebe yoluyla (ve birden fazla şahısla birlikte) alınan bir hadisi başkasına rivayet (eda) ederken kullanılabilen bir eda sîgasıdır. Ancak, özellikle semâ ve kırâatın dışındaki alış şekillerinde alış şekillerini belirten; icâzetten, münâveleten gibi bir ilave ile kullanılması uygun görülmüştür. İstilah, sonraları bilhassa kırâat yoluyla alınan hadisin rivayetinde kullanılmaya başlandı. Bu durumda; “hadis, biz dinlerken, rivayet eden hocanın huzurunda okundu, o da tasdik etti.”manasına gelir ki Müslim'in ve Meşârika'nın kullanışı böyledir.⁴³³ Begavî'nin ahberanâ ile rivayet ettiği hadislere şunlar misal verilebilir: Begavî, Meâlim'de “ahberanâ Ebû Saîd et-Tâhirî.....”⁴³⁴ ve el-Envâr'da “ahberanâ Abdülvahid el-Melîhî.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴³⁵

2. Haddesenâ: Haddesenâ eda sîgası da, imlâ, semâ, kırâat, münâvele ve mükâtebe yollarından biriyle alınan bir hadisi başkasına rivayet (eda ederken kullanılabilen) bir sîgadır. Hoca kitabından okurken semâ edilen bir hadisi, eda ederken de sadece

⁴³² Aydınlı, *Hadis İstihlaları* s.45

⁴³³ Aydınlı, *Hadis İstihlaları* s.33

⁴³⁴ Begavî, *Meâlim* VII, 154

⁴³⁵ Begavî, *el-Envâr* II, 644

haddesenâ sîgası kullanır ki manası: “hoca, bize kitabından hadis rivayet etti” demek olur.⁴³⁶ Begavî, el-Mutahher b. Ali el-Fârîsî, Ebu’l-Fadl Ziyâd b. Muhammed el-Hanefî, Ebu’l-Muzaffer b. Ahmed et-Temîmî, Ahmed b. Abdillâh es-Salihî, Ali b. Musa el-Mûsevî, Yahya b. Ali el-Keşmuhînî isimli hocalarından pek çok hadisi haddesenâ sîgasıyla rivayet etmiştir. Begavî’nin haddesenâ sîgasıyla rivayet ettiği hadisler çoğunlukla Şerhu’s-Sünne ve el-Envâr’da yer almaktadır. Meselâ, Şerhu’s-Sünne’de 2376. hadisi: Begavî, “**haddesenâ** es-Seyyid Ebu’l-Kasım Ali b. Musa el-Musevî.....”⁴³⁷, el-Envâr’da 13. hadisi: “**haddesenâ** Ebû Tahir el-Farîsî.....”⁴³⁸ ve Meâlim’de Bakara 2/185. âyetinin tefsirinde aşure günüyle alakalı hadisi: “**haddesenâ** Ebu’l-Hasan eş-Şirazi.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴³⁹

3. Kâle: Meselâ, Begavî, Mesâbîh’te 4579. hadisi: “Ve **kâle** Sa’d b. Ebî Vakkâs (r.a.):.....”⁴⁴⁰, Şerhu’s-Sünne’de 2123. hadisi: “**Kâle** Ebû Îsâ.....”⁴⁴¹, Meâlim’de, Ahzâb Sûresi 33/52. âyetinin tefsirinde Ebû Osman’ın Enes’ten rivayet ettiği hadisi: “**Kâle** Ebû Osman an Enes kâle:.....”⁴⁴², aynı sûrenin 53. âyetinin tefsirinde senedini zikretmekdiği hadisi: “**Kâle**’n-Nebîyyu (s.a.s.):.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁴³

4. Ravâ: Meselâ, Begavî, Şerhu’s-Sünne’de şerh kısmındaki hadisi: “**Ravâ** Muhammed b. İbrahim et-Teymî.....” şeklinde nakletmiştir.⁴⁴⁴

⁴³⁶ Aydınlı, *Hadis Istılahları* s.62

⁴³⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 468; Hadis için bkz. *İbn Mâce*, Ferâiz, 13

⁴³⁸ Begavî, *el-Envâr* I, 16

⁴³⁹ Begavî, *Meâlim* I, 196; Hadis için bkz. *Buhârî*, Savm, 69; *Müslim*, Sıyam, 113

⁴⁴⁰ Begavî, *Mesâbîh*, IV, 88

⁴⁴¹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 126-127

⁴⁴² Begavî, *Meâlim* VI, 368; Hadis için bkz. *Buhârî*, Nikâh, 64

⁴⁴³ Begavî, *Meâlim* VI, 419; Hadis için bkz. *Buhârî*, Tefsîru Sûre (5), 12

⁴⁴⁴ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* II, 392; Hadis için bkz. Şâfiî, *Müsned* s.301

5. **Ketebe:** Meselâ, Begavî, Şerhu's-Sünne'de şerh kısmında geçen bir hadisi: “**Ketebe** Ömer İbnü'l-Hattâb ilâ Ebî Musa'l-Eş'ârî:.....” şeklinde nakletmiştir.⁴⁴⁵

6. **Sebete:** Meselâ, Begavî, Şerhu's-Sünne'de 104 numaralı hadisin şerhindeki hadisi: “**Ve sebete** an Abdillâh b. Amr kâle:.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁴⁶

7. **Zekera:** Meselâ, Begavî, Meâlim'de, Sâd Sûresi 38/24 âyetinin tefsirindeki hadisi: “**Zekera**'l-Evzaiyyu merfûan ila Rasûlillâh (s.a.s.).....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁴⁷

8. **Câe fi'l-hadis:** Meselâ, Begavî, Fâtır Sûresi 35/10. âyetinin tefsirindeki hadisi: “**Ve câe fi'l-hadis:**.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁴⁸

9. **Nezele:** Meselâ, Begavî, Yâsin Sûresi 36/77. âyetinin tefsirindeki hadisi: “**Nezelet** fi Ubeyy İbn Halef.....” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁴⁹

3.2. Temrîz Sîgaları ile Naklettiği Hadisler

Temrîz sîgası, hocadan muteber bir yolla alınmış olduğuna kesinlikle delalet etmeyen ve ekseriya meçhul fiillerle yapılmış olan eda sîgasıdır.⁴⁵⁰ Begavî, temrîz sîgalarını en fazla Şerhu's-Sünne'nin şerh kısmındaki hadislerde, daha sonra Meâlim ve Mesâbîh'te kullanmıştır. Fakat Begavî'nin bu şekilde temrîz sîgaları ile hadisleri rivayet etmesi

⁴⁴⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II 27: Hadis için bkz. Mâlik, *Muvatta'* Vukûtu's-Salât. 8

⁴⁴⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 146, Hadis için bkz. *Tirmizî*, İmân, 18

⁴⁴⁷ Begavî, *Meâlim* VII, 85

⁴⁴⁸ Begavî, *Meâlim* VI, 415

⁴⁴⁹ Begavî, *Meâlim* VII, 28

⁴⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis* s.103-104; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbe* 397; Naîm, *Tecrid* I, 348-349

onların sahih hadis olmadıklarından dolayı değil, belki sıkılmamak için isnadları kısalttığından dolayıdır. Begavî'nin kullandığı temrîz sîgaları şunlardır:

1. Ruvîye: Meselâ, Begavî, Şerhu's-Sünne'de 2500 numaralı hadisin şerhindeki hadisi: "Ve ruviye an İbn Abbas:....."⁴⁵¹, Meâlim'de Sebe Sûresi 34/13 numaralı âyetinin tefsirindeki hadisi: "**Ruviye** an Abdillâh İbn Amr İbni'l-Âs an Rasûlillâh kâle:....."⁴⁵², el-Envâr'da 1143 numaralı hadisi: "Ve ruviye bi isnâdin garibin an Muhammed İbni'l-Münkedir an Cabîr (r.a.):....." şeklinde nakletmiştir.⁴⁵³

2. Ruvînâ: Meselâ, Begavî, Meâlim'de Ahzâb Sûresi 33/57. âyetinin tefsirindeki hadisi: "**Ruvînâ** ani'n-Nebiyi (s.a.s)..." şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁴

3. Yurvâ: Meselâ, Begavî, Masâbîh'te sıhah bölümündeki 4470 numaralı hadisi: "Yurvâ....." şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁵

4. Ve fî ba'dı'r-rivâyât: Meselâ, Begavî, Meâlim'de Sâd Sûresi 38/34. âyetinin tefsirindeki hadisi: "Ve fî ba'dı'r-rivâyât:....." şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁶

5. Ve fî ba'dı'l-mesanîdi merfuan: Meselâ, Begavî, Meâlim'de Tâhâ Sûresi 20/124. âyetinin tefsirindeki hadisi: "Ve fî ba'dı'l-mesânîdi merfûan:....." şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 78; Hadis için bkz. *Müslim*. Akdiye, 1

⁴⁵² Begavî, *Meâlim* VI, 390; Hadis için bkz. *İbn Mâce*, İkâme, 196

⁴⁵³ Begavî, *el-Envâr* II, 714; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Et'ime, 19

⁴⁵⁴ Begavî, *Meâlim* VI, 375

⁴⁵⁵ Begavî, *Mesâbîh* IV, 27; Hadis için bkz. *Müslim*, Mesâcid, 5

⁴⁵⁶ Begavî, *Meâlim* VII, 93-94

⁴⁵⁷ Begavî, *Meâlim* V, 301

6. Ve fî'l-hadis: Meselâ, Begavî, Meryem Sûresi 19/71. âyetinin tefsirindeki hadisi: “Ve fî'l-hadis:.....” şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁸

7. Ve fî'l-haber: Meselâ, Begavî, Meryem Sûresi 19/71. âyetinin tefsirindeki hadisi: “Ve fî'l-haber:.....” şeklinde nakletmiştir.⁴⁵⁹

8. Ve fî ba'di'l-âsâr: Meselâ, Begavî, Meryem Sûresi 19/69. âyetinin tefsirindeki hadisi: “Ve fî ba'di'l-âsâr:.....” şeklinde nakletmiştir.⁴⁶⁰

4. HADİS DEĞERLENDİRMELERİ

Begavî, eserlerinde kullandığı hadislerin sıhhat durumunu kullandığı muhtelif lafızlarla belirtmektedir. Bunları sıhhat durumuna göre şu şekilde sıralamak mümkündür:

4.1. Muttefekun alâ Sıhhatihi

Begavî, bu ıstılahı sadece Şerhu's-Sünne'de kullanmaktadır. Onun, en kuvvetli kabul ettiği hadisleri muttefekun alâ sıhhatihi şeklinde değerlendirmekte olduğu görülmektedir. Begavî'nin muttefekun alâ sıhhatihi şeklinde kullanmış olduğu ıstılahı hadisçiler genelde muttefekun aleyh şeklinde kullanmışlardır.⁴⁶¹ Begavî, sadece Buhârî ve Müslim'in hadisleri değil diğer muhaddislerin de rivayet edip eserlerine almış oldukları hadisler için de bu ıstılahı kullanmıştır. Ancak o hadisin metninin, Buhârî ve Müslim'in metni olmasa da Buhârî ve Müslim'de geçmesini esas tutmuştur. Begavî, bu

⁴⁵⁸ Begavî, *Meâlim* V, 249

⁴⁵⁹ Begavî, *Meâlim* V, 249

⁴⁶⁰ Begavî, *Meâlim* V, 245

⁴⁶¹ Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.121; Uğur, *Hadis Terimleri* s.171

ıstılahı sadece Şerhu's-Sünne'de kullanmıştır. Şerhu's-Sünne'de bu ıstılah ile değerlendirdiği hadislerin sayısı yaklaşık olarak 1470 hadis civarında bulunmaktadır. Meselâ:

• Begavî, Şerhu's-Sünne'de 375 numaralı hadisi rivayet ettikten sonra, “hazâ hadîsun muttefekun alâ sıhhatihi”, değerlendirmesini yapmış, Müslim'in de bu hadisi Harmele/İbn Vehb/Yunus/İbn Şihab tarîkıyle rivayet ettiğini zikretmiştir. Begavî, “o zamanlarda yatsı namazı Medine'den başka bir yerde kılınmazdı” cümlesinin ve sonrasının Müslim'de yer almadığını belirtmiştir.⁴⁶²

4.2. Sahih

Muhyi's-Sünne Begavî'nin te'lif ettiği eserlerinde sahih hadisleri nakletme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Onun, Mesâbîh'teki sıhah bölümüne sadece Şeyhân'ın hadislerini aldığını söylemesi onların hadislerini diğerlerine nazaran daha sahih kabul ettiğini göstermektedir. Fakat, Mesâbîh'te sıhah bölümüne sadece Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan hadisleri aldığını söylemesine rağmen Şeyhân'ın dışındaki hadis imamlarının eserlerinde yer alan hadisleri de bu bölüme aldığı görülmektedir. Gerek Şerhu's-Sünne'de olsun, gerek el-Envâr'da olsun, gerek Mesâbîh'te olsun ve gerekse Meâlim'de olsun sahih hadis değerlendirmelerini sadece Şeyhân hadislerine tahsis etmediği görülmektedir. O, bazan Tirmizî'nin hasen-sahih dediği hadislere sahih demektedir. Begavî, sahih hadisleri “hazâ hadîsun sahîhun”, “sahîhun” ve “kad sahha” şeklinde belirtmektedir. Yukarıda anlatılan hususları şöylece misallendirmek mümkündür:

• Begavî, Buhârî'nin Sahih'inden rivayet ettiği Şerhu's-Sünne'deki 839. hadis hakkında “hazâ hadîsun sahîhun” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁶³

⁴⁶² Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 31; Hadis için bkz. *Buhârî* Mevâkît, 20. 22; Ezan, 161; Temenni. 9; *Müslim*, Mesâcid, 218, 224, 225

⁴⁶³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 430; Hadis için bkz. *Buhârî*, Ezân, 55

• Mesâbîh'te 1546 ve 3291 numaralı hadisler Tirmizî'de hasen-sahih olarak geçmektedir. Begavî, bu hadislere sahih değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁶⁴

• Begavî, Mesâbîh'te Sihah bölümünde bazan “ve fî rivayetin” diyerek Buhârî ve Müslim hadislerinin peşinden başkalarının kitaplarına aldığı hadisleri nakletmektedir. Meselâ, 191 numaralı hadiste Müslim hadisinden sonra “ve fî rivayetin” diyerek İbn Hanbel'in Müsned'inde geçen hadisi nakletmiştir.⁴⁶⁵

• Begavî'nin, gerek Meâlim'de rivayet ettiği sahih hadisler ve gerekse Şerhu's-Sünne'de şerh kısmında sahih hadisler için “kad sahha” veya “sahha an fulan” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Meselâ: Şerhu's-Sünne'de 1912 numaralı hadisin şerhinde “kad sahha an İbn Ömer enne Rasûlallah (s.a.s.).....”, “sahha an Ümmi Atıyye el-Ensâriyye kâlet:.....”⁴⁶⁶ ve Meâlim'de “ve kad sahha fî sebebi nüzûli âyeti'l-hicâb mâ ehberana Abdulvahid el-Melîhî.....” gibi.⁴⁶⁷

• Begavî, Tirmizî'nin hasen-sahih-garib dediği hadislere bazan sahih değerlendirmesini yapmaktadır. Meselâ, Mesâbîh'teki 4642 numaralı hadis böyledir.⁴⁶⁸

4.3. Sahih-Garib

Begavî'nin eserlerinden Meâlim, Şerhu's-Sünne, Mesâbîh ve el-Envâr'dan sadece Şerhu's-Sünne'deki beş hadis hakkında kullandığı bu ıstılah, Tirmizî'nin bir hadisi değerlendirirken kullandığı mürekkeb ıstılahlardandır. Tirmizî, sahîh-garib hükmünü

⁴⁶⁴ Begavî, *Mesâbîh* II, 119; III, 178; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Fedâilu'l-Kur'ân, 16; Eşribe, 11

⁴⁶⁵ Begavî, *Mesâbîh* I, 180; Hadis için bkz. *Müslim*, Taharet, 1, Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd* V, 342

⁴⁶⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 303; VI, 293

⁴⁶⁷ Begavî, *Meâlim* VI, 370

⁴⁶⁸ Begavî, *Mesâbîh* IV, 120; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Menâkıb, 6

verdiği hadislerin niteliklerini açıklamamıştır. Sahih-garib hadis, ravilerinden birinin rivayetinde teferrüd ettiği hadistir. Teferrüd de, bir hadisi rivayette tek kalmak, tek başına rivayet etmek veya hadisi garib yahut ferd olarak rivayet etmektir. Garib ve ferdle bunların kısımları arasındaki farklar, fiil kullanımında göz önüne alınmaz. Bunun için, meselâ, ferd-i nisbî ve garib olan iki hadisin her biri hakkında ağrabe bih fulân veya teferrede bih fulân demek mümkündür.⁴⁶⁹ Begavî, Şerhu's-Sünne'deki 1223, 2846, 3606, 4012, 4026 numaralı hadisleri, sahih-garib olarak değerlendirmiştir. Meselâ:

• Begavî, bunlardan 1223. hadis hakkında “hazâ hadîsun sahîhun garibun min hadîsi Bürde an Abdillâh İbn Amr” şeklindeki değerlendirmesini Tirmizî'den naklen yapmıştır.⁴⁷⁰ Begavî, daha sonra bu hadisin “Ebû Seleme/Abdullah İbn Amr/Rasûlullah:.....” tarîkiyle sahih olduğunu zikretmiştir.⁴⁷¹

4.4. Hasen-Sahih

Begavî, bu ıstılahı eserlerinde kullanırken genel olarak Tirmizî'den istifade etmektedir. Bu ıstılah başta Tirmizî olmak üzere bazı muhaddisler tarafından bir hadis hakkında “hazâ hadîsun hasenun sahîhun” (bu, hasen-sahih bir hadistir) denilerek o hadisin hasen ve sahih olduğu ifade edilmek için kullanılmıştır. Her ne kadar söz konusu iki terimin bir arada kullanıldıklarında neye delalet ettiklerini açıklayanlar olmuş, hatta aralarında münakaşalar edilmişse de birbirinden farklı açıklamalar yapılması yüzünden konu tam manasıyla açıklığa kavuşmuş değildir. Hasen-sahih hadis, hakkında söylenen farklı sözleri şöylece özetlemek mümkündür: a) Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan hadis. b) Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazısı sahih olan hadis. c)

⁴⁶⁹ İbn Teymiyye, *İlmu'l-Hadis* s.102; Aydınlı, *Hadis Istılahları* s.135, 153

⁴⁷⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 272-273; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Kırâat, 13

⁴⁷¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 273; Hadis için bkz. *Buhârî*, Fedâilu'l-Kur'ân, 34

Bazı alimlerce hasen, diğer bazılarınca sahih kabul edilen hadis. (Tirmizî'nin çokça kullandığı bu ıstılahtan ne kastettiği kesin olarak bilinmemektedir.)⁴⁷²

Begavî'nin bu ıstılahı, Tirmizî'den naklen istifade ederek kullandığı görülmektedir. Şerhu's-Sünne'de 103 hadiste bu ıstılahı kullanmıştır. Begavî'nin bu ıstılahı en çok olarak kullandığı yer Şerhu's-Sünne'dir. Meselâ:

• Begavî, Şerhu's-Sünne'de 112. hadis hakkında “kâle Ebû İsa et-Tirmizî: Hazâ hadisun hasenun sahîhun” değerlendirmesini nakletmiştir.⁴⁷³

• Begavî, Şerhu's-Sünne'de 1121. hadis hakkında “kâle Ebû İsa: Hazâ hadisun hasenün sahîhun” değerlendirmesini yapmıştır. Begavî, bu hadisi Tirmizî değil de başka bir kanaldan almıştır. Fakat, Tirmizî'nin senedi İsrâîl'e kadar aynıdır. Bu da Begavî'nin, hadis Tirmizî kanalıyla kendisine gelmesinde, onun aynı hadis hakkındaki değerlendirmesine itibar ettiğini göstermektedir.⁴⁷⁴

4.5. Hasen-Sahih-Garib

Begavî'nin kullandığı birleşik terimlerden bir tanesi de hasen-sahih-garib terimidir. Hasen-sahih-garib hadis hakkında söylenenleri şöylece özetlemek mümkündür: a) Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan ancak bazı senedlerde ravisinin teferrüd etmiş olduğu hadis. b) Tek senedle rivayet edilen ve bu senediyle sahih-garib mi olduğu kestirilemeyen hadis (Tirmizî'nin kullandığı bu ıstılahta da hasen-sahih'teki ihtimaller söz konusudur.)⁴⁷⁵

⁴⁷² Aydın, *Hadis İstılahları* s.68-69

⁴⁷³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 114; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Ebvâbü's-Salat, 139

⁴⁷⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 187-188; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Edâhi, 6

⁴⁷⁵ Aydın, *Hadis İstılahları* s.69

Begavî'nin bu ıstılahı kullandığı hadislerde de Tirmizî'nin değerlendirmelerinden faydalandığı görülmektedir. Begavî, bu ıstılahı sadece Şerhu's-Sünne'de sekiz hadis için kullanmıştır. Yukarıdaki hususları şöylece misallendirmek mümkündür:

• Begavî'nin Tirmizî'nin değerlendirmesini aynen naklettiği hadislerden Şerhu's-Sünne'deki 881. hadis hakkında, “hazâ hadisun hasenun sahîhun garîbun min hazâ'l-vechi” değerlendirmesini Tirmizî'den nakletmiştir.⁴⁷⁶ Begavî'nin Şerhu's-Sünne'de sahih-hasen-garib değerlendirmesini yaptığı 916, 1120, 1268, 1834, 1843, 3914 ve 4189 numaralı hadisler de de Tirmizî'nin değerlendirmelerinden faydalandığı görülmektedir.⁴⁷⁷

4.6. Hasen

Terim olarak hasen, sahih ile zayıf arasında yer alan, ancak sahihe daha yakın olan bir hadis çeşididir. Ahmed Naim'in de “tarifinde çok zahmet çekilmiştir”⁴⁷⁸ dediği gibi gerek isnadı, gerek ravileri, gerekse metni dikkate alınarak değişik şekillerde tarif edilmiş ve her tarifi üzerinde münakaşalar yapılmıştır. Bu tarifleri şöylece hülasa etmek mümkündür: a) Senesinde yalan söylemekle ittiham edilmiş hiçbir kimse bulunmamakla beaber şâz da olmayan ve benzeri, diğer tarîklerden rivayet edilmiş olan hadis (Tirmizî'nin tarifi). b) Zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivayet ettiği hadisi münker sayılmayan adalet sahibi ravinin rivayet ettiği, şâzlık ve illetten ârî hadis. c) Yaygın olmayan, herkesçe bilinmeyen garib hadis (sınırlı olarak ilk

⁴⁷⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 461-462; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Ebvâbu's-Salât, 311

⁴⁷⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 18, 187, 315-316; IV, 228, 236-237; VIII, 90, 278; Hadisler için bkz. *Tirmizî*, Ebvâbu's-Salât, 330; Edâhî, 4; Deâvât, 24; Savm, 79; Hacc, 2; Cihad, 17; Tefsîru'l-Kur'ân, 53

⁴⁷⁸ Naîm, *Tecrid* I, 242

devirlerde). d) Münker hadis (nadir kullanış). İlk iki manasıyla hasen hadis makbûl olup hüccet (delil) olarak kullanılır.⁴⁷⁹

Begavî, Meâbîh hariç diğer eserlerinde ehl-i hadisin kullanmış olduğu şekilde hasen ıstılahını isti'mal etmiştir. O, Şerhu's-Sünne'de 150 hasen hadis, Mesâbih'te ise hisan başlığı altında 2680 hadis rivayet etmiştir. Begavî, hasen değerlendirmesi yaptığı hadislerde ekseriyetle Tirmizî'den istifade etmekle beraber başkalarının değerlendirmelerinden de istifade etmektedir. Meselâ:

• Şerhu's-Sünne'deki 586 numaralı hadis hakkında Begavî, "hazâ hadîsun hasenun" değerlendirmesini Tirmizî'den istifade ederek yapmıştır.⁴⁸⁰

• Şerhu's-Sünne'deki 639. hadis hakkında Begavî, "kâle'l-Hâkîm: isnadu haza'l-hadîsi hasenun" değerlendirmesini Hâkim'den istifade ederek yapmıştır.⁴⁸¹

4.7. Hasen-Garib

Muhyî's-Sünne Begavî'nin, eserlerinde kullandığı ıstılahlardan biri de hasen-garib mürekkep ıstılahıdır. Hasen-garib hadis, bir ravinin tek başına rivayet ettiği veya rivayetinde teferrüd ettiği hasen hadise denir.⁴⁸² Begavî'nin elimizdeki basılmış eserlerinden sadece Şerhu's-Sünne'de 92 kadar hadiste hasen-garib ıstılahını kullandığı görülmektedir. Onun, hasen-garib ıstılahını da Timizi'den istifade ederek kullandığı görülmektedir. Bunun'a birlikte bazan Begavî, Tirmizî'nin hasen-sahih-garib dediği hadise hasen-garib değerlendirmesini yapmaktadır. Meselâ:

⁴⁷⁹ Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.68

⁴⁸⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 242; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Salât, 184

⁴⁸¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 280

⁴⁸² Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.68

• Begavî, *Şerhu's-Sünne*'de 710. hadis hakkında Tirmizî'den naklen “hazâ hadîsun hasenun garîbun, kâle Muhammed İbn İsmail: Ebû Zılâl ismuhû Hilâl ve huve mukâribu'l-hadis” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁸³

• *Şerhu's-Sünne*'de 1223. hadis hakkında Tirmizî “hazâ hadîsun hasenun sahihun garibun min haza'l-vechi. Yüstağrabu min hadîsi Ebî Bürde an Abdillâh İbn Amr” şeklinde bir değerlendirme yapmış, Begavî ise “hazâ hadîsun sahîhun garîbun min hadîsi Ebî Bürde an Abdillâh İbn Amr” değerlendirmesini yapmıştır.

4.8. Garib

Begavî'nin eserlerinde garib hadis de bulunmaktadır. Garibin bir çok neveleri vardır.⁴⁸⁴ Garib hadislerin çoğu sahih olmamakla beraber aslında garâbet sıhhate mani değildir. Nitekim Sahîhayn'da bir çok garib diğer tabirle ferd hadis vardır. Bununla birlikte bazıları garib hadisi şâz hadis manasında kullanmışlardır. Nitekim Begavî, *Mesâbih*'teki bazı hadisler hakkında “hazâ hadîsun garîbun” demekten maksadı hadisin senedine ta'ndır.⁴⁸⁵ Begavî'nin, hasen hadis değerlendirmelerinde olduğu gibi bunda da Tirmizî'nin değerlendirmelerinden istifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Begavî, bazan Tirmizî'nin garib dediği hadise garib-zayıf değerlendirmesini; yine Tirmizî'nin hasen-garib dediği hadise garib; bazan Ebû Davûd'un “leyse bi'l-kaviy” değerlendirmesini yaptığı hadis için de garib değerlendirmesini yapmaktadır. Meselâ:

⁴⁸³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 330; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Salât, 2

⁴⁸⁴ Aydınlı, *Hadis Istılahları* s.60

⁴⁸⁵ Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs* s.99; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs* I, 238-241; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbe* s.232-239; Naîm, *Tecrîd* I, 110

• Şerhu's-Sünne'deki 120 numaralı hadisin değerlendirmesini yaparken “kâle Ebû İsa hazâ hadîsun garîbun va kad tekelleme ba'du ehli'l-ilmî fî Süheyl.....” deyip aynen Tirmizî'den nakilde bulunmuştur.⁴⁸⁶

• Begavî, Mesâbîh'teki 1541. hadise garib-zayıf hadis değerlendirmesini yapmıştır. Tirmizî, bu hadis için “hazâ hadîsun garîbun lâ na'rifuhû illâ min haza'l-vechi ve leyse isnâduhû bi sahih ve Hafs b. Süleyman yuda'afu fi'l-hadis” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁸⁷

• Begavî, Mesâbîh'te 3467. hadis hakkında “garib” değerlendirmesini yapmıştır. Halbuki Tirmizî, bu hadise “hasen-garib” demiştir.⁴⁸⁸

• Begavî, Tirmizî'nin hasen-garib dediği Mesâbîh'teki 4757. hadis hakkında “garib” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁸⁹

• Mesâbîh'teki 3244 numaralı Hz. Aişe'nin (r.a.) rivayet ettiği hadis, Ebû Davûd'un Sünen'inde “leyse hüve bi'l-kaviy” şeklinde değerlendirilmiştir. Begavî, bu hadise “garib” demiştir.⁴⁹⁰

4.9. Zayıf

Begavî'nin Meâlim, Şerhu's-Sünne, el-Envâr ve Mesâbîh adlı eserlerinde zayıf hadislerin bulunduğu görülmektedir. Zayıf hadis, sahih ve hasen hadisin şartlarından

⁴⁸⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 177; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Tefsîr, Bâb

⁴⁸⁷ Begavî, *Mesâbîh* II, 119; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Fedâilu'l-Kur'ân, 13

⁴⁸⁸ Begavî, *Mesâbîh* III, 561; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Sıfatu'l-Cennet, 4

⁴⁸⁹ Begavî, *Mesâbîh* IV, 169; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Menâkib, 19

⁴⁹⁰ Begavî, *Mesâbîh* III, 162; Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Et'ime, 21

birini veya bir kaçını taşımamakla beraber mevzû' olduğu da söylenmeyen hadistir. Tatbikatta genelde bu manada kullanılmaktadır. Zayıf hadis merdûddur.⁴⁹¹ Begavî'nin eserlerine aldığı zayıf hadislerle şunları misal olarak vermek mümkündür:

- Begavî, Şerhu's-Sünne'deki 249. ve 279. hadislerin şerhinde verdiği iki hadisin isnadlarının zayıf olduğunu "isnadhû daîfun" diyerek belirtmiştir.⁴⁹²
- Begavî, Mesâbih'te 1977. hadis olan el-Haccâc b. Amr el-Ensârî'nin rivayet ettiği hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Aynı hadisi Şerhu's-Sünne'de de şerh kısmında vererek zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁹³
- Begavî, Şerhu's-Sünne ve Meâlim'e aldığı zayıf bir hadis hakkında Tirmizî'nin şu değerlendirmesini nakletmiştir: "Bu hadisi ancak bu tariki ile biliyoruz. İsnadı mechuldür. Ravilerden Haris'in tenkide uğrayan bir vasfi söylenmiştir (fihi mekâl)."⁴⁹⁴
- Begavî, 2167. hadisin şerhinde Ahmed b. Hanbel'in delil olarak kullandığı "Şerîk/Ebû İshak/Atâ/Rafi' b. Hadîc/Rasûlullah (s.a.s.):....." hadisini, bir kısım ehli-hadis zayıf saydığını zikretmiştir.⁴⁹⁵

4.10. Mürsel

Begavî'nin, tabiînden birinin ravi sahabîyi atlayarak, zikretmeyerek doğrudan doğruya Rasûlullah'dan (s.a.s) veya hakikatte kendisinden hadisi duymamış olduğu ravi

⁴⁹¹ Şâkir, *el-Bâisü'l-Hasîs* s.42

⁴⁹² Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 329-330, 354

⁴⁹³ Begavî, *Mesâbih* II, 291; Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 406

⁴⁹⁴ Begavî, *Meâlim* I, 39; Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 241; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Fedâihu'l-Kur'ân, 46

⁴⁹⁵ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 174

sahabîyi zikrederek Rasûlullah'dan (s.a.s.) rivâyet ettiği hadis demek olan⁴⁹⁶ mürsel hadisleri Şerhu's-Sünne, Mesâbîh ve Meâlim'e aldığı görülmektedir Begavî'nin eserlerinde yer alan mürsel hadislere şunları misal vermek mümkündür:

• Şerhu's-Sünne'deki 2066 ve 2102 numaralı hadisler, Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in mürsel hadisleridir. Begavî, Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in mürselinin sahabenin ameli ile kuvvet kazanmış olduğunu söyledikten sonra İmam Şafî'nin, Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in mürselini istihsan ettiğini belirtmiştir.⁴⁹⁷

• Begavî, "Ebu'l-Hasan es-Serahsî/Zâhir b. Ahmed/Ebû İshak el-Haşimî/Ebû Mus'ab/Mâlik/Zeyd b. Eslem/Atâ b. Yesâr/Rasûlullah (s.a.s.):....." isnadıyla verdiği Atâ b. Yesâr'ın mürsel hadisinin muttasıl olarak aynı manada Ma'mer/Zeyd b. Eslem/Atâ b. Yesâr/Ebû Saîdi'l-Hudrî/Rasûlullah." sened zinciriyle rivayet edildiğini belirtmiştir.⁴⁹⁸

• Begavî, Enfal Sûresi 8/8. âyetinin tefsirinde "Ebu'l-Hasan es-Serahsî/Zahir b. Ahmed/Ebû İshak el-Haşimî/Ebû Mus'ab/Mâlik/İbrahim b. Ebî Uleyye/Talha b. Ubeydillah b. Kerîz/Rasûlullah (s.a.s.):....." isnadıyla verdiği hadisin Talha b. Ubeydillah b. Kerîz'in mürseli olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹

4.11. Munkatı'

Begavî, eserlerine munkatı' hadis te almıştır. Muhtelif tarifleri yapılan munkatı' hadîsle ilgili tarifleri üç şık altında toplamak mümkündür: a) Senedinde peşpeşe olmayarak iki

⁴⁹⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları* s.112

⁴⁹⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 58; V, 98

⁴⁹⁸ Begavî, *Meâlim* IV, 64; Hadis için bkz. Mâlik, *Muvatta'*, Zekât, 29; *Ebû Davûd*, Zekât, 25

⁴⁹⁹ Begavî, *Meâlim* III, 367; Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 323

veya sahabeden sonra bir ravi düşürülmüş, atlanmış yahut müphem olarak zikredilmiş olan hadis. b) Mutlak olarak senesinde bir veya bir kaç ravi atlanmış olan hadis (muttasılın mukabili). c) Tabiîn ve sonrasının söz ve fiilleri (maktû' müradifi olan olup, ilk zamanlarda ve nadiren bir manada kullanılmış). Munkatı' hadis zayıf hadislerdendir.⁵⁰⁰

Begavî, eserlerinde munkatı' dediği hadislerin inkıtımın nerede bulunduğunu genelde açıklamamakta, nadiren açıklamaktadır. Meselâ:

• Begavî, “Ebu'l-Hasan eş-Şirazi/Zâhir b. Ahmed/Ebû İshak el-Hâşimî/Ebû Mus'ab/Mâlik/Zeyd b. Eslem/Rasûlullah (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında sadece munkatı' değerlendirmesi yapmış, fakat inkıtı' sebebini açıklamamıştır.⁵⁰¹

• Begavî, “Ahmed b. Abdullah es-Salihî/Ebu'l-Hüseyn/İbn Bişrân/İsmail b. Muhammed es-Saffâr/Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî/Abdürrezzak/tahvîl/Ebû Saîd et-Tâhirî/Dedesî/Abdussamed el-Bezzâr/Muhammed b. Zekiriyya el-Uzâfirî/İshak ed-Düberî/Abdürrezzak/Ma'mer/Katâde-Rasûlullah:.....” senediyle verdiği hadis hakkında “hazâ hadîsun munkatı'” değerlendirmesini yapmış fakat inkıtımın nerede olduğunu belirtmemiştir.⁵⁰²

• Begavî, “Abdulvehhab b. Muhammed el-Kisâî/Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl/Ebû'l-Abbas el-Esam/tahvîl/Ahmed b. Abdullah es-Salihî ve Muhammed b. Ahmed el-Arif/Ebû Bekir Ahmed İbnü'l-Hasan el-Hîrî/Ebu'l-Abbas el-Esam/er-Rabî'eş-Şafî/Saîd b. Salim/İbn Cureyc/Miksem Mevlâ Abdullah İbni'l-Hâris/İbn Abbas/Rasûlullah (s.a.s.):.....” isnadıyla verdiği hadisin sadece munkatı' olduğunu belirtmiştir.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Aydınlı, *Hadis Istılahları* s.110-111

⁵⁰¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 355

⁵⁰² Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 360-361

⁵⁰³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 290-291

• Begavî, “Ebu’l-Hasan eş-Şîrazî/Zahir/İbn Ahmed/Ebû İshak el-Haşimî/Ebû Mus’ab/Mâlik/Abdurrahman b. Ebî Amera el-Ensârî/el-Kasım b. Muhammed/Sa’d b. Ubâde/Rasûlullah:.....” senediyle verdiği hadisin munkatı olduğunu belirttiikten sonra, sahih ve muttasıl olarak “Ubeydullah b. Abdillâh/İbn Abbas/Sa’d b. Ubâde” tarîkiyle geldiğini kaydetmiştir.⁵⁰⁴

• Begavî, “Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Teybe/Muhammed b. Ahmed İbnü’l-Hâris/Muhammed b. Ya’kûb el-Kisâî/Abdullah b. Mahmûd-İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl/Abdullah İbnü’l-Mübârek/Bakıyye İbnü’l-Velîd/Eyyûb b. Osman/Rasûlullah (s.a.s.):.....” sened zinciriyle verdiği hadisi İbnü’l-Mübârek’in munkatı’ olarak rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵⁰⁵

• Begavî, Mesâbih’teki 2283, 3714 ve 3783 numaralı hadislerin munkatı’ olduğunu,⁵⁰⁶ 1944 numaralı Hz. Âişe’nin (r.a.) hadisinin ise zayıf-munkatı’ hadis olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁷

4.12. Münker

Begavî’nin, eserlerine az da olsa münker hadis aldığı görülmektedir. Zayıf hadislerden sayılan münker hadis hakkındaki tarifleri şöyle ele almak mümkündür: a) Zayıf bir ravinin rivâyetine daha zayıf bir ravi tarafından muhalif şekilde rivayet edilen hadis. b) Zayıf ravinin sika ravi veya ravilere muhalif olarak rivayet ettiği hadis. c) Fuşu’l-galat,

⁵⁰⁴ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 533

⁵⁰⁵ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* VIII, 185

⁵⁰⁶ Begavî, *Mesâbih* II, 396; III, 309, 329

⁵⁰⁷ Begavî, *Mesâbih* II, 278; Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Menâsik, 5

kesretü'l-gaflet ve fisk ile muttasıf ravinin rivayet ettiği hadis. d) Sika da olsa bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadis (daha ziyade mütekaddimûna göre).⁵⁰⁸

Begavî'nin eserlerine alıp münker değerlendirmesini yaptığı hadislere şunları misal olarak vermek mümkündür:

• Begavî, “Kim bir kavme misafir olursa ancak onların izniyle nafile oruç tutsun.” hadisinin münker olduğunu, sahih olmadığını belirtmiştir.⁵⁰⁹

• Begavî, Mesâbih'te rivayet etmiş olduğu 3602 ve 3606 numaralı Cabîr'in (r.a) hadislerinin münker olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁰

• Begavî, Mesâbih'te 4379 numaralı Sâlim'in babasından rivayet etmiş olduğu hadis hakkında “zayıf münker” değerlendirmesini Tirmizî'den istifade ederek yapmıştır.⁵¹¹

4.13. Mevkûf

Begavî, eserlerine almış olduğu mevkûf hadislere de işarete bulunmuştur: Meselâ:

• Begavî, Mesâbih'te 3167 numaralı Ebu'z-Zübeyr'in Cabir'den onun da Rasûlullah'tan (s.a.s.) rivayet ettiği merfû hadisi, çoğunluğun, Câbir'in (r.a.) mevkûf hadisi saydığını belirtmiştir.⁵¹²

⁵⁰⁸ Aydın, *Hadis İstılahları* s.111-112

⁵⁰⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 218; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Savm, 70

⁵¹⁰ Begavî, *Mesâbih* III, 2740

⁵¹¹ Begavî, *Mesâbih* III, 564; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Sıfatu'l-Cennet, 14

⁵¹² Begavî, *Mesâbih* III, 139-140

• Begavî, “sevdiğini ölçülü sev ki, bir gün gelir düşmanın olur; buğzettiğinde de ölçülü buğzet ki bir gün gelir dostun olur.” hadisini, bazılarının Ali’den (r.a.) bazılarının ise Ebû Hureyre’den (r.a.) merfû olarak rivayet ettiklerini söyledikten sonra bunun doğru olmasının ise Hz. Ali’nin (r.a.) mevkûf hadisi olduğunu belirtmiştir.⁵¹³

5. HADİS TENKİTÇİLİĞİ

5.1. Metin Tenkidleri

Begavî, zaman zaman metin tenkidi de yapmıştır. Bunda muvaffak olmasında muhaddisliğinin yanında fakihçiliğinin de tesirinin olduğu görülmektedir:

• Begavî, Ebû Hanife’nin Abdullah b. Ömer’in hadisini delil göstererek müsakkal aletle öldürmenin şibh-i amd olduğunu, dolayısıyla bunun kısası gerektirmediği sonucuna varmasını tenkid etmiştir. İmam A’zam’ın delil olarak kullandığı hadis şöyledir: “Dikkat edin! Kamçı ve asa vasıtasıyla hata ile öldürülen maktul diyeti, ağırlaştırılmış bir ceza olarak yüz devedir. Bu yüz devenin kırk tanesi karnında yavrusu olan kırk dişi devedir.”⁵¹⁴ Begavî’nin yapmış olduğu metin tenkidi şöyledir: a) Bu hadis, müsakkal-i kebire ile öldürmenin şibh-i amd olduğuna dair delil olamaz. Zira hadiste, kamçı (savt) ve hafif asâ zikredilmiştir ki bunlar doğrudan katl için yapılmış aletler değildir. Kamçı ve asânın hususiyeti hafif olmasıdır. Dolayısıyla onlarla meydana gelen katl, şibh-i amd olur. b) Ancak İmâm-ı A’zam’ın söylediği musakkal-i kebire gelince, bunlar demirli aletlerdir ki onlar da katl için hazırlanıp yapılmışlardır. Onlarla yapılan öldürme fiili de amden olur.⁵¹⁵

⁵¹³ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* VII, 319

⁵¹⁴ Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Diyat, 19

⁵¹⁵ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* VI, 138

• Begavî, İmam-ı A'zam'ın ganimetlerin taksimi hususunda kendi görüşüne delil olarak kullandığı hadisleri sened ve metin yönünden şu şekilde tenkid etmektedir:

a) Sahabe-i Kirâmın ekseriyeti, Sevrî, Evzâî, Mâlik, İbnü'l-Mübârek, Şafîî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Yusuf ve Muhammed piyadeye bir pay, süvariye ise ganimetten üç pay verilmesi görüşünde ittifak etmişlerdir. Ebû Hanîfe ise süvariye iki pay verilmesi görüşündedir. O, Abdullah b. Ömer/Nâfi/İbn Ömer isnadıyla gelen "ganimetten süvariye iki pay, piyadeye ise bir pay hakkı vardır" hadisini delil göstermiştir.⁵¹⁶

b) Ancak, "Rasûlullah (s.a.s.) savaşa katılan mücahidin kendisine bir, atına da iki olmak üzere ganimetten üç pay vermiştir."⁵¹⁷ hadisinin ravilerinden olan Ubeydullah b. Ömer, Ebû Hanîfe'nin ihticac ettiği hadisin senedindeki Abdullah b. Ömer'den daha hafız (ehfaz) ve daha sebtir. c) İkinci delil olarak kullandığı "Mücemma" b. Cariye el-Ensârî'nin rivayet ettiği "Hayber, Hudeybiye'ye katılanlar arasında paylaştırıldı. Rasûlullah (s.a.s.), Hayber'i on sekiz paya ayırdı. Ordunun sayısı bin beş yüz olup içinde üç yüz süvari bulunuyordu. Efendimiz, ganimetten süvariye iki pay, piyadeye ise tek pay verdi."⁵¹⁸ Fakat bu hadis hakkında da Ebû Davûd şöyle demiştir: "Ebû Muâviye'nin hadisi bu hadisten daha sahihtir. Mücemma'nın hadisinde vehim vardır. Çünkü Mücemma', süvarilerin sayısı iki yüz olduğu halde onların sayısını üç yüz diye söylemiştir."⁵¹⁹

• Begavî, İnşikâk-ı Kamer mu'cizesini inkâr edenlerin şu itirazı yaptıklarını nakletmektedir: Bu mucize gerçekten de vuku bulduysa, çok önemli ve dikkat çekici bir olaydır. Ancak böyle bir olay olmuş olsaydı, avam tabakası tarafından bilinir; üstelik asırlarca nakledilir; kitaplarda bu durum ebedileştirilir; siyer ve tarih üzerinde çalışma yapanlar da bunu zikrederlerdi. Begavî, yukarıdaki itiraza cevap olarak şunları söylemiştir: a) Enes'in (r.a.) anlattığına göre, bu mucizeyi Efendimiz (s.a.s.), kendinden mucize talep eden hususi bir topluluğa gece yarısı göstermiştir. Ki bu vakitte insanların

⁵¹⁶ Hadis için bkz. Dârakutnî, *Sünen* IV, 102

⁵¹⁷ Hadis için bkz. *Buhârî*, Cihad, 51

⁵¹⁸ Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Cihad, 155

⁵¹⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 356-357

çoğunluğu yataklarında uyumaktaydılar. Bu sırada Mekke'nin dışında badiyede ve çölde yerleşik olanlar böyle bir olayı hazır bir şekilde intizar etmediklerinden ya meskenlerinin içindeydiler, ya da bu vakitte bir şeylerle meşgul bulunuyorlardı. b)Nasıl ki kūsûf vaktinde çoğu insan Kamerin kaybolduğunun farkında olmuyor, Kamerin bu bir lahzalık kayboluşunu ancak bekleyip takip edenler fark edebiliyorlar. Aynen bunun gibi de İnşikak-ı Kamer mucizesi böyle bir lahzada meydana geldiğinden çoğu insan ona şahit olamamıştır. c)Şayet İnşikâk-ı Kamer mucizesi, avam-havas herkesin görebileceği kadar uzun sürseydi ve herkes onu görseydi ve sonra da onlar bu mucizeye iman etmeselerdi, o zaman onlar tümünden helak edilirdi. Çünkü, önceki ümmetlerde peygamberler, havass-ı selime ile görülebilecek bir mucizeler getirip de onlar iman etmediklerinden dolayı tümünden helak edilmişlerdir. Buna Mâide Sûresi 5/115. âyeti "Ben, onu yukarıdan size indiririm, fakat bundan sonra her kim nankörlük edip kâfir olursa, onu dünyada hiç kimseye yapmayacağım derecede cezalandırırım." işaretle bulunmaktadır.⁵²⁰

• Begavî, imamın arkasında Fatiha'nın okunması gerektiğini, zira okunmaması ile alakalı hadisi rivayet eden Ebû Hureyre'nin (r.a.), bunun aksine rivayetlerinin ve telkinlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Şöyle ki: Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s.), cehren kırâat ettiği namazı eda ettikten sonra, az önce sizden biriniz benimle beraber okudu mu? diye sordu. Adamın biri, evet yâ Rasûlallah (s.a.s.), dedi. Buyurdu ki, Ben de, neden kırâatıma karışılıyor diyordum? Sahabe, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bunu işitince cehren okuduğu namazlarda O'nunla beraber okumaya son verdiler." Bu hadis, imamın arkasında kırâatın gerekli olduğunu savunanların görüşünü nakzmemektedir. Çünkü, bu hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet eden Ebû Hureyre (r.a.), diğer bir rivayetinde "bir kimse bir namaz kılar ve o namazda Fatiha'yı okumazsa o namaz noksandır." Bunu işiten hâmilü'l-hadis, ben bazan imamın arkasında oluyorum, o zaman ne yapayım? diye sorduğunda, Ebû Hureyre, o zaman onu içinden oku, diye cevap vermiştir.⁵²¹

⁵²⁰ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 471

⁵²¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 257-257; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Salat, 116

• Begavî, bir mü'minin zimmi karşılığında öldürülemeyeceğini söylemektedir. Öldürülebileceği görüşünde olanların delil olarak kullandıkları hadis hakkında da tenkidde bulunmaktadır. Şöyle ki: Ashab-ı Rey ve diğer bir kısım fukaha, mü'minin zimmi karşılığında öldürülebilceği görüşündedirler. İhticac ettikleri hadis ise munkatı' bir hadis olan Abdurrahman İbnü'l-Beylemâni'nin hadisidir. O hadis, "Bir müslüman ehl-i zimmeden birini öldürmüştü. Bu olay Rasûlullah'a (s.a.s.) bildirildi. O da, Ben bir zimmînin hakkını en iyi koruyanı, deyip katilin öldürülmesini emretmiş, emrettiği gibi de öldürülmüştü."⁵²² Bu hadisin şu hususlardan dolayı delil olması mümkün değildir: a) Tam müstakil bir kelâm olan "mümin, kâfir karşılığı öldürülmez" hadisi başka hiç bir anlamaya ve yoruma açık bir kapı bırakmamıştır. Bundan başka Hz. Ali'nin (r.a.) sahifesinde yer alan "bir mü'min, hiç bir kâfir karşılığı öldürülmez" hadisinde ahd sahibi zikredilmemiştir. Bundan dolayı da hadis mutlak olarak bütün kâfirleri içine almaktadır. Durum böyle olduğuna göre bir mü'min, kâfir karşılığı öldürülemeyecektir. Nitekim Efendimiz (s.a.s.), "müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olamaz"⁵²³ buyurmuştur. Bu hadiste zimmi müste'men ve harbî hepsi eşittir. b) İbnü'l-Beylâmâni'nin hadisine gelince o, munkatı' bir hadis olduğundan dolayı hüccet olacak bir değeri yoktur. c) Hadiste adı geçen kâtil Amr b. Ümeyye ed-Dâmirî, Efendimiz'den sonra yaşamıştır. Hadis, sabit olsa dahi metrûk bir hadistir. d) Bu hüküm mensûhtur. Çünkü bu katli olayı Mekke'nin fethinden önce vuku bulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Mekke'nin fethinde "mü'min, kâfir karşılığı öldürülmez" buyurmuştur. Önceki hadisin hükmü, bu hadisin hükmüyle neshedilmiştir.⁵²⁴

• Begavî, Hudeybiye Sulhu ile alakalı hadisi⁵²⁵ verdikten sonra şu metin tenkidini yapmaktadır: a) Nebî (s.a.s.), Hudeybiye Sulhu'nda müslümanların gücünün, kâfirlerin güç ve kuvveti karşısında zayıf, yetersiz ve onların müslümanlara galip gelme ihtimalinin yüksek olmasından dolayı bu ağır şartları kabul etmiştir. b) Günümüzde ise

⁵²² Hadis için bkz. Dâraikutnî, *Sünen* III, 134-135

⁵²³ Hadis için bkz. *Buhârî*, Ferâiz, 26; *Müslim*, Ferâiz, 1

⁵²⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 129-130

⁵²⁵ Hadis için bkz. *Buhârî*, Sulh, 7

müslümanların kâfirlere karşı güçlü ve galip durumda bulunmaları, bunun yanında İslâm hakimiyetinin sınırlarının geniş bir alana yayılmış bulunmasından dolayı Hudeybiye Sulhu'nun şartlarından bir tanesini bile kabul etmek caiz değildir. c) Ancak, müslümanların kendi can ve mallarının tehlikede bulunduğu dâru'l-harbe yakın yerlerde bu şartlardan birini kabul etmek husûsi bir durum olarak caiz olabilir.⁵²⁶

Begavî, el-Hakem b. Amr el-Gıfârî'nin rivayet etmiş olduğu "Rasûlullah (s.a.s.), kadının abdest suyunun artanıyla erkeğin abdest almasını men etti." hadisinin mensuh olduğunu belirtmiştir.⁵²⁷

• Begavî, bazı kaplarda nebiz yapılmasının yasaklanışının sonradan neshedildiğini belirtirken şu metnin tenkidini yapmıştır: "Rasûlullah (s.a.s.), dübbâ, hantem, nakîr, mukayyer, ve müzeffette nebîz yapılmasını yasaklamıştı." hadisi, "Ben, sizi tulumdan başka kaplardan nebîz içmekten nehyetmişim. Artık bütün tulumlardan için ama sarhoşluk veren şey içmeyin." ve "Hz. Peygamber'e (s.a.s.) taştan bir çanak içinde nebiz yapılırdı." hadisleriyle neshedilmiştir.⁵²⁸

• Begavî, "Su, sudan dolayı icab eder." hadisinin mensûh olduğunu belirtmiştir.⁵²⁹

5.2. Sened Tenkidleri

Hadisçilik açısından önem arzeden konulardan bir tanesi de sened tenkididir. Muhyi's-Sünne İmam Begavî, bir muhaddis olması hasebiyle sened tenkidi yapmayı da ihmal etmemiştir. Onun yapmış olduğu sened tenkidlerine şunları misal verebiliriz:

⁵²⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 394-396

⁵²⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* I, 337

⁵²⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VI, 544-546

⁵²⁹ Begavî, *Mesâbih* I, 212; Hadis için bkz. *Müslim*, Hayz, 80

• Begavî, “Abdülvehhab b. Muhammed el-Kisâî/Abdulazîz b. Ahmed el-Hallal/Ebu’l-Abbas el-Esam/tahvil/Ahmed b. Abdillâh es-Salihî ve Muhammed b. Ahmed el-Arif/Ebû Bekir el-Hîrî/Ebu’l-Abbas el-Esam/er-Rabî’/eş-Şafîî/Hâtim b. İsmail/Ca’fer b. Muhammed/Babası/Yezîd b. Hürmüz/Necde/İbn Abbas (r.a.):.....” hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Ehl-i ilmin çoğunluğu bizzat savaşa katılan çocuk, köle ve kadınlara pay verilmeyip hediye verileceği görüşünde ittifak etmişlerdir. Evzâî ise “Efendimiz’in (s.a.s.), çocuk ve kadınlara ganimetten pay verdi.”⁵³⁰ hadisini hüccet göstererek bunlara da pay verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak, bu hadisin isnadı zayıf olduğundan dolayı delil olması mümkün değildir.”⁵³¹

• Begavî, “Amr b. Şuayb/Babası/Dedesi/Rasûlullah s.a.s.):.....” hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Bazıları bu hadisi, Amr b. Şuayb/Babası/Dedesi/Ömer İbnü’l-Hattâb’dan ve bazıları da Süraka b. Mâlik’ten rivayet etmişlerdir. Bu hadisin isnadı sahih olmayıp, muztaribdir.”⁵³²

• Begavî, “Abdülvahid b. Ahmed el Melihî/Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Şureyh/Ebu’l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Abdilaziz el-Begavî/Ali İbnü’l-Ca’d/Şu’be/Muhammed b. Abdirrahman/Kardeşi/Babası/Ebû Eyyûb el-Ensârî/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” senediyle verdiği hadis hakkında şu tenkidi yapmıştır: “Bu hadisin isnadındaki İbn Ebî Leylâ muztarib ravidir. Zira İbn Ebî Leylâ, bazan hadisi “an Ebî Eyyûb” diyerek, bazan da “ani’n-Nebiy (s.a.s.)” diyerek rivayet etmiştir.”⁵³³

• Begavî, “Abdülvahid b. Ahmed el-Melihî/Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem’ân/Ebû Ca’fer er-Rayyânî/Humeyd b. Zencûye/Halef b. Eyyût/Halid b. Abdillâh/Hüseyn b. Kays/İkrime/İbn Abbas:.....” senediyle verdiği hadis hakkında

⁵³⁰ Hadis için bkz. Beyhakî, *Sünen IX*, 53

⁵³¹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne VI*, 358

⁵³² Begavî, *Şerhu’s-Sünne VI*, 132; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Diyet, 9

⁵³³ Begavî, *Şerhu’s-Sünne VII*, 222-223

şu tenkidi yapmıştır: “Hüseyin b. Kays Ebû Ali er-Rahabî'nin lakabı Haneş'tir. Ehl-i hadis onu zayıf ravilerden saymıştır. Onun, İkrime/İbn Abbas tarîkıyle rivayet ettiği bir hadis nüshası vardır. Bu nüshadaki hadislerin çoğu maktûb hadistir.”⁵³⁴

• Begavî, bazı ehl-i ilmin şuf'anın ticarî mallar, hayvanlar ve başka bütün ortak mallarda sabit olduğunu söylediğini, delil olarak da, İbn Ebî Müleyke'nin İbn Abbas'tan onun da Rasûlullah'tan (s.a.s.) rivayet ettiği “ortak, sahib-i şuf'adır. Şuf'a da her şeyde geçerlidir.”⁵³⁵ hadisini kullandıklarını söyledikten sonra, bu hadisin müsned olarak sabit olmayıp, İbn Ebî Müleyke'nin mürseli olarak sabit olduğunu belirtmiştir.⁵³⁶

• Begavî, İkrime'nin İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiği “Rasûlullah (s.a.s.), birbiriyle rekabet ederek yemek ziyafeti veren iki kişinin yemeğini yemekten nehyetmiştir.” hadisinin doğrusunun İkrime'nin mürsel hadisi olduğunu söylemiştir.⁵³⁷

• Begavî, “Rasûlullah (s.a.s.), Ezvac-ı Tahirat arasında taksimatta bulunuyor ve adaletli davranıyordu. Sonra da: Allahım! Bu, benim güç yetirebildiğim ve güç yetiremediğim taksimim, buyurmuştu.” hadisinin merfu olmadığını; Hammad b. Zeyd ve bir çok kişinin bu hadisi Eyyûb/Ebû Kılâbe isnadıyla mürsel olarak rivayet ettiğini, bunun da daha sahih olduğunu belirtmiştir.⁵³⁸

• Begavî, “Ebû Ali Hassân b. Saîd el-Menî/Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ali Muhammed b. Sahr el-Ezdî/Ebu'l-Kasım Ömer b. Muhammed b. Yusuf el-Kâtip el-Bağdâdî/Abdullah b. Süleyman/Ahmed b. Salih/Abdullah b. Vehb/Amr İbnü'l-

⁵³⁴ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 304

⁵³⁵ Hadis için bkz. *Tirmizî, Ahkâm*, 34

⁵³⁶ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 183-184

⁵³⁷ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 382

⁵³⁸ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 387

Haris/Abdūmelik b. Abdūmelik/el-Mus'ab b. Ebî Zi'b/el-Kasım b. Muhammed/tahvîl/Abdūlvahid b. Ahmed el-Melîhî/Ebû Mansûr es-Sem'ânî/Ebû Ca'fer/er-Rayyânî/Humeyd b. Zencûye/el-Asbağ İbnü'l-Ferec/İbn Vehb/Amr İbnü'l-Haris/Abdūmelik b. Abdūmelik/İbn Ebî Zi'b/el-Kasım b. Muhammed/Babası/Amcası/Rasûlullah (s.a.s.):.....” hadisinin isnadı hakkında şu tenkidi yapmıştır: “Doğru olan, Abdūmelik b. Abdūmelik b. Mus'ab b. Ebî Zi'b'dir. Buhârî, Abdūmelik b. Abdūmelik b. Mus'ab b. Ebî Zi'b'in el-Kasım'dan rivayetinin fîhi nazar olduğunu söylemiştir. Ebû Hatim de, Abdūmelik b. Abdūmelik b. Mus'ab b. Ebî Zi'b'in el-Kasım'dan onun da babasından rivayet ettiği hadislerin münker olduğunu belirtmiştir.”⁵³⁹

• Begavî, ashâb-ı rey'in delil olarak kullandıkları “Süfyan b. Hüseyin/ez-Zührî/Saîd İbnü'l-Müseyyeb/Ebû Hureyre/Rasûlullah (s.a.s.):.....”⁵⁴⁰ hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Bu hadis mahfuz değildir. Süfyan b. Hüseyin, sû-i hıfzıyla tanınmıştır.”⁵⁴¹

• Begavî, “İbn Ebî Müleyke/İbn Abbas/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” hadisinin senedi hakkında şu tenkidi yapmıştır: “Bu hadis müsned olarak sabit değildir. Ancak, İbn Ebî Müleyke'nin mürsel hadisi olarak sabittir.”⁵⁴²

• Begavî, Câbir'in (r.a.) rivayet ettiği hadisin isnadında mechûl ravi bulunduğundan dolayı isnadı zayıf bir hadis olduğunu belirtmiştir.⁵⁴³

⁵³⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* III, 74-75

⁵⁴⁰ Hadis için bkz. *Ebû Davûd*, Diyât, 29

⁵⁴¹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 178

⁵⁴² Begavî, *Şerhu's-Sünne* V, 184

⁵⁴³ Begavî, *Şerhu's-Sünne* II, 68-69; Hadis için bkz. *Tirmizî*, Salat, 143

• Begavî, “Ebû Abdillâh Muhammed İbnü’l-Hasan İbni’l-Abbas el-Fadlûbî el-Bûşencî/el-Hatîb Ebu’l-Hasan Amr b. Muhammed b. Şehîd/Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hâmid el-Mâfînî/Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Halid ed-Darimî/Abdullah b. Salih el-Mısrî/Yahya b. Eyyûb/İbn Cureyc/Nafi’/İbn Ömer/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” hadisinin senedi hakkında şu tenkidi yapmıştır: “Hadisin ravilerinden Abdullah b. Salih Ebû Salih el-Cühenî el-Mısrî, Leys b. Sa’d’ın kâtibi, sadûk bir ravidir. Fakat rivayet ettiği hadisler arasında münker hadisler bulunmaktadır.”⁵⁴⁴

• Begavî, “Ömer b. Abdilaziz/el-Kasım b. Ca’fer/Ebû Ali el-Lü’lûî/Ebû Davûd/Müsedded/Bişr İbnü’l-Mufaddal/İsmail b. Ümeyye/Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys/Dedesi/Ebû Hureyre/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” hadisinin isnadında za’f olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁵

• Begavî, “Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muhammed eş-Şîrezî/Ebû Ali Zâhir b. Ahmed es-Serahsî/Ebu’l-Hasan el-Kasım b. Bekir et-Tayâlîsî/Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrahim et-Tarsûsî/Abdülğaffar b. Ubeydillah el-Küreyzî/Salih b. Ebi’l-Ahdar/ez-Zührî/Ebu’l-Ahvas/Ebû Zer/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” hadisinin senedindeki Salih b. Ebi’l-Ahdar’ın zayıf bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁶

• Begavî, Ahmed b. Hanbel ve İshak’ın kendisiyle ihticac ettikleri “Katade/el-Hasan/Semûre b. Cündüb/Rasûlullah (s.a.s.):.....” hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Ehl-i hadis, Hasan Basrî’nin Semûre’den rivayeti hakkında aleyhte söz söylemişler ve onun, Semûre’nin sahifesinden hadis rivayet ettiğini belirtmişlerdir.”⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* II, 78

⁵⁴⁵ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* II, 197-198

⁵⁴⁶ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* II, 348-349

⁵⁴⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 176

• Begavî, “Abdûlmelik b. Ebî Süleyman/Atâ/Cabir/Hz. Peygamber (s.a.s.):.....” hadisinin isnadı hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Abdûlmelik b. Süleyman’dan başkası bu hadisi rivayet etmemiştir. Şu’be, bu hadisinden dolayı Abdûlmelik b. Süleyman hakkında aleyhte söz söylemiştir.”⁵⁴⁸

• Begavî, “Abdûlvahid b. Ahmed el-Melîhî/Ebû Abdillâh Muhammed İbnü’l-Hüseyin ez-Zeğratanî/Ebû Muhammed Abdullah b. Urve/Ziyad b. Eyyûb/Hüseyim/Ebû Âmir/Benî Temîm’den bir şeyh/Alî/Rasûlullah (s.a.s.):.....” hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Bu hadisin isnadı zayıftır. Ebû Amir’in ismi de Salih b. Amir’dir.”⁵⁴⁹

• Begavî, “Muhammed İbnü’l-Hasan el-Mîrebend Küşşâî/Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Sirâc et-Tahhân/Ebû Ahmed Muhammed b. Kureyş b. Süleyman/Ebu’l-Hasan Ali b. Abdilaziz el-Mekkî/Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm/Zeyd İbnü’l-Hubâb el-Akelî/Musa b. Ubeyd/Abdullah b. Dînâr/İbn Ömer/Nebî (s.a.s.):.....” hadisi hakkında şu sened tenkidini yapmıştır: “Musa b. Ubeyd b. Neşîr er-Rabezî Ebû Abdilaziz, çok hayırlı abid ve zahid bir insandı. Fakat, hıfzından dolayı hakkında aleyhte söz söylenmiştir.”⁵⁵⁰

• Begavî, Şerhu’s-Sünne’de, 283 numaralı hadisin şerhinde naklettiği hadisin sübûtunun kesin olmadığını “hazâ hadisun gayru sabitün, li enne Ebâ Zeydin mechûlun” şeklinde belirtmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 182

⁵⁴⁹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 99

⁵⁵⁰ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* V, 86

⁵⁵¹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne* I, 361

5.3. Müşkil Rivâyetleri Tahlili

Muhyi's-Sünne İmam Begavî, görünüşte birbiriyle tearuz eden hadisler hakkında da te'lif ve tahlillerde bulunmuştur. Bu konuda şu misaller onun hadisleri te'lif etmedeki maharetini ortaya koymaktadır:

• *Rasûlullah'ın (s.a.s.) hediye kabul etmemesi*

Begavî, Rasûlullah'ın hediye kabul ettiğine ve kabul etmediğine dair rivayetlerin bulunduğunu, bu tearuz teşkil etse de te'liflerinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki: “Abdürrahman b. Kâ'b b. Mâlik şöyle demiştir: Mülâibu'l-esinne diye maruf olan Amr b. Mâlik adındaki müşrik Rasûlullah'a (s.a.s.) bir hediye getirmişti. Efendimiz de, onu İslâmiyete davet etti. Fakat o, müslüman olmaktan ictinap etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.), “Ben hiçbir müşrikin hediyesini kabul edemem” buyurmuştur. Yukarıdaki hadisle birlikte İyaz b. Hmar'dan nakledilen, “İyaz b. Himar, ben Rasûlullah'a (s.a.s.) bir deve hediye ettim. O, müslüman oldun mu diye sordu. Ben, hayır dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.), ben müşriklerin hediyelerini almaktan nehyolundum.” hadisi, şu hadislerle teâruz etmektedir: “Kisrâ, Rasûlullah'a (s.a.s.) hediye göndermiş, Efendimiz de onun hediyesini kabul etmişti. Başka melikler de, Rasûlullah'a hediyeler göndermiş, O da, bunları kabul buyurmuşlardı.” ve “Yahûdiler, Efendimize, içinde zehir olan kızarmış koyun hediye ettiler, O da, o koyun etini yedi.”

Yukarıdaki birinci kısım hadislerle ikinci kısım hadisler arasındaki tearuz şöyle te'lif edilebilir: Birinci kısım hadisler, Rasûlullah'ın (s.a.s.) hediyeleri kabul etmediği önceki dönemde varid olan hadislerdir. İkinci kısım hadisler ise hediyeleri kabul ettiği daha sonraki dönemde varid olan hadislerdir. Dolayısıyla birinci kısım hadisler, ikinci kısım hadisler tarafından nesh edilmiş hadisler durumundadırlar. Ancak, Tirmizî, meseleyi tam aksine ele almış ve şöyle demiştir: Büyük ihtimalle, Efendimiz (s.a.s.), müşriklerin hediyelerini önceleri kabul ediyordu daha sonra ise bundan nehyolunmuştur.” Hattâbî de, bu konuyu şöyle ele almıştır: a) Hz. Peygamber (s.a.s.), bir müşriğin hediyesini reddetmek suretiyle onun onuruna dokundurmuş ve bu suretle

İslâm'a girmesine bir yol açmak istemiştir. b) Hediyeinin insanın gönlünde bir yeri vardır. Efendimiz (s.a.s.), "hediyelerin ki birbirinizi seversiniz" buyurmuştur. Fakat Rasûlullah'ın ise hiçbir müşriğe minnet etmesi ve kalbinin onlara karşı meyletmesi caiz değildir. İşte bundan dolayı Rasûlullah (s.a.s.), onların hediyelerini kabul etmeyip reddetmiştir.⁵⁵²

• **Rasûlullah'ın (s.a.s.) diğer peygamberlerden üstünlüğü**

Begavi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), diğer peygamberlerden üstünlüğünü ifade eden hadislerle, onlardan üstün tutulmamasını salık veren hadislerin teaaruz ettiğini ancak bunların telif edilmesinin mümkün olduğunu belirterek şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Efendimizin diğer peygamberlerden üstünlüğünü şu hadisler ifade etmektedirler: a) Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: İnsanlar haşrolundukları vakit (kabirden) ilk çıkacak olanı Benim. İnsanların, Allah'ın (c.c.) huzuruna geldiklerinde komutanları Ben olacağım. Sustuklarında (veya susturulduklarında) (onlar adına konuşacak, dertlerini anlatacak) hatipleri Ben olacağım. Hapsolunduklarında (tutuklandıklarında) onlar için şefâatçılık yapacak olan Benim. (Allah'ın (c.c.) lütfundan) ümitsizliğe düştükleri zaman (kendileri için yaptığım şefâatin kabul edildiğine dair) onları müjdeliyecek olan Ben olacağım. Anahtar Benim elimde olacaktır. Livâu'l-hamd da (o gün) Benim elimde olacaktır. Âdemoğlunun, Rabbim katında en kıymetlisi Benim. (O gün) etrafımda, örtülüp saklanmış yumurtalar, saçılmış inciler misali bin hizmetçi dolaşacak."⁵⁵³ b) Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: Ben kıyamet gününde Âdemoğullarının efendisi, kendisinden ötürü ilk kabri yarılan, ilk şefâat isteyen ve kendisine ilk şefâat hakkı verilen olacağım."⁵⁵⁴ c) "İyi bilin ki Ben de Allah'ın (c.c.) habîbiyim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Kıyâmet gününde, altında Âdem ve ondan sonrakilerin bulunacağı hamd sancağını Ben taşıyacağım. Bunu övünmek için söylemiyorum. Cennetin

⁵⁵² Begavî, *Şerhu's-Sünne* IV, 63

⁵⁵³ Hadis için bkz. *Tirmizî*, Menâkıb, 1; *Dârimî*, Mukaddime, 49

⁵⁵⁴ Hadis için bkz. *Tirmizî*, Menâkıb, 1, *Dârimî*, Mukaddime, 48

halkalarını ilk hareket ettirecek olan Benim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Bunun sonucu Allah (c.c.), (kapıyı) açacak ve Beni içeri girdirecektir. Beraberimde de mü'minlerin fakirleri bulunacaktır. Bunu övünmek için söylemiyorum. Allah (c.c.) katında, öncekilerin ve sonrakilerin en kıymetli olanı Benim. Bunu da övünmek için söylemiyorum.” Yukarıdaki hadislerle şu hadisler teâruz etmektedirler: a) “Peygamberler arasında (birini öbüründen) eksiltme hayırlılığı nisbet etmeyiniz.”⁵⁵⁵ b) “Peygamberler arasında fazîlet farkı yapmayınız.”⁵⁵⁶

Yukarıdaki birinci kısım hadislerle ikinci kısım hadisler arası şu şekilde telif edilebilir: a) Peygamberlerin bazısını bazısına tercih etmenin Rasûlullah (s.a.s.) tarafından nehyedilmesi hususu, onların derecelerinin farklı farklı olduğunun itikat edilmesinin nehyedilmesi açısından değildir. Zira Allah (c.c.), Bakara Sûresi 2/253. âyetinde “peygamberlerin bazısını bazısına karşı faziletli kıldığını” buyurmuştur. b) Aslında Efendimiz (s.a.s.), hadisinde peygamberlerin birini diğerinden üstün tutmayı nehyetmesi, bazısını bazısı karşısında küçümsemenin ve haklarını ihlal etmenin yanlışlığını ve dolayısıyla terkedilmesi gerektiğini ihtar etmek içindir. Çünkü bu şekilde, bir peygamberi küçümseme itikadın fesadına sebep olmakta ve insanı küfre götürmektedir. c) İbn Abbas'ın (r.a.) rivayet ettiği, “Benim, Yunûs b. Mettâ'dan (a.s.) daha hayırlı olduğumu söylemek hiç kimseye yakışan bir söz değildir.”⁵⁵⁷ hadisiyle “Ben, Hz. Adem'in çocuklarının Efendisiyim.”⁵⁵⁸ hadisi arasında görünen müşkil durumu iki yönüyle ele almak mümkündür. Evvela, Efendimiz'in, “Ben, Hz. Adem'in çocuklarının efendisiyim” hadisi Allah'ın (c.c.), Hz. Peygamber (s.a.s.) üzerine olan fazlı ve ihsanı adına ikramını haber vermesi ve O'na olan nimetini tahdisidir ki Allah Teâla buna Duha Sûresi 93/11. âyetinde işarette bulunmaktadır. Saniyen, bu hadisi, Efendimiz (s.a.s.), Rabbisinin katındaki derecesini, hem ümmet-i icabete hem de ümmet-i davete haber vermek için söylemiştir. Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu şekilde kendisinin, Rabbisi katında makamını beyan

⁵⁵⁵ Hadis için bkz. *Buhârî*, Husûmat, 1

⁵⁵⁶ Hadis için bkz. *Müslim*, Fedâil, 159

⁵⁵⁷ Hadis için bkz. *Buhârî*, Ehâdisu'l-Enbiyâ, 35

⁵⁵⁸ Hadis için bkz. *Müslim*, Fedâil, 3

etmesi, ümmetinin ona gerektiği gibi iman etmesi için gerekli bir farz mesabesindeydi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bunu fahr olarak söylemiyorum sözü de, bunu kibir, fahr ve iftihar vesilesi olarak değil de Allah'ın (c.c.) emri olduğundan ve tahdîs-i nimet maksadıyla söylediğini ifade etmektedir. d) Buna teâruz eden ikinci hadis ise Rasûlullah'ın (s.a.s.), Rabbisine karşı tevazusunu bize öğretmektedir. O, demek istiyordu ki "bana bu yaraşmaz, bütün nail olduğum fazilet Cenâb-ı Hakkın lütuf ve kereminden olup kendi nefsim tarafından kazandığım hiç bir şey yoktur; buna da benim ne gücüm ne de kuvvetim yeter." Efendimiz, bu sözünü hususiyle Cenab-ı Hakk'ın fazl ve keremini daha manalı ifade etmek için hususiyle Hz. Yunus (a.s.) ile alakalı olarak zikretmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ Begavî, *Şerhu's-Sünne* VII, 412-415

SONUÇ

Büyük Selçuklular döneminde, eserleri günümüzde kaynak kabul edilen bir çok alim yetişmiştir. Kendi yaşamış olduğu asırda olsun sonraki asırlarda olsun İslâm uleması içinde mümtaz bir yeri olan Muhyi's-Sünne Begavî de bunlardan biridir. Fıkıhta müçtehid, hadiste muhaddis ve hafız kabul edilen Begavî'nin, fıkıh, hadis, tefsir ve kırâat sahalarında kaleme aldığı eserlerinin sayısı yirmiye yaklaşmaktadır. Eserlerini Arapça ve Farsça yazmıştır. Hakkında biyografi yazarlar, müttaki ve zahid bir alim olduğunda hem fikirdirler. Eserlerinde isnadını zikrettiği hadisleri, seksene yakın hocadan almıştır. Begavî'nin eserleri ilim camiası tarafından büyük ilgi görmüştür. Bilhassa Mesâbîh, Şerhu's-Sünne ve Meâlim adlı eserleri üzerine günümüze kadar bir çok çalışma yapılmıştır. Yine eserlerinin dünyanın bir çok kütüphanesinde mahtût baskılarının bulunması onun İslâm aleminde çok iyi tanınan bir alim olduğunu göstermektedir.

Begavî hadis rivayet etmesinin yanında hadis usûlü ile alakalı konulara da zaman zaman değinmektedir. Meçhul ve müttehem ravi, mürsel hadisin hükmü, tedlis, ehl-i bid'adan nakledilen hadisler, hadislerin yazılması, Sünnetin Kur'ân'a arz edilmesi, ravinin fakih olması, mânâ ile rivayet gibi konularda görüşlerini ifade etse de asıl itibariyle selefin çizgisinden çıkmadığı, onları takip ettiği görülmektedir.

Begavî, hadis tahammül yollarından en çok semâ ile hadis almıştır. Bundan başka az da olsa kırâat ve icâzetle hadis aldığı olmuştur. Edâ sîgalarından cezm ve temrîz sîgalarını kullandığı görülmektedir.

Begavî, zaman zaman metin ve sened tenkidinde bulunmakta, müşkil rivayetleri maharetle te'lif etmektedir. Bu durum, onun, hadis rivayeti yanında dirayetü'l-hadis'te de söz sahibi olduğunu göstermektedir.

Begavî, İsrâîlî haberleri nakletme hususunda mütesahil davranmaktadır. Meselâ, Hz. Davûd, Hz. Süleyman ve Harût-Mârût hakkında uydurma olduğu ortaya konmuş İsrâîlî rivayetleri bir tenkid süzgecinden geçirmeksizin nakletmektedir.

Eserlerinde İsrâîlî rivayetlerin dışında mevzû' olduğu iddia edilen bir kısım hadisler de bulunmaktadır. Bunlar Mesâbîh'te yirmi, Meâlim'de ise üç tanedir. Mesâbîh'te mevzû' olduğu iddia edilenlere Alâî ve İbn Hacer yazmış oldukları risalelerle cevap vermişlerdir. Onların ancak bir tanesinin mevzû' olma ihtimalinin olabileceğini, diğerlerinin ise sahih, hasen, garib ve zayıf olabileceğini delillerle isbat etmişlerdir.

Yüksek Lisans sınırları çerçevesinde yapılan böyle bir çalışmada, el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî gibi bir şahsiyeti bütün yönleriyle ortaya koyma durumunda olamayacağımızdan sadece hadisçiliğini incelemeye çalıştığımız Begavî'nin bazı eserlerinin gün yüzüne çıkmasıyla veya mevcut eserlerinin basılmasıyla birlikte hadisçiliği üzerinde daha tafsilatlı çalışmalar yapılacağını ümit etmekteyiz. Bunun yanında Şafî fikhında müçtehid kabul edilen ve bu sahada eserler vermiş olan Begavî'nin fikhî yönünü ele alan sadece bir çalışma yapılmıştır. Bu sahada onun fikhî yönünü ele alan yeni çalışmaların yapılmasını beklemekteyiz.

KAYNAKLAR

- Aclûnî**, İsmâil b. Muhammed (ö.1162/1748); *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö.241/855); *Müsned*, I-VIII, [Hazırlayan: Ali Hasan et-Tavîl], el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1993.
- Ahmed Naim**; *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhî*, I-XII, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1987.
- el-Alâî**, Salâhuddîn Ebû Saîd Halil b. Keykeldî ed-Dimâşkî (ö.761/1359); *en-Nakdu's-Sahîh limâ U'türida min Ehâdîsi'l-Mesâbîh*, [Tahkik: Mahmûd Saîd Memdûh], Dâru'l-İmam Müslim, Beyrut, 1410/1990.
- Aliyyülkârî**, Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî (ö.1014/1605); *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahâti Ehli'l-Eser*, [Tahkik: Abdülfettâh Ebû Ğudde], Dâru'l-Erkâm, Beyrut, trsz.
- _____ ; *el-Esrârü'l-Merfûa fî'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, [Tahkik: Muhammed es-Saîd el-Besyûnî Zeğlûl], Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.
- Ateş**, Süleyman; *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Kılıç Yay., Ankara, 1409/1988.
- Atıyye**, Muhyiddîn-Hafinî, Salâhuddîn-Ramazân Yûsuf, M.Hayr; *Delîlû Müellefâti'l-Hadîsi'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, I-II, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1416/1995.
- Aydemir**, Abdullah; *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yay., Ankara, 1996.
- Aydınlı**, Abdullah; *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987.
- Aynî**, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö.855/1451); *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Kahire, 1972.

el-Begavî; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed; *Mesâbîhu's-Sünne*, I-IV, [Tahkik: Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî], Dâru'l-Marife, Beyrut, 1407/1987.

_____; *Kitabu Edebi'l-Kâdî mine't-Tehzîb*, [Tahkik: İbrahim b. Ali], Dâru'l-Menâr, Kahire, 1992.

_____; *Şerhu's-Sünne*, I-VIII, [Tahkik ve ta'lik: Saîd Muhammed el-Lahhâm], Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

_____; *el-Envâr fî Şemâil'n-Nebiyî'l-Muhtâr*, I-II, [Tahkik: İbrahim el-Ya'kûbî], Dâru'd-Diyâ, Beyrut, 1989.

_____; *Meâlimut-Tenzîl*, I-VIII, [Tahkik: Heyet], Dâru Taybe, Riyad, 1994.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin (ö.458/1065); *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Matbaatü Dâirati'l-Meârif, Haydarâbâd, 1936.

Brockelmann, Carl; *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, I-II, Tuta Sub Aegide Pallas, Leiden/E.J.Brill-1949.

_____; *Geschichte der Arabischen Litteratur-Zweiter Supplementband (Suppl.)*, I-III, Tuta Sub Aegide Pallas, Leiden/E.J.Brill-1938.

_____; "*Begavî*", MEB İslâm Ansiklopedisi, I, 448-449, İstanbul, 1964.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö.256/870); *Sahîh*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, trsz.

_____; *el-Edebü'l-Müfred*, [Tahric: Muhammed Fuad Abdülbakî], Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.

_____; *et-Târihu'l-Kebîr*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1986.

Büyük İslâm Tarihi (Doğuştan Günümüze), I-XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Çelebi, Kâtip (Hacı Halîfe) (ö.1067/1656); *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

ed-Dârakutnî, Ali b. Ömer (ö.395/995); *es-Sünen*, [Tahkik: Abdullah Hâşim], I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trsz.

- ed-Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. Fadl (ö.255/868); *Sünen*, I-II, Dimaşk, Matbaatü'l-İ'tidal, Dimaşk, 1930.
- ed-Davûdî**, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö.946/1540); *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trsz.
- ed-Dimaşkî**, Şemsüddin Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî (ö.842/1432); *Tavdîhu'l-Müştebeh fî Dabti Esmâi'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Künâhum*, I-X, [Tahkik: Muhammed Nuaym el-Arsûsî], Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888); *Sünen*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, trsz.
- Ebu'l-Fidâ**, el-Melikü'l-Müeyyed İsmâil; *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, I-IV, Matbaatü'l-Hüseyniyye, Mısır, 1325.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh b. İshak el-İsfahânî (ö.430/1038); *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-IX, Dâru'r-Rayyânî't-Türas, Beyrut, 1987.
- Ebû Şehbe**, Muhammed b. Muhammed; *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr*, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1987.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (ö.307/919); *Müsned*, I-VIII, [Tahkik: Hüseyin Selim Esed], Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1984.
- Güngör**, Erol; *"Begavî"*, DİA V, 540, TDV Yay., İstanbul, 1992.
- el-Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed İbnü'l-Beyyi en-Neysâbûrî (ö.405/1014); *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.
- _____ ; *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, [Tahkik: Hüseyin Muazzam], Ofset Baskı, Medine, 1977.
- el-Hamevî**, Yâkût b. Abdillâh (ö.626/1229); *Mu'cemü'l-Buldân*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Hamid**, Affaf Abdülgafur; *el-Begavî ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, Dâru'l-Furkân, Amman, 1982.
- el-Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1071); *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trsz.

- el-Hâzin**, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî (ö.725/1324); *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, I-VII, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, Mısır, 1955.
- el-Heysemî**, Ali b. Ebî Bekir Nûruddîn (ö.807/1404); *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1967.
- el-Huvansârî**, Muhammed Bakır (ö.1313/1897); *Ravzatü'l-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sadât*, I-VIII, [Tahkik: İsmailiyyan Esedüllah], Tahran, 1971.
- Hüseyin ez-Zehabî**, Muhammed; *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I-II, Dâru'l-Kalem, Beyrut, trsz.
- el-İrâkî**, Ebu'l-Fadl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyin (ö.806/1403); *et-Takyîd ve'l-İzâh li mâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti İbn Salâh (Şerhu Ulûmi'l-Hadîs)*, Beyrut, 1997.
- _____ ; *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*, [Tahkik: Mahmûd Hasan Rebi'], Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988.
- İbn Adıyy**, Ebû Ahmed Abdullah b. Adıyy el-Cürcânî (ö.365/975); *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö.597/1200); *el-Mevzûât*, I-III, [Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman], Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1983.
- İbnü'l-Cezerî**, Şemsüddin Abdülhayy Muhammed Osman; *Takrîbü'n-Neşr fî Kirâati'l-Aşr*, [Tahkik: İbrahim Atve], Matbaatü Dâri Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, 1961.
- İbn Dakîki'l-İd**, Muhammed b. Ali; *el-İktirâh fî Beyâni'l-İstılâh*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- İbn Ebî Hatim**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Abdullah er-Râzî (ö.327/938); *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1952.
- İbnü'l-Esîr**, İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî (ö.630/1232); *el-Kâmil fî't-Târîh*, I-XIII, Dâru Sâdır, Beyrut, 1979.
- _____ ; *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, I-III, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.

İbnü'l-Fuvefî, Ebu'l-Fadl Kemalüddin Abdürrazzâk (ö.723/1323); *Telhisu Mecmai'l-Adâb fi Mu'cemi'l-Elkâb*, (mahtût nüshanın dördüncü cildi üç kısım-cilt halinde basılmış), [Tahkik: *Mustafa Cevad*], Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Dimaşk, 1967.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö.852/1448); *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, [Tahkik: *Muhammed İvaz*, Ta'lik: *Muhammed Giyâs es-Sabbâğ*], Mektebetü'l-Gazzâlî, Dimeşk, 1990.

_____; *Lisânu'l-Mîzân*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

_____; *Tehzibu't-Tehzib*, I-XIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

_____; *Takrîbü't-Tehzib*, [Tahkik: *Muhammed Avvâme*], Dâru'r-Reşid, Haleb, 1992.

İbn Hallikân (ö.681/1282); *Vefeyâtü'l-A'yân Ve Ebnâi Ebnâi'z-Zemân*, I-XIII, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, tsz.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk (ö.311/923); *Sahîhu İbn Huzeyme*, [Tahkik ve ta'lik: *Muhammed Mustafa el-A'zamî*], I-IV, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1992.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellah Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî (ö.1089/1678); *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, [Tahkik: *Mahmûd el-Arnâvut*], I-X, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1993.

İbn Kâdı Şehbe, Takıyyüddin Ebû Bekir b. Ahmed; *Tabakâtü's-Şafiiyye*, I-IV, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö.774/1373); *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XVI, Beyrut, trsz.

_____; *Tefsîru Kur'ân'i'l-Azîm*, I-VIII, [Tahkik: *Heyet*], Dâru Kahraman, İstanbul, 1984.

İbn Kutluboğa, Kâsım b. Abdillâh (ö.879/1474); *Tâcü't-Terâcim fi Tabakâti'l-Hanefiyye(1)*, [Tahkik: *İbrâhîm Sâlih*], Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1992.

_____; *Tâcü't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye(2)*, [Tahkik: Muhammed Hayr Ramazan Yusuf], Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö.273/886); *Sünen*, I-II, [Tahkik: Muhammed Fuâd Abdulbâki], Matbaatü Dâri Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, trsz.

İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetillâh b. Ali (ö.475/1406); *el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâb*, I-IV, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Osmâniyye, Beyrut, 1967.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mûkerrem el-Mısrî; *Muhtasarü Tarîhi Dimaşk li İbn Asâkir*, I-XXIX, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1985.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdırrahman eş-Şehrezûrî (ö.643/1245); *Ulûmu'l-Hadîs*, [Tahkik ve şerh: Nuruddîn İtr], Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1986.

İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf (ö.874/1469); *en-Nücûmü'z-Zâhira fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, I-XVI, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Kahire, 1929-1956.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim (ö.728/1328); *Mecmûu Fetâvâ İbn Teymiyye*, I-XIX, [Cem ve tertib: Abdurrahman b. Muhammed el-Hanbelî], Metâbü Riyâd, Riyâd, 1961.

_____; *İlmü'l-Hadîs*, [Tahkik: Musa Muhammed Ali], Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

_____; *Minhâcu's-Sünne*, I-VIII, [Tahkik: Muhammed Reşad Salim], Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1989.

İsmâil Paşa, Bağdatlı (1339/1920); *Hedıyyetü'l-Ârifin*, (Keşfü'z-Zunûn'la birlikte V-VI), Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1994.

_____; *İzâhu'l-Meknûn*, (Keşfü'z-Zunûn'la birlikte III-IV), Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1994.

İsnevî, Cemâlüddin Abdurrahim; *Tabakâtü's-Şafıyye*, I-II, [Tahkik: Abdullah Muhammed el-Cubûrî], Dâru'l-Ulûm, Riyad, 1981.

Kafesoğlu, İbrahim; "*Selçuklular*", MEB İslâm Ansiklopedisi, X, 371-400, İstanbul, 1964.

- Kandemir, M. Yaşar; “*el-Cem’u beyne’s-Sahîhayn*”, DİA VII, 282, TDV Yay., İstanbul, 1993
- Kehhâle, Ö.Rıza; *Mu‘cemü’l-Müellifin*, I-IV Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993.
- el-Kettânî, Muhammed b. Ca‘fer (ö.1345/1926); *er-Risâletü’l-Mustatrafe li Beyâni Meşhûri Kütübi’s-Sünneti’l-Müşerrafe*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986.
- el-Kirmânî, Muhammed b. Yusuf (ö.786/1384); *Sahîhul’l-Buhârî bi Şerhi’l-Kirmânî*, I-XXV, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1981.
- el-Kuraşî, Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed (ö.775/1373); *el-Cevâhiru’l-Mudiyye fi Tabakâti’l-Hanefiyye*, [Tahkik: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv], I-V, Müessesetü’r-Risâle, Riyad, 1993.
- Mâlik b. Enes (ö.179/795); *el-Muvatta*, I-II, [Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî], Dâru’l-Hadis, Kahire, trsz.
- el-Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim; *Tuhfetü’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, I-X, Müessesetü Kurtuba, Kahire, trsz.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim İbnü’l-Haccâc en-Neysâbûrî (ö.261/874); *Sahîhu Müslim*, I-V, el-Mektebetü’l-İslâmîyye, İstanbul-1955’ten ofset, trsz.
- Nasr, S. Hüseyin; *İslâm ve İlim Medeniyetinde Akf İlimlerin Tarihi*, [Tercüme: İlhan Kutluer], İnsan Yay., İstanbul, 1989.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö.303/915); *Sünenü’n-Nesâî*, I-VIII, [Şerh: Celâlüddin es-Süyûtî], Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, trsz.
- en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri (ö.676/1277); *el-Mecmû’ Şerhu’l-Mühezzeb li’s-Şirâzî*, I-XXIII, [Tahkik: Muhammed Necib el-Mustafâ], Mektebetü’l-İrşâd, Cidde, trsz.
- _____ ; *Takrîbü’n-Nevevî*, (Kirmânî’nin Buhârî Şerhi’nin başında), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1981.
- _____ ; *Sahîhu Müslim bi Şurûhi’n-Nevevî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, I-XVIII, Beyrut, 1972.

- Nizamülmülk**, Ebû Ali Kıvamüddin Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî; *Siyasetname (Siyerü'l-Mülûk)*, {Tercüme: Nurettin Bayburtligil}, Dergah Yay., İstanbul, 1981.
- Nüveyhid**, Âdil; *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâdir*, I-II, Müessesetü Nüveyhidi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1983.
- es-Salih**, Subhî; *Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuhû*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1977.
- Salim Abdürrazzak**; *Fihristü Mahtûtâtî'l-Mektebeti'l-Evkâfi'l-Âmme fi'l-Mavsıl*, Beyrut, 1977.
- es-Şehâvî**, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân (ö.902/1496); *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyeti'l-Hadîs*, I-III, [Şerh-tahric-ta'lik: Salâh Muhammed Muhammed Uveyda], Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- _____ ; *el-Makâsıdu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehirale'l-Elsine*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- es-Sem'ânî**, Ebû Saîd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur el-Mervezi (ö.562/1167); *el-Ensâb*, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Serkis**, Yûsuf İlyâs; *Mu'cemü'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, I-II, Menşûrâtü Mektebeti Âyetillâhi'l-Uzmâ, Kum, 1892.
- es-Sübkî**, Ebû Nasr Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkâfi (ö.771/1370); *Tabakâtu's-Safiyyeti'l-Kübrâ*, I-X, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1983.
- es-Suyûtî**, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö.911/1505); *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, I-II, [Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm], Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Dimaşk, 1964.
- _____ ; *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- _____ ; *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, [Tahkik-ta'lik: Ahmed Ömer Hâşim], Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1993.
- _____ ; *el-Fethu'l-Kebîr fi Dammi'z-Ziyâdeti ilâ Câmii's-Sağîr*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I-III, Beyrut, 1932.

- eş-Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (ö.204/893); *Müsnedü'l-İmam eş-Şafî*, [Tahriç: Muhammed Saîd el-Lahham], Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- _____ ; *el-Ümm*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990.
- Şakir, Ahmed Muhamed (ö.1377/1957); *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisari Ulûmi'l-Hadîs*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1408.
- Şerif, Muhammed İbrahim; *el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsiruhû li'l-Kur'ân'î'l-Kerîm*, Kahire, 1986.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed el-Lahmî (ö.360/971); *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922); *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân)*, I-XXX, Şirketü Mektebeti Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, Mısır, trsz.
- et-Tahavî; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (ö.316/928); *Şerhu Müşkilli'l-Âsâr*, I-XV, [Tahkik: Şuayb el-Arnâvut], Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- Taşköprüzâde, İsâmüddîn Ebu'l-Hayr Ahmed b. Mustafa (ö.968/1561); *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trsz.
- et-Tebrîzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb (ö.741/1340); *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I-III [Tahkik-ta'lik: Saîd Muhammed el-Lahhâm], Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.
- et-Tîbî, Hüseyin b. Muhammed b. Abdillâh; *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbih (el-Kâşif an Hakâiki's-Sünen)*, I-XI, İdâratü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan, 1992.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö.279/892); *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-V, [Tahkik-şerh: Ahmed Muhammed Şakir], Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trsz.
- Turan, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1986.
- Uğur, Müctebâ; *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yay., Ankara, 1996.
- _____ ; *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara, 1992.

Vida; “*Nizamülmülk*” MEB İslâm Ansiklopedisi, IX, 332, İstanbul, 1964.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/1347); *Mîzanü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, [Tahkik: Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdümevcûd], I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

_____; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, [Tahkik: Şuayb el-Arnavut], I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1990.

_____; *Tezkiretü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-V, Beyrut, 1374.

_____; *Mîzânu'l-İ'tidâl*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

_____; *el-İber fî Haber men Gaber*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

_____; *el-Muğni fî Duafâi'r-Ricâl*, I-II, [Tahkik: Ebu'z-Zehrâ Hazim el-Kâdî], Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

_____; *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, I-II, [Tahkik: Ahmed Muhammed Nemr], Dâru'l-Kible, Cidde, 1992.

_____; *Târîhu'l-İslâm*, I-XXXIX, [Tahkik: Ömer b. Abdisselam Tedmûrî], Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trsz.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillah Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillah (ö.784/1392); *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1957.

ez-Ziriklî, Hayruddin; *el-A'lâm*, I-VIII, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

20.11.1967 tarihinde Rize'nin Çayeli ilçesinde dünyaya geldi. Küçük yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a taşındı. 1974 yılında Büyük Çekmece'nin Mimar Sinan Köyü İlkokulu'na başladı. 1979 yılında buradan mezun oldu. 1979-1980'de Mimar Sinan Köyü Kur'ân Kursu'nda okudu. 1980-1981'de başladığı Çatalca İmam-Hatip Lisesi'nden 1986-1987 öğretim yılında mezun oldu. 1987 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başladı ve 1994 yılında aynı fakülteden mezun oldu. "Kur'ân'da Ölçü Kavramı" konusunda Lisans tezini hazırladı. Vatanî görevini 1996 yılında kısa dönem er olarak yaptı. 1996 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Halen aynı fakültede "el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî ve Hadis İlmindeki Yeri" isimli Yüksek Lisans Tezi çalışmasını sürdürmektedir.